

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Small text or signature at the bottom of the illustration.

A N E T A V L E .

O V E R

D E

F I R E

S Ø S K E N D E

M O R T E N S E N

P Å

Ø S T E R V O L D

A F

I . M . P R I S K O R N

P r o s a p i a : 6

5 . B i n d

PRISKORN HASLE

1 9 8 7

Indhold

Forord	s.3.
Ane nr.128: Peder Mortensen i Udbyneder	s.4.
176: Peder Hendrichsen i Magleby Møn	s.14.
177: Karen Lauridsdatter i Magleby	s.35.
180: Peder Jørgensen i Magleby Møn	s.36.
181: Karen Andersdatter i Magleby Møn	s.37.
182: Peder Karrebye - ein Schoninger	s.38.
183: Panelia Ibsdatter i Magleby Møn	s.64.
192: Søren Jensen i Vestbjerg	s.65.
193: Ane Thomasdatter i Sulsted	s.65.
194: Joen Laursen rytterbonde	s.66.
195: Else Eriksdatter i Lindholm	s.73.
202: Jens Hansen i Torndal	s.74.
203: Sidsel Madsdatter i Torndal	s.74.
204: Peder Rasmussen i Storvorde	s.75.
205: Kirsten Christensdatter	s.75.
206: Søren Bendsen hjulmand	s.76.
207: Mette Nielsdatter i Storvorde	s.76.
208: Anders Rugaard i Grenaa	s.78.
209: Birrette Lauridtzdatter i Grenaa	s.81.
220: Hans Thomsen Weile i Hvidding	s.82.
221: Anne Christine Thoer af Hellevad/Egvad	s.127.
222: Povel Pedersen i Stauning	s.148,
223: Kirsten Pedersdatter(Jelling)Stauning.	s.170.
232: Pouel Skomager i Vangede	s.180.
234: Søren Jacobsen i Gentofte	s.182.
235: Ellen Pedersdatter i Gentofte	s.182.
236: Jørgen Jensen i Gentofte	s.184.
237: Birrette Larsdatter i Gentofte	s.184.
238: Hans Hansen i Gentofte	s.186.
239: Kirsten Jensdatter i Gentofte	s.186.
Registre	s.188.
Litteraturliste	s.194.

Det begynder unægtelig nu at tynde ud blandt vore bondeaner, og dem, der optræder, er det vanskeligt at finde stof om. Det almene bondemiljø har jeg nu allerede beskrevet i mange facetter i tidligere bind, og jeg synes næsten ikke, jeg kan aftvinge det mere interesse.

Der ligger ganske givet en masse stof i Sokkelund herreds tingbøger, men det må jeg forlægge ved en senere lejlighed, for nu skal dette bind være færdigt.

Det vil være en god ide at læse Gyrithe Lemches udmærkede bog "De Fyrstenberg Bønder," om udskiftningen i Gentofte og Lyngby og dennes følger.

Man kan ganske vist ikke udpege nogen af vore aner i persongalleriet, men de er der, og Gyrithe Lemche har spiddet dem på sin pen. Det er et virkeligt godt miljømaleri.

Vi kommer her til at tage afsked med Møn, Nørresundby, Hammer Bakker og Storvorde, mens Udbyneder får en chance til, og vore præsteaner i det sydvestlige Jylland stadig vil kunne afgive stof til nogle spændende biografier.

God fornøjelse til dem, der endnu hænger på.

imp.

"Jeg spurgte ham, hvor hans Forældre var fra, men - med Almuens almindelige Mangel paa Interesse for sine Nærmeste - svarede han, at det vidste han ikke noget om.

(L. Mylius-Erichsen.)"

Ane nr.128. Peder Mortensen, gårdfæster under Overgaard 1654f

Han er antagelig født på Kejserkrigens tid, ikke meget før og næppe meget senere. Vi er tilbage i Christian den Fjerdes riger og lande. Overgaard tilhørte Frants Lykke, som var sønnesøn af gårdens bygherre, Jørgen Lykke.

Frants Lykke var ufatteligt rig. 8000 tønder hartkorn var den fastsatte værdi af hans godser, og det svarer til at han har haft ca.100.000 tønder land - eller 560 km², dvs 4 gange så meget som hele Samsø.

Peders far var antagelig Morten Hammel, som havde fæstet gård nr.8 i Udbyneder by og sogn under Overgaards gods, og her var Peder antagelig født.

Udbyneder var en stor landsby, men set med en senere tids øjne var den alligevel uanselig. Gårdene lå og krøb sammen med lave vægge uden vinduer, stråtage, der gik næsten helt ned på jorden, og som ved deres begroning med egnens flora gik i et med den omgivende natur. Det var kun hegnene og de dyrkede agre, der fortalte den rejsende, at her lå en landsby med mennesker.

Indvendig var husene oplyst af ovenlys fra lyrehullet, for en opfindelse som skorstenen var ikke nået til bønderne, og røgen fra arnen steg lige op i tagrummet og ud gennem lyren. Der var ikke noget langt skridt fra jordhulen til denne type bondeboliger.

Det var ikke, fordi der manglede kalk på egnen. Netop på Christian den Fjerdes tid blev der brændt en mængde kalk her ved Mariager fjord, hvor der har været cementfabrik helt til den allernyeste tid. Men dengang hvidtede man ikke bondehusene. Mug og skimmel groede op ad de jordgrå, overstænkede husvægge. Alt gik i et med naturen.

På taget boede storkene, som larmede og svinede hele sommeren, så det var en lyst.

5.

Bramslev Bakker ved Mariager Fjord, Lyngbakker med tæt enebær-bevoksning

Der var nu en ting mere, der kunne vise den fremmede vej til Udbyneder. I en tid, hvor vejskilte var en ukendt luksus, var forskellige sigtepunkter vigtige for samfærdslen. Visse høje trægrupper, visse række af kæmpehøje, store sten, søer, vandløb osv.

Vigtigst blandt kendemærkerne i terrænet var dog kirkerne med deres høje placering og deres tårne, som jo altid viste verdenshjørnerne.

Udbyneder kirke ligger også højt, på en bakke vest for byen knejser den med sit tårn af røde mursten, som en officer med rød uniform, der herser med sine vadmelsklædte menige soldater.

Kirken, der vogtede over sjælenes salighed og som ledte den vejfarendes skridt, kunde også være en farlig nabo at have.

Tre gange i sin levetid kom Peder Mortensen til at opleve, at kirken ledte fjendens soldater og marodører lige frem til den by, der var hans hjem og tilflugt.

Første gang var det kejserkrigen, der truede hans liv og sikkerhed. Han var ganske lille endnu dengang, men han har siden ofte hørt om, hvordan det var i kejserens tid.

Randers havde en betydelig indkvartering, og der har jævnligt været strejfkorps ude omkring Overgaard og Udbyneder.

Wallenstein, der havde tænkt sig at beholde Danmark for sin egen mund, gav sine officerer ordre til at holde øje med, at bønderne kunne udføre deres arbejde i fred og ro, så der kunne blive så meget bedre høst til ham selv på længere sigt. Det var bøndernes held. Men skovene kom til at skatte til den magtgale Wallenstein, og byerne blev brandskattet til den bare skjorte.

Selvfølgelig måtte bønderne også yde deres bidrag til fjendens underhold, men produktionsmidlerne forblev stort set intakte på gårdene.

Marodørerne var de værste, hærens følge af hele Europas pak.

7.

Mindre flokke af marodører eller hærens fourageringspatrouller blev måske likvideret og begravet i mosen - alle spor udslettet, der var jo altid nogle mænd hjemme i byen, og kvinderne var da heller ikke bange for at slå til i rette øjeblik, hvis det kæb.

Der gik nok en del kvæg og heste til og en masse småredsels af høns og gæs og ænder, får og lam. Nogle af de raskeste karle blev tvangsudskrevet af Wallenstein til hans hær, når de ikke havde måttet springe soldat i den danske arme. Men i det store og hele var produktionsmidlerne intakte, da freden blev sluttet.

Det var, da svenskerne gik ind i Trediveårskrigen på protestanternes side, Wallenstein fik så travlt med at slutte fred med Christian den Fjerde, så han glemte sit drømmegods i Jylland.

Og nu kunde bønderne så igen pløje, så og høste i tryghed, uden Wallensteins overopsyn.

Hjulploven begyndte knirkende og knagende at krybe sin zigzag-kurs op og ned ad landets store og små bakker, som den havde gjort det i tusind år. Dette lange, uhåndterlige monstros, som skulle trækkes af op til otte heste, har modeleret det danske bondeland - jævnet bakker og udfyldt huller - år efter år, sekel efter sekel, til den endelig for halvandethundrede år siden fik sin afløser i svingploven.

Peder Mortensen har først været den, der skulle sidde som forrider på den ene af det forreste hestepar, allerede vel før han selv kunde holde sig fast, så far var nødt til at binde ham på hesten.

Dette mægtige skrummel krævede selvfølgelig en mægtig vendplads for enderne af de små agre, så der blev ikke så fine lige plovfurer, som man anser for det normale idag.

8.

Når far - manden selv - gik bag ploven og råbte sine ordrer og smældede med pisken over de mange hesterumper, hørte man fra de andre agre til begge sider de samme lyde, knirken og knagen af plovene, knirken af seletøj, piskesmæld og råben fra plovmand og forrider.

Bag ploven i den nye plovfure vrimlede det med fugle, der fræsede i de mange orme, som her blev bragt for dagen.

Trygt og rart har det været at høre naboerne, når man var ude, hvor røvere eller vilde dyr kunne dukke op, når man mindst ventede det. Og så kunde man i spisepauserne, når ølbimplen og spånæsken kom frem, få sig en sludder med sidemanden.

Efter kejsærkrigen var Otte Marsvin lensmand i Dronningborgs len, og i 1640 satte han efter kongelig ordre alle bønder i en omkreds af 3 mil fra Mariager til at køre kalk, mørtel og sten til reparation af kirken i Mariager. Peder har da været ca. 12 år gammel og kan godt have været med på nogle af turene.

Næste gang, fjenden oversvømmede landet, var Peder Mortensen vel 16-18 år gammel og næsten tjenlig til soldat. Det var op under jul i 1644, den svenske general Lennart Torstensson gik over grænsen og i løbet af få uger erobrede hele Jylland fra Trene og Elben til Skagens gren.

Denne gang var åget måske en smule tungere end under Wallenstein, da de fortrinsvis tyske lejetropper, der ikke havde set eller kendt andet end krig hele deres levetid, var af en anden kaliber end Wallensteins, der endnu besad nogen disciplin og militær anstand.

Også efterhænet af marodører var værre end sidst.

Hvis Peder ikke var blevet taget til dansk rytter og evakueret til øerne, så måtte han gemme sig nu, for man rekrutterede med største hensynsløshed alle drengebørn over en vis alder og tog dem med i trænet, til de var tjenlige til soldater.

På titelkopperet til Arent Berntsens „Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed“ (1655) går en bonde og sår rug, mens en anden ærjer sæden ned med en hjulard forspændt med et par okser. Stedet minder om Varbergs opland, hvor Arent Berntsen ejede en gård, medens han virkede som foged på slottet. Husene ser hallandske ud, men kirken er måske snarest skånsk?

Igen fik Randers en betydelig fjendtlig garnison, som for en tid var under selveste general Wrangel.

Igen sværmede rytterpatruljer i egnen, og marodører luskede om i baggrunden, så det var farligt at færdes alene uden for byen. Igen måtte byerne betale store beløb for at undgå at blive afbrændt eller plyndret.

Igen måtte skovene holde for til fjendtlige skanser og skibsbyggeri.

Trods den håbløse stilling slap Danmark forholdsvis billigt ud af klemmen. Norge måtte betale med Jemtland og Herjedalen, Gotland og Øsel blev svenske, og dermed røg drømmen om dansk Østersøherredømme, og endelig fik svenskerne Halland for et tidsrum af 30 år. Men Jylland blev befriet for svenskerne, og Peder kunde vende hjem til familien.

Peder Mortensens hjem var lyst, men ikke egentlig venligt efter vore begreber. Lyset oppe fra lyren var klart og afslørende. De eneste mørke kroge i stuen var oppe i gavlene, hvor røgen desuden havde afsat et godt lag sod.

Tagrummet var lige så loddent, som taget var på ydersiden. De knækkede ender af tagrørene stak ned mellem lægterne sammen med rødder af de planter, der voksede ovenpå. Edderkoppespind var der overalt, og når husmären jagtede mus og fugleunger i stråtaget, raslede der skidt ned i spindene og ved siden af. Der var et liv af fugle, mus og insekter, så vi næppe kan forestille os det, men der var god jagt for mären.

Røgen fra arneilden gav det hele en vis patina, men nede i huset var der helt lyst om dagen, når lyren stod åben.

Husets svaghed var, at det var blindt. Man kunne ikke se, hvad der foregik udenfor, når døren var lukket. Man kunne have en lille skydelem i døren eller sågar en rude af marieglas eller en svineblære, men de var ikke til at se igennem.

Derfor var det så vigtigt med hundene, der kunne advare byens folk, når fremmede nærmede sig udefra. Hundene, der løb frit omkring, var efter loven kuperede på det ene forben, for at de ikke skulle jage hjortevildt, men et fremmed menneske kunne

de sagtens indkredse, og det var da også sådan, at enhver, som nærmede sig en landsby, blev modtaget af et kobbel rasende, galpende hunde ved bygrænsen.

Værre var det om natten, når hundene var inde, og arneilden var tændt. Da kunne en fjende snige sig op på taget og gennem lyrehullet få ram på folk i huset med en pil eller bolten af en armbrøst, som det fortælles i flere islandske sagaer.

Sådan omtrent har vel Peders hjem set ud - både i barndommen, og da han senere selv fik gård i fæste. Måske har der været en alkove allerede dengang, så de ikke fik alt det neddryssende snavs i hovedet, mens de sov.

Ja, så blev han selv gårdfæster. Vi kender ikke hans kone eller hans giftermål, men i 1654 optræder han i Overgaards jordebog som fæster af gård nr.2, mens hans formodede far sidder på nr.8 - begge i Udbyneder.

Efter krigen blev Peders husbond, Frantz Lykke, lensmand over Dronningborg amt, og det kan måske have betydet det for Udbyneders bønder, at de fik lidt ekstra kørsel på lenets vegne med kongelig post.

Den anden besættelse havde været værre end den første, da den tredje kom i 1657-1660 var den værre end de to andre tilsammen. Forsørgelsen af de mange fremmede tropper udpinte landet i en grad, så de fjendtlige soldater - og til dem regnede bønderne også landets forbundsfæller - måtte plyndre af simpel nød - for ikke selv at dø af sult.

Nu døde Frantz Lykke, og hans datter Christence solgte Overgaard til rentemester Chrfr.Gabell, der et par måneder senere solgte godset videre til den tidligere svenske general Arensdorf, en professionel soldat, som nu gik i dansk tjeneste. Friederich Arensdorfs efterkommere kom til at sidde på Overgaard i de næste 10 generationer. Peder Mortensen har stadig efterkommere i Udbyneder sogn.

I forbindelse med godshandelen blev der den 20. august 1661 optaget en jordebog over Overgaards bøndergods.

Peder Mortensen nævnes i gård nr.2 i Udbyneder, og han ansættes til en årlig ydelse af 3 ørter rug, 3 ørter biug, 1 pund smør, 1 lamb, 1 gås, 2 høns, 20 æg, 1 daler gæsteri og 1 svin.

Ved opmålingen til den nye matrikel den 30. november 1683 er situationen uændret, men ved indførslen af den nye matrikel 1688, er både Peder Mortensen og hans far Morten Hammel borte.

Faderen er sandsynligvis død i perioden 1683-88, mens Peder, som jo netop ved den tid runder de 60, har frasagt sig sit fæste og har fået et gadehus i Bjerre - eller Bjærge, som byen nu hedder på kortet. Her finder vi nemlig i 1710 en Peer Mortensen, som har 3 skæpper og 1 album land, og som yder 14 skålpund smør af en eng og 2 rigsdaler i arbejdspenge.

Og det var så sidste gang, vi mødte Peder Mortensen. Siden nævnes han ikke, så han er død inden 1714, da enkefruen på gården skøder det hele til sønnen.

Krigen 1675-1679 var ikke hans, men sønnernes krig. Den store Nordiske - med Tordenskjold og Karl den Tolvte, var sønnesønnernes krig.

Ane nr.176: Peder Hendrichsön, kronens fæster på Møn + 1710

Vi kender ikke hans fødsel, men han er sikkert født på Møn, hvor navnet Henrich var ret almindeligt, og hvis vi kunne fæste lid til kirkebogens angivelse af, at han ved sin død den 24.marts 1710 var 54 år 2 måneder og 14 dage gammel, ville det være muligt at regne hans fødselsdag ud.

Hvis alderen er rigtigt angivet, blev han født den 31.december 1655, idet vi jo anno 1700 sprang 10 dage over. På den anden side, er det jo ikke sikkert, man har taget hensyn til dette kalenderskift, og så var hans fødselsdag den 10.januar 1656. Vi kommer det ikke nærmere.

Hans forældre er ukendte, men de havde lige overlevet en pest-epidemi i 1654-55, hvor mange døde også på Møn. Og faderen hed i hvert fald Hendrich, eller hvordan han nu har fået det stavet, for selv har han vel ikke kunnet skrive. Forresten var den forledne pest kun et forvarsel om endnu værre hjemsøgelser.

Hans første leveår gav misvækst, og ellers var man optaget af den nye lensmand Peder Reedtz og især af den nye kaptajn for landkompagniet, den energiske Just Ebbell, der gik op i sin opgave med en sådan iver, så "alt, hvad der kunde bære og bruge Gevær (dvs våben) blev munderet", altså bevæbnet og delvis uniformeret. Under hans ledelse blev Møens væbning bragt op på 900 mand opstillet i fire kompagnier. Ca.15 procent af denne øs befolkning var under våben efter bare et års arbejde af Ebbell. Virkelig imponerende. Dette flotte resultat skyldtes ikke mindst, at det var lykkedes ham at få Steges borgere med i sit landeværn.

Den lille Peders andet leveår bragte krigen til Danmark. Det var Frederik den Tredie, der erklærede krig, men det var Carl den Tiende Gustav, der bragte den hertil.

Det var ellers en varm, tør sommer det år, og høsten blev vel ikke for god det år heller, dog Møn er jo så frugtbar, så her klarede man sig nok.

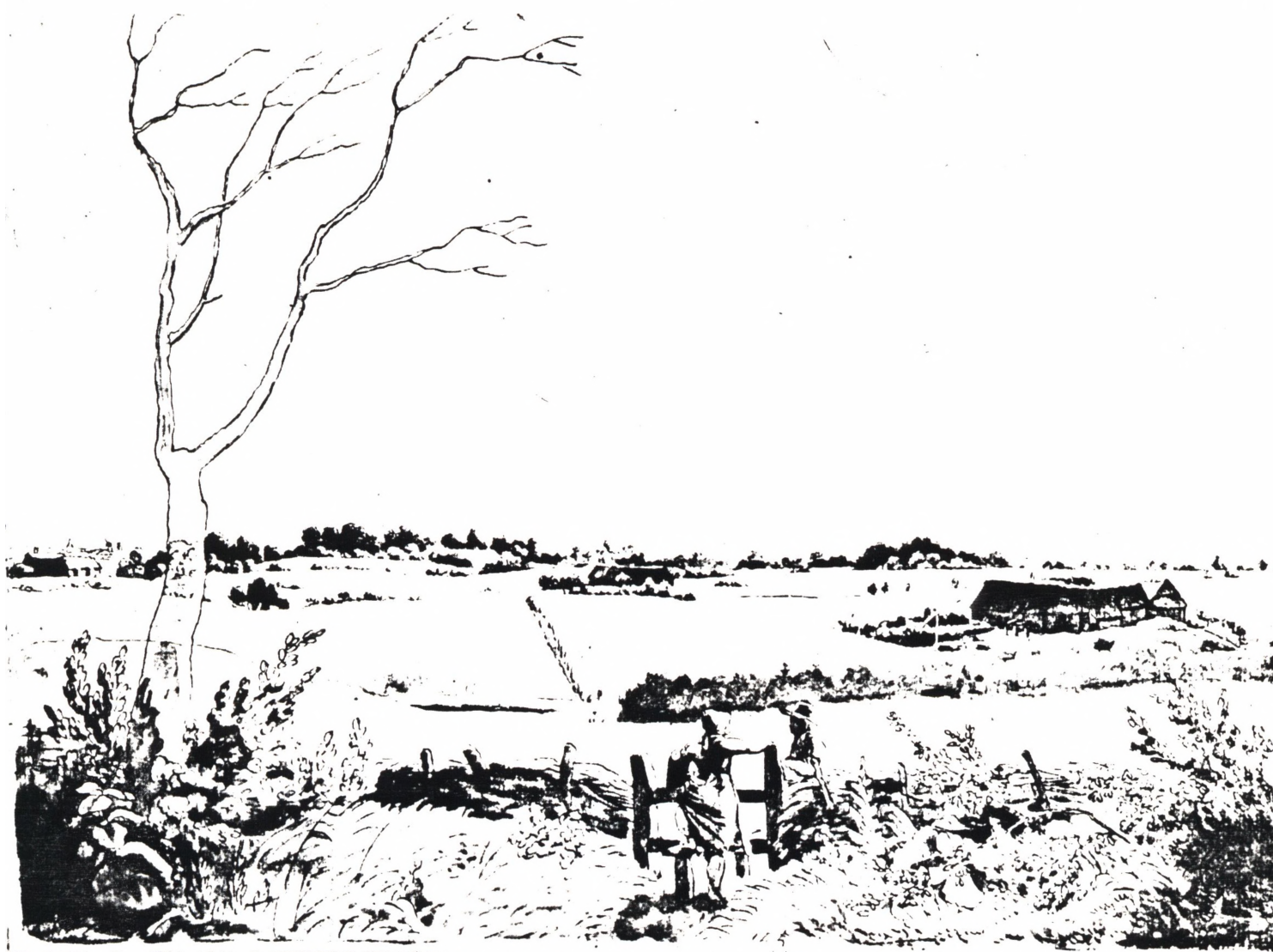
Om efteråret lagde man en del af Ulrich Christian Gyldenløves jyske dragoner i kvarter af Mikkel Skovs kompagni, fordi man frygtede en overførelse af svenske tropper fra Wismar, men det skulde komme til at gå helt anderledes. Den 10.februar 1658, da Peder var to år gammel, stod svenskerne på Sjælland. Den 26. samme måned blev der sluttet en foreløbig fred, og de svenske tropper blev spredt i kvarterer over Sjælland og de andre øer.

Møen fik tildelt hertug Adolph Wilhelm af Sachsen-Weimar med hans rytterregiment, efter at der i forvejen var lagt en Salvegarde af regimentet i Elmelunde, der tilhørte Corfitz Ulfeldt. Denne Salvegarde blev på stedet i 13 uger og lod sig pånøde en særlig betaling for at lade sig nøje med, hvad de mente, de tilkom med rette. Af feltmarskal Wrangel købte man et "Inhibitionsbrev" for øen for at den svenske besætning ikke skulde "udøve nogen gevalt i kvartererne". Alligevel blev forholdene utålelige for Møenboerne.

Regimentet var på otte kompagnier, som svenskekongen havde hvervet i Bremen efter danskernes nederlag der. De var kommet for sent til slaget ved Iversnæs, men var så blevet beordret til at erobre Hindsgavl slot, siden var de så blevet sendt til Møen, hvor de første ankom den 14.februar og straks begyndte på deres vilde excesser mod befolkningen.

Af Sachserne bliver Møenboerne betegnet som "ondskabsfulde, hårdhjertede og ganske modbydelige, og de kan kun regeres med det onde. Bønderne har her, efter at jeg havde lagt Salvegarde, på ganske morderisk og letfærdig vis dræbt to indfødte, svenske infanterister og tre ryttere, samt en soldaterkone af mit regiment. Alt af værdi har de skaffet til side, men gemt de døde kroppe under isen". Det var vel Salvegarden på Elmelunde, hertugen taler om. Og vi bliver mindet om, at det var isvinter. Den lille Peder har ligget i midten i alkoven hos mor og far, må vi tro, - og dog.

Vi ved jo faktisk ikke, hvordan det var med den far, eller i hvilken by, Peder var blevet født. Derfor skal vi være opmærksomme på en notits i Borre kirkebog.

Landskab med bondepige ved stente.

Det var dog først et lille års tid efter at de sachsen-weimarske ryttere var blevet udskibet.

"Palmesøndag 1659 nedlagdes i graven hos en anden afdød nogle menneskeben, som ved denne tid blev fundne i Nævrebjergs mose i Nørre Vestuds Hestehave, hvilke menes at være salig Henrik Henriksens ben, som boede i Nørre Vestud; men af frygt for fjenden (hvilke var af det Weymarske Regiment), som undsagde ham på livet, fordi en kvartermester Galles bedste bytte var der i huset om nattetide bortkommet, forløb han fra sit hus i februar 58, og som mentes at bjærge sig i denne strenge vintertid i samme mose."

Han formentes at være frosset ihjel og derpå ædt af ræve og hunde, og kun på de pjalter, der lå ved benene, mente man at genkende dem som Henrik Henriksens.

Ifølge fredstraktaten skulde svenskerne ved udgangen af april 1658 have rømmet dansk område, men endnu den 4. maj skriver den unge hertug til Wrangel, hvor han klager sig over Møenboerne:

"dette ubændige, halstarrige folk".

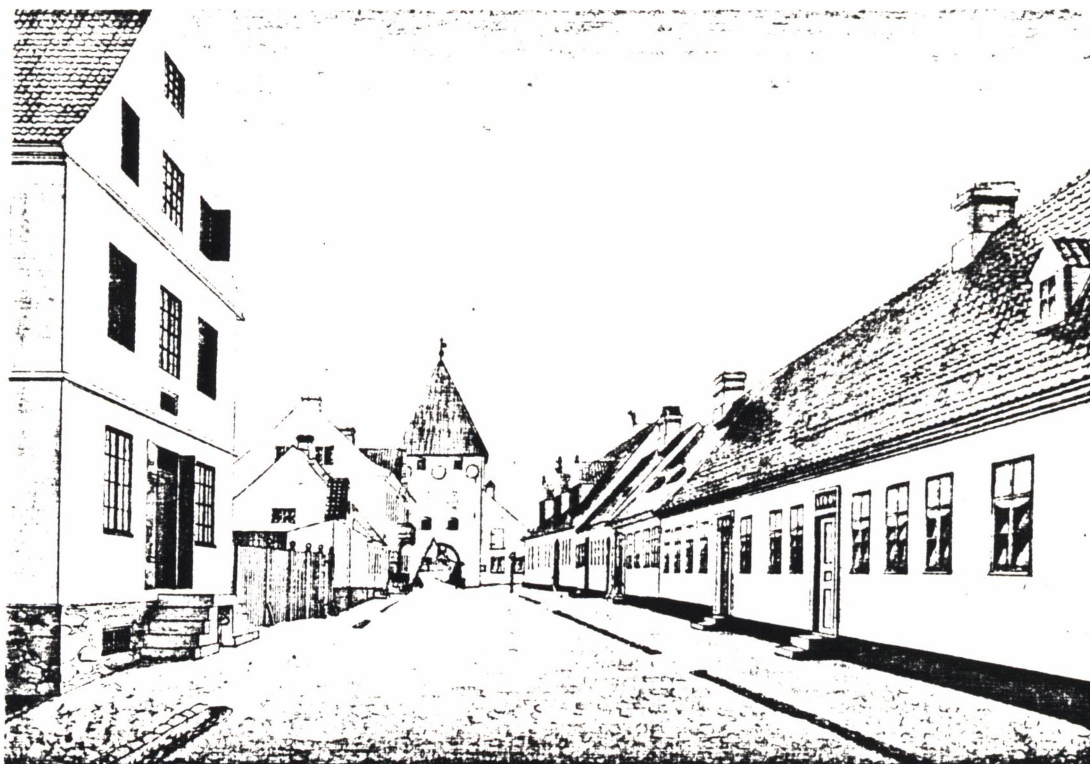
Hertugen var en ung mand på 27 år, og han holdt hof i Stege. Han var ikke til sinds at forlade den rige ø, men så fik han besøg af lensmanden på Antvorskov den diplomatiske Hugo Lützow, der skulde forsøge at fremme hertugens afrejse. Endnu den 10. maj hævdede denne imidlertid, at han vilde fejre sin fødselsdag i Stege, og så skulde han beværte Lützow med alt, hvad øen formåede, men den 12. maj stod skibene med det forhadte rytterregiment ud af Stege havn med kurs mod Pommern.

Det var ved den tid, hvor lille Peder kunde begynde at færdes lidt omkring ude på egne ben, men det blev der nok snart sat en stopper for. Den 8. august kom svenskerne tilbage til Sjælland, men den 9. august gav lensmanden Christoffer Lindenov ordre til en almindelig folkemobilisering på Falster og Møen:

"eftersom fornemmes, at den svenske konge med sit folk skal være kommen på land i Sjælland og sin marche har taget ad Kjøbenhavn til: hvorfor jeg har ladet opbyde rytteriet saavel som bonden her i landet at holde god vagt ved skanserne og strandsiderne og dem derom og til Møen har bud sendt. Og da rytteriet beklagede sig ikke at have bly eller krudt, og her ved skanserne skal de også have noget i forråd, og da der her i Stubbekøbing ellér på Møen intet er at få..."

*Fra Stege mod Klinten
gik vejen gennem den
middelalderlige byport,
der på Simon Hempels tid
tillige var toldsted. Bom
med jernkæde ses ud for
portåbningen.*

*Akvarel af maler
E. Nielsen, Stege,
august 1842.
Møns Museum.*

I de tre små sommermåneder, hvor svenskerne var borte, havde ritmester Hans Schrøder af Kongens livregiment til hest fået kvarter på Møen med det meste af sit kompagni, og Just Ebbell havde stadig kommando over øens eget mandskab.

Da Carl Gustav dennegang samlede sine tropper foran København, blev der ikke lagt nogen svensk garnison på Møen, men der kom ordre til at sende forsyninger til hæren foran København.

Da ordren ikke blev efterkommet, blev den gentaget under strenge trusler om repressalier, hvis der ikke kom det forlangte.

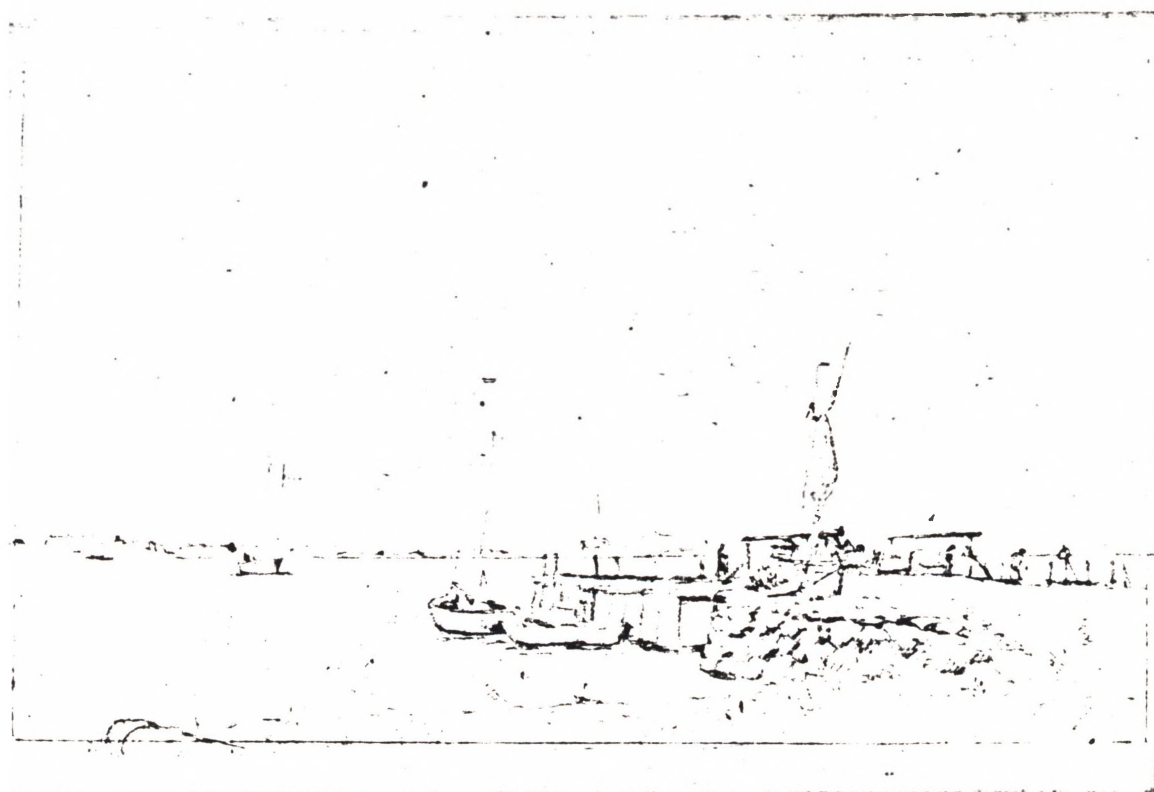
Faktisk samlede befolkningen en del proviant ved Koster færge-
sted for at sende det til svenskerne, men det fik Just Ebbell
dog forpurret, og han sørgede for, at varer i stedet blev
sendt til det indesluttede København med skib.

I de følgende måneder, hvor Møen var udsat for en hel stribe
angreb af stadig større svenske styrker, blev der uafbrudt af-
skibet store mængder af fødevarer, samt brænde, hø og halm til
den indesluttede hovedstad. Og dertil kom et betydeligt antal
levende kreaturer og heste, så man næppe kan vurdere betydning-
en af disse leverancer for højt.

Svenskerne var udmærket klar over dette forhold, og de forsømte
ingen anstrengelser for at få fod på den frugtbare ø.

Trods fjendens store overmagt lykkedes det de tapre Møenboer at
holde ham stangen igennem den lange isvinter, men den 29.maj
1659 lykkedes det ham at overløste de årvågne forsvarere, idet
han sneg sig over det lange vadested fra Boggø, som en forræd-
derisk lollik havde vist ham.

Og så blev øen prisgivet til fri plyndring, der normalt for lov
at strække sig over tre dage. Tre dages unævnelige rædsler for
de modige Møenboer. Lille Peder var da tre et halvt år gammel.
Hvor kan han have gemt sig sammen med sin mor? Hvordan klarede
de sig i dette helvede? Overlevede hans mor? og hvad med fader-
ren? hvis han ikke var død sidste gang svensken var der.

*Ved færgebroen i
Kulvebu. Yderst
t.v. skimtes Koster
Færggård.
Tegning af
C. W. Eckersberg,
1829. Privat eje.*

De brave Mønboers heroiske forsvar af deres ø gennem ni måneder mod en mangedobbelt overmagt er af den kendte militærhistoriker K.C.Rockstroh blevet vurderet til at rangere på linje med historiens største bedrifter.

Før Svenskerne kom, var der 900 våbenføre mænd på øen. Mandtallet over Møn af 1645 viser, at næsten halvdelen af befolkningen dengang var under femten år, så der må have været en betydelig tilgang hvert år, da dette forhold næppe har ændret sig i de følgende 10-12 år.

Ikke desto mindre var der ikke mere end 200 våbenføre mand på øen efter Svenskernes afrejse.

I den tid Møn var besat af Svenskerne, udskrev de og pressede de alle de mænd, de kunne opdrive, ja, de bortførte drenge, som så ud til at kunne blive gode soldater i løbet af et par år. Det er ikke umuligt, at den lille Peder Hendricksens far er blevet tvangudskrevet og sendt til Livland eller Polen i et svensk regiment.

Før krigen havde der været 540 fæstegårde på Møn, og alle var besat, ingen ødegårde på hele øen. Men da Svenskerne var borte, var der 244 øde og aldeles nedbrudte gårde, foruden 67 brøstfældige, så der var kun 229 gårde ved magt.

Det siger noget om Svenskens fremfærd.

Heller ikke præsterne var gået ram forbi. I Magleby sogn, hvor Peder Hendrichsen fik sit virke, sad en gammel præst, Niels Frantzen Brun, som i 1661 havde 50 års jubilæum. Han var da 78 år gammel, men skulle blive i sit embede i endnu 15 år og blive 93.

Den 18.april 1661 skriver han følgende fortvivlede bønsskrift til lensmanden, kansler Peder Reedtz, der havde vist sig meget hjælpsom overfor præsten i Keldby, der havde været ude i samme ærinde.

Det havde selvfølgelig givet den gamle hr.Niels mod til at indsende sit nødråb.

Forresten er det forbavsende at se, hvor kort og klart den bedagede herre forstår at formulere sig i en tid, hvor alle svælgede i ord, fråsede med ord.

"Den højædle herre, min gunstige patron og höjtærede øvrighed vilde af kristelig medlidenhed ihukomme mig fattige præstemand, som tro tjener og undersåt, og forhjælpe mig til noget af kirkens forråd på Møn at købe plovheste, kvæg og korn for til sæden og føden; thi i al sandhed Svensken har gjort mig så fattig, at jeg bedrøvede mand haver ikke det tørre brød at leve af, og sognefolket er så forarmet, at de har ikke givet mig på tre år moxen et håndfuld korn eller anden rettighed, hvorover jeg fattige præstemand er geråden i største armod, og véd ingen middel at søge uden Gud og den kristne øvrighed, forhåbendes at nyde nogen hjælp. Den almægtige gode Gud, som er alle velgerningers belønner, vil jeg daglig bede, han sådan miskundheds gerning rigelig belønne vil.

Af København, 18. April 1661. Eders magnificens' underdanige tjener på Møn
Niels Frantzen."

Det har stået ilde til på Møn, når præsterne er så langt ude. Hvordan den lille Peders mor har klaret sig, er ikke til at forstå. Han gik da i sit sjette år.

Året efter ønskede lensmanden Peder Reedtz at trække sig tilbage fra Møns len, og lenets forvaltning blev nu overdraget til Alexander Pedersen, der var gift med en af Christian den Fjerdes elskerinder, Karen Andersdatter, som havde taget sig godt af den lille prins Frederik, som nu sad på tronen som Frederik den Tredie. Manden døde kort efter, men kongen lod enken sidde på forvaltningen i to år.

Det var en misforståelse. Ingenting blev opbygget i den periode, bortset fra en enkelt fæstegård. Til gengæld forfaldt de to ladegårde, Elmelundegaard og Stege Ladegaard yderligere.

I 1663, under Karen Andersdatters regime, skrev Niels Frantzen igen til kongen, dennegang sammen med tre af sine brødre i kaldet, præsterne i Keldby, Borre og Søndersogn.

Deres klage, der er dateret den 13. januar 1663, afslører, at der ikke er sket noget fremskridt for præsternes indtægter.

Især vil præsterne gerne have en anden ordning på leveringen af tiendekornet. Som det var, havde de ingen kontrol med høstens størrelse, så de ville have tiende leveret i kærven, på marken, før kornet blev tærsket, som det var almindeligt andre steder.

"Vi fattige mænd, Guds og Maj.s tjenere på Møn, udi al underdanighed give Hs.Maj. tilkende, at hverken vi eller kirkerne her på landet af vores overblevne sognefolk kan bekomme, hvis os af gammel tid og efter Hs.Maj.s nådigst udgivne breve til vores underholdning forundt og tillagt er, og alligevel vi det ved retten have begyndt at søge, så have vi moxen ingen gavn haft deraf; thi vi af rettens betjente ere opholdne, indtil bonden sit korn mestendels afhændet haver, og hvis beholden findes til hans sæd og ophold, kan vi ej blive delagtige udi efter Hs.Maj.s forordning. Hvorudover kirkerne ere meget forfaldne, og en del af vi fattige mænd ere gerådne hen i stor armod. Beder derfor på det allerydmygeligste, vi må annamme vor tiende på ageren udi negen, såsom det på andre steder sædvanligt og brugeligt er; thi ellers vide vi ikke, hvorledes vi fattige mænd uden idelig kiv og trætte og ulidelig omkostning den ringe rente og rettighed, os nådeligt tillagt er, kan bekomme."

Desuden klager præsterne over, at den tidligere bevilgede brændsel af de kongelige skove nu en langsommelig tid var bleven dem nægtet; de kan end ikke få det at købe. De beder derfor om, at sådan ildebrændsel atter må blive dem ydet "anseendes at vi fattige mænd ej vel uden ildebrand med hustru og børn kan leve."

Stege, 13.jan.1663. E.Kgl.Maj.s allerunderdanigste tjehere.

Hans Nielsen Niels Frantzön Hans Andersön
præst til Keldby præst til Magleby præst til Søndersogn

Peder Olufsön, præst til Borre."

Det pålægges i kongens svar bønderne strengt at yde tienden til præst og kirke, men spørgsmålet om ydelse på kærven bliver forbigået, ligesom ydelsen af brændsel af skovene, som i de tider var en varm kartoffel, da skovene var skamhugget. Det forhindrede dog ikke fru Karen Andersdatter i at sælge løs af tømmer og brænde fra de samme skove i København. Hun bliver da også frataget lenet i 1664 og vender tilbage til hovedstaden, hvor hendes udkomme bliver sikret af kongen.

For Møn kommer det til at gå knap så godt, for riget fattes penge, og kreditorerne banker på døren.

Da Peder Hendrichsön gik i sit niende år, blev Møns land sat i pant til en af rigets største kreditorer, den hollandske købmand Gabriel Marselis, og i de følgende næsten tyve år må denne købmand "gøre sig pantet så nyttigt, som han bedst ved og kan!" Endnu mere end hundrede år efter huskede bønderne i Fanefjord sogn, hvordan de blev udsuget af Marselis.

Da Gabriel Marselis døde i 1672, blev pantet overtaget af en søn, Vilhelm, der året efter blev adlet og optaget som baroner under navnet Gyldenkrone. Mens faderen ikke efterlod sig noget godt rygte, nævnes hans søn i eftertiden endda med en vis velvilje, hvad der formentlig skyldes hans forvalters ogførsel.

Peder var seksten år, da den gamle Marselis døde og sytten, da sønnen blev adlet. Han var altså sikkert karl på den tid, Den gamle pastor Bruun, havde taget en kapelan i 1669 ved navn Christian Jacobsen Normand, men det har måske alligevel været den gamle, der har konfirmeret Peder.

Gamle Hr.Niels døde i 1676, 93 år gammel, da Peder var tyve, og det var altså Hr.Christian, der i 1680 viede ham til den unge pige Karen Lauridtzdatter af Sømarke, som jeg tror, må være datter af Lauridtz Væver. De blev gift Do.Miserieordia, som var den 25.april, altså i den unge vår.

Imidlertid verserede der en sag mod Gabriel Marselis, der fik sin afslutning med en søretsdom af 5.februar 1683, hvor arvingerne dømtes til at betale 92.112 rigsdaler plus renter, en sum, der sammen med et par andre mindre fordringer kunne dække pantesummen for Møn, der blev frigjort den 26.januar året efter, da Peder Hendrichsen var 28 år gammel.

Han var som sagt gift, var fæster af en mindre gård i Sømarke, og han havde formentlig flere børn, end de to sønner, vi kender Hendrich og Casper.

Nu skulle Møn igen vende til bage til gamle dages solide velstand under kongens lensmænd, troede man.

Men det skulle komme til at gå anderledes. Det gik fra galt til værre.

Møn kom fra asken i ilden, da det blev besluttet ikke at tage øen tilbage under civil administration, men overlade den til standkvarter for livgarden til hest.

I foråret 1684 blev der sendt en kommission til Møn for at besigtige forholdene, og de kom til den nedslående erkendelse, at der næppe var sket nogen fremskridt siden den svenske besættelse, skønt forvalteren Abraham Jakobsen med sine tal kunne påvise nogle forbedringer. Helhedsindtrykket var elendighed.

Det må ikke glemmes, at der under den skånske krig 1675-79 har været udskrevet soldater fra øen, og vi må regne med, at også Peder Hendrichsen, der da var 19-23 år gammel, har været indkaldt til tjeneste, uden at vi kan sige i hvilken våbenart. Det er påfaldende, at hans bryllup finder sted kort efter tropernes hjemsendelse. Det er nok mest sandsynligt, at Peder har været ved flåden, da Møn hører til de såkaldte sølimitter, der skulle stille mandskab til det danske søværn.

Man har regnet ud, at befolkningstallet faldt 30% på Møn fra 1645 til 1684, og faldende folketal betyder altid fattigdom. Og sådan var altså situationen, da Den kongelige Livgarde til Hest gjorde sin entre på scenen.

Der findes nogle skattelister fra 1684, der viser, at folketallet på Møn det år endnu var 30% lavere end i 1645, da der var 540 velbesatte gårde på øen.

Ikke desto mindre blev Møn straks delt op i 450 "portioner", hver på 6 tønder og 2 skæpper land, som skulle yde 20 rigsdaler og 84 skilling om året til rytternes underhold, delvis i naturalier.

Det er nok muligt, at man har kunnet besætte 450 gårde med det mandskab, der var på Møn, men der har ikke været arbejdskraft nok til så mange gårde, så de både kunne drive gården og yde hoveri til hovedgårdene.

Christian den Femte havde i 1684 givet Danske Lov, som i princippet stillede alle Danskere lige for loven.

Ved at overlade Møn til oberst Samuel Christopher von Plessen, "den onde Pless", satte han selv denne hovedregel ud af kraft for Møns vedkommende.

De følgende tolv år blev de værste i øens historie, selv når man medregner den svenske besættelse, for den var trods alt til at se en ende på.

Det begyndte for Peder Hendrichsen med, at hans hartkorn på fem skæpper og et fjerdingkar blev omvurderet til fire tønder land, som han skulle svare afgift af og gøre hoveri efter. Så blev hoveriet gjort ubestemt, og bønderne blev indkaldt i tide og utide. Så blev de behandlet så dårligt på hovmarken eller hovedgården, at det blev umuligt at få enten karl eller pige til at gå på hoveri, så husbond og madmor måtte selv give møde, hvad der var ganske usædvanligt.

Når bønderne kom med deres afgifter i form af korn eller andre produkter, fik de ingen kvittering, som de var vant til, men hvis de forlangte kvittering, fik de prygl og grøve ord i tilgift.

Da der var gået fem år, var landet aldeles udpint, og mishandlingerne tog til med det faldende udbytte.

Også i kirkelig henseende skete der hele tiden noget. Med Marselis/Gyldenkrone-slægtens afgang blev også pastor Christian Jacobsen Normand i Magleby sogn afsat, og han døde kort efter. Den nye præst, herr Peder Nielsen Lund, som tiltrådte i 1683, blev afsat i 1685, da garden kom, og en ny præst, Hans Svendsen Hatting blev kaldet til det hjemsøgte sogn.

Faktisk har jeg fortalt historien om gardens regime i Hendrich Pedersens biografi nr.88 i fjerde bind af dynastiet Mortensens saga.

Peder Hendrichsen overlevede trængslerne, og i 1697 blev hans hartkorn reguleret ned til 3 tønder og 2 skæpper, og vi får at vide, at hans gård er nr.3 i Sømarke, at han har 5 bester, to køer, et ungnød og 3 får. Femten fag bygning er slået sønder, og han får tillagt 4 rigsdaler til reparation plus to måneders frihed for alle pligter og afgifter.

Til den kommission, der blev nedsat til at bedømme forholdene på Møn under og efter gardens ophold, skrev bønderne i Magleby en klage på ialt 60 punkter, som findes opbevaret i Rentekammerets arkiv i Rigsarkivet under betegnelsen:

"Almindelig eller gennerall Klagemaal og Besueringer fra huer sogn eller Tredinger paa Møen og Baagøe...

Høyædle og well Baarne Herrer, Kongl. Maysts Commisarier woris tillfortroede Patroner.

Hafuer wi fattige Bønder udaf Maglebye Sogn udi Allerunderdanigste ydmyghed oss for de goede herrer at beklage, at wi nu udi 12 Aar siden Guarden her paa Møens Land indkom huad harde oss paalagde trebutioner wi fattige bønder har maattet lidet og udstaaet.

1. "Der hans Exelent General von Plesen fick Nygaard og blef der Ambt Mand ofver Møen, da gick først woris største Ulycke og Ødelegelse An, at wi maatte grafue parck af Moser og Morasser, saa at det var dend Tiid, der laa 4re eller 6 ud af voris bester udi Morassen, det ene ofuer paa det andet, huorefter mange trifues aldrig, og naar besterne saa ynckelig udi Morassen laa, kom strax prygler ofuer voris hofueder en efter en anden, fordi wi ey kunde komme fort nock afsted.....og det varede saa længe en Tiid de fick en parck fertig efter en anden...2 gange om ugen med heste og vogne enten det var udi høst eller saaed hialp os ey...og om...under Tiden nogle faa kunde sig til fordriste hiemme at blifue, blef der enten en underofficer eller en gemmene dertill kommendert som os ved hug og slag skulde prygle...saa at de handlet icke med os som Christne men som tyrcker og hedninger...
2. Hafuer vi os ogsaa ofuer Gammelsøes arbejde at beklage...så till Elmelundegaard og det alt...saa om en mand hafde haft 3 eller 4 tyende kunde han dog nyde et af dem saa længe som det varede, saaed og kornhøsten i lige maader...Det er en stor post till voris besters og quegis Ødelægelse.
3. Den tid der guarderhusene blef up bygt, maatte vi hente ved Harbøle skandse tømmer og steen og det meste ved nattens tid og hellige dage...huilcke hans Maysts: lov forbyder.
4. Den tiid der guarderhusene blef op bygt saa nær som at tecke maatte vi fattige bønder udaf voris afling holde til samme ald dend langhalm, som derudi kunde findes...saa vel som til mange store officeres huuse...
5. Saa som gyarden her paa landet Møen hafuer verit udi 12 aar og vi den hafuer suarit høe, halm og andet huis dennem kunde tillkomme...for samme lessede saa megit de vilde som er os till største rwin.
6. Nu med uophørlig skoven vinter og sommer for officererne... huem som siger ney, hand intet kand for medelst hans besters suaghed skyld...huil hand icke paa anden maade, da maa hand med hug og slag der till uddrifues.

7. Nu haver vi os høyligen ofuer majorens bygning at beklage saavell som andre unødvendige kiørsell for hanem...vi maa aar efter andet altid maatte bygge till...tag forskaffe, age tømmer en dell ud af Kongens skowe...og skouen for saadan officers bygning...rudenerit og øde....
8. Hafuer vi høyligen ofuer majoren...at klage...tit og ofte blef udi generalens nafn befalet at skulle skære tag paa Borre søe, mens naar vi hafde det afskaaren maatte det till majorens quarter....og lide stor frost og kuld og vove os gandske yderlig....og som hans kongl. reglement det forbyder at ingen officer maa paa landsbyen ligge uden en overlyttenant, da er de snart at sige alle og enhver paa landsbyen udflyt, som haver verit os till største ruim.
9. Hafuer vi os høyligen ofuer Nygaards terskning at klage, at saasom vi udi den kaalde vinter udi frost og kuld...fra den ene midag till dend anden og icke maatte der af gaarden ud komme førend andre os afløste, og under tiden kunde komme ont vejr at de icke kunde afløse en dags tid, og maatte dog saa lenge forblifue...
10. Hafuer Tredings fogeden og at sig beklage at hannem blef till sagt at møde paa Nygaard med sine tredings bønder at arbejde, till spurde Johan Rode, om ieg hafde der alle af min Treding med mig, ieg sagde ney,...loed ilde mod mig gammell mand at ieg endelig skulde dem ud skafe, truede strax med gevalderen, skref strax till ridefogeden derom, ridefogeden skref till majoren, blef strax samme dag till Steege commenderit till ridefogeden og strax igen der fra og till gevalderen ind kom, og der resten af folckene som blef till bage maatte dend anden dag uddrifues og mig dem till gevalderen lever, maatte saa reyse fra gevaldigeren med resten af folckene og till Nygaard igien...
11. Hafuer ogsaa riidefogeden gifuet sedell udi generalens nafn at vi skulde plocke urter, hyben, blomster...og disse blomster ald till Nygaard for skicke.
12. Ere vi og saa till tvungd at drage dug med lagn paa voris korn og hvede og det saa skammeligen øde lægge og forderfue og dend dug alt till Nygaard hen skicke.
13. Ere vi og saa tuingd ud af generalen at gifue hannem melck till ost, som riide fogeden gifuer sedell til tredings fogeden at de skall lade bede og vil de icke ved den første bedelse gifue, maa tredings fogeden ridefogeden der paa en morial gifue, huem som gifuer og huem som intet gifuee, saa maa vi gifue enten vi vill eller ey, huilcket os siynis ey andet at vere end tryglerij.
14. Maa vi og gifue ridefogeden melck till ost...hafde det sielf soorligen fornøden till sig og sine børn...blifuer det os paa andre maader efter truet.
15. Maa vi ogsaa gifue herredtz fogeden melck till ost...saa det er snart at tale om en skam.
16. Hafuer vi os ogsaa ofuer trende skatter at beklage haardeligen,...som er imod hans kongl.maysts udgifne reglement...

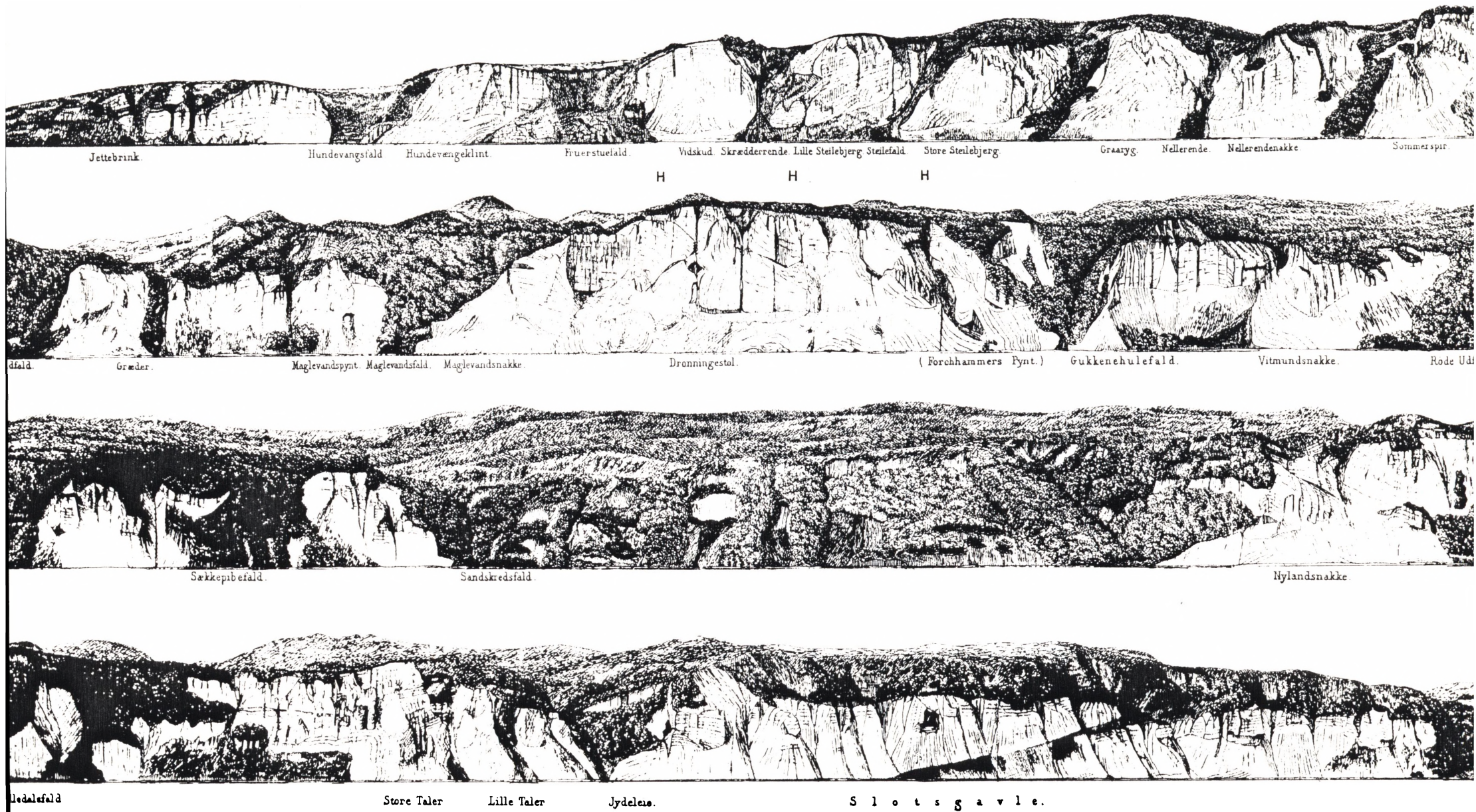
17. Hafuer vi os endnu mere ofuer riidefogeden at beklage, at naar nogen bonde yder nogit enten skatter eller laanekorn ...veed ey andet end det er afskrefuen, maa dog en deel det igien betale, fordi vi ingen quiting hafuer...
18. Hafuer vi os endnu videre ofuer riidefogeden at beklage om lange reyser till Kiøbenhafn, som at naar den slemmeste vey er forhaanden, som at hand veed at bonden ey kand kiøre formedelst sine besters svagheds skyld, da maa vi fattige bønder tinge...med riidefogeden...og gifue hannem for huer vogn 8.....
19. Hafuer vi ogsaa over holdsægten at klage, 4 vogne dag fra dag maa kiøre till riidefogedens port og sig udi skrifuer stuen angifue, saa maa vi en deel huge brende, en deel age veed, en deel rense under riidefogedens queg, age giødske. ...maa vi strax vere udi parat og kiøre enten de vill øster eller vester...
20. Hafuer vi os endnu videre af herredz fogeden at besuerre, at saa som vi hafuer gifuet til hannem en skæppe med det gamle maal og nu siden Hendrich Peddersen blef herredzfoged maa vi gifue till hannem to skæpper med det ny maall opmaalt, og dersom nogen derimod staar, trues...
21. Hafuer vi ogsaa gifuet riide fogeden terske ru to skpr opmaalt med det gammell maall, men siden Christian Arendtzen Elmelundegaard udi forpagtning bekom, hafuer vi maatte gifue med det nymaal fire skpr.....
22. Erre vi ogsaa en stor hest till tuingt udaf generalen... og kosted en rdl. same store hest udi seks, som er seks rdl.
23. Nu sidst forleden guarden udi Holsten var, maatte vi gifue fulde standquarter penge for $3\frac{1}{2}$ maaned, som vi till riide fogeden leverit hafuer, men huem dem siden bekom, veed vi icke...
24. Hafuer ogsaa aarligen maatte holde en seng...till genneralens stald knegt...
25. Hafuer os endnu høyligen ofuer Riide fogeden Christian Arendtzen at beklage, saa snart som vi fattige bønder hafde ind høsted, blef os udaf Riide fogeden, strenge exeqution ud af guarden at inddrive, som var for alle nafnlige skatter....færdig som her at rudenere...slemmere end som fiender...
26. Hafuer vi os endnu høyligen ofuer Riide fogeden at beklage at han skulle ved fremmede tersker voris korn lade udterske...og voris foer ud under ofuen himel kaste...det og forderfuet og voris queg og bester der ofuer forsultet og forderuit.
27. Ere vi ogsaa till tuingt...at hente spind paa Nygaard... hør, uld blur...og det igen ved vegt levere, og om det ey sin vegt fuldgør, maa dend skyldig det ud af sit egit levere...

28. Blifuer der og kreft ud af huer mand 1 sk, danske, som tredings fogeden...till riide fogeden igien leverer.
29. Naa nu same garn er rengior blifuer os till vared... at møde udi Steege... same garn atvindne, og huem som inted bud hafuer, hand maa vinde sielf.
30. Hafuer os endnu ofuer genneralen at beklage, at saa som vi fattig bønder, som saa lang vei hafuer om vinter tiid, maa der røgte hans queg og bester, og naar vi der kaom, tog Johan Rode endeell ud af os hiem till Enckeboelle, skiere kackelse...huis vi ey med god vilie ville giøre, maate vi med hug og slag, huilcket icke var rett.
31. Hafuer ogsaa maatte røgte, skiere kackelse paa Steege lade gaard...og derfor blifue fra en middag till en anden, huilcket icke var rett.
32. Nu hafuer vi, siden riide fogeden Elmelundegaard fick udi forpactning, ogsaa maatte røgte...
33. Hafuer ogsaa ofuer hans røgter at klage, at naar vore børn eller tynde der var at røcte, var de ham ey stoere noch, men blef hiem viiste...
34. Hafuer vi ogsaa horde ofuer Bore søe verei besuerit for genneralen. Vinter og sommer tit og ofte vaade i vand till voris armhuller og snart derofuer seet lifuet og helbrede... aar ud og aar ind... saa lenge der var noget at finde...og da strø dermed under derismheste...
35. Hafuer vi ogsaa med samme søe verit besuerget... at vecke og drage vaad...som dog nogle af frost og kuld fick skade og gick vanføre i lang tiid...
36. Ere vi ogsaa til tuingt af genneralen saa vell som af officerene at jagte...vell udi en gandske maaned dag fra dag, saa at vi snart maa sige, at vi intet for os sielf kunde bestille som os noget nytterlig vere kunde.
37. Hafuer vi ogsaa maatte rense og rifue mange dage om aaret udi copplerne som at naar vi skulde till samme arbejde blef snart det halve compagnies garde med os kommenderit, slog og pryglet, saa at huem som hafde it stycke brød med sig, maatte knapt faa de stunder, at hand sig dermed kunde vederquege og dricke saa en gang vand till og udholde det saa lenge, at en coppel i en anden skugfe og rifue og snart saa rene, som de var feyed, som er ald till voris største ruim.
38. Hafuer ogsaa genneralen os paalagd, at vi maa betale till skorstensfeyeren af en enkelt skorsten seks skilling, af en dobbelt skorsten 12 skilling danske...
39. Ere ogsaa tredingsfogderne og skoufogeder ud af genneralen till tuingt øxen for hanem at føde hver to en stud...2 rixdlr. aarligen saa lenge som vi dem loed føde, som er største uret.
40. Hafuer vi og maatte gifuet færemanden udi Kallehafue huer mand 1 skp. med det gamel maal...og under tiden mand der ofuer kom, dog maatte gifue penge.

41. Hafuer endnu mere ofuer herridtzfogeden Hendrich Pedersen at beklage at saasom bonden sider ting 3 Maaneder og der en anden hanem afløser maa dog en deel før end de sliper lofue ham enten Ru/biug 2 opmaalte skpr før end de slipper og en ddel med penge sig derfra løse...
42. Maa vi ogsaa gifue till Elmelundegaard seng til ladefoged ... eller og derfor med en sum penge betale.
43. Hafuer vi ogsaa blefuen till tuingd for gennerallen at sanche Tosehatte Jorbergommer som voxer paa bøgerne ogsaa bøge mus maatte ogsaa sanche nogen les steen under klinten og føhre till Nygaard mens betencher godde herrer...
44. Hafuer ogsaa i lige maader maatte sanche for Majoren Jorber Hyld blomster hyben blomster vell under tiden bed hand os med godde mens sagde vi ney saa strax en guarde eller toe om en icke var noch os at uddrifue saa at vort ney maatte ~~os~~ icke hielpe, ~~mens~~ dref os som bedre bester...
45. Hafuer vi ogsaa maatte vogte udi Coppelen Gennerallens stude som vi blef tilltuingd 2 Mand dag og natt hinanden at afløse fra en midag till en anden og maatte lige under ofuen himmel om natten og lide stor frost og kuld...
46. Hafuer vi ogsaa lidt ved Budsemärke sludse stor dæglig fortred ved hug og slag som en guarde ved navn Wolf os prygled strax...saa at vi kunde os ingen sted for hug og slag noch vare...
47. Hafuer ogsaa siden den Tid lidt daglig fortred hver Aar siden dend blef opbiugt udaf Majoren ved grafuen udi stor frost og kuld...
48. Hafuer vi ogssa maatte holde vagt ved samme sludse ofuer tømmermendenes redskab om natten og lidt stor frost og kuld ...og samme sludse er os till største fortred formedelst voris høe...
49. Hafuer vi ogsaa høyligen ofuer majoren at beklage, at naar nogen bonde blef hiemme...loed han sig os for sig ved garden hente, som en deell hafde ingen anden raad end som de maatte self gaa till samme arbejde...mens loed os ved tuende guarde afpryggle...
50. Naar gennerallen her paa landet ned kom, maatte vi holde udi parat at kiøre for hannem med forspand 6 heste og undertiden 8 heste till hans karet og andre vogne, som skulde kiøre for hans lakayer...og...kom icke frem som et menniske mens som en aand...hesten styrt...
51. Naar gennerallen var udi vente...maatte endeell tiltuinges deris senge kleder der at udskicke...
52. Hafuer vi ogsaa ofuer gennerallens fiskeriedt os at beklage, som vi vinter og sommer udi i frost og kuld idelig og altid...
53. Hafuer endnu ofuer majoren at beklage at han loed forbyde, at ingen sig maatte fordriste at huge udaf kongetorn...
54. Haf' Anders Michelsen udi Sømærcke sig ofuer Riidefogden at beklage...udi sin siaste dødsstund.

55. Hafuer og Hemming Seyr udi Mandemarke sig ofuer Riidefogeden at klage at som hand enganghos Majoren quiterede kom han deffra ind udi min gaard og mig med sit spanskroer afpryglet og viste ey hvorfor.
56. Hafuer Christen Hansen udi Budsemarke og Hans Klemmensen udi Magleby sig høyligen ofuer quarteremester Kønig at beklage at som hand sig udi min sl.formands Jørgen Seyrs ølkammers udi dend sl.mands fraværelse døren for samme ølkammers med en økse opslog....og sloeg bonden af toe øltønder og øllet paa gulvet løb og viste ey hvad aarsage hand dertil kunde hafve...
57. Hafuwr vi os ogsaa ofuer Sechepibbender strandede under dend høye vide klint liige nær for sandskriden og maatte vi fattige Bønder der med stor besuerlighed hende ophuge som Christian Berendtsen sine tienere ~~og~~ en skibstømmer der hos hafde saa længe ind till samme skibrom der fra blef ~~hørt~~ført som varede ~~vel~~ hen ved en 8 eller 9 uger før end dend Reent blef bort ført og maatte vi fattige bønder med voris heste og vogne neden om dend vide klint kiøre hver mand 3 gange at Age tømeret der fra og till Steege lagegaard...Jernet som blef af samme...udhugit maatte vi hver afften opbere ad dend høye klint, og tredingsfogden maatte bestille to vogne hver dag som samme jern ... til Steege ind kiøre - og Riidefogeden Christian Berendtsen det levere ... blef voris bugser og lommer Randsagit om nogen var sig...en Stumpe søm ... slog ... som ynck var paa at see ...
58. Hafuer vi ogsaa veret tilltuingt naar aalden her Møens Skoufue hafuer verit gennerallens suinehyrder at vere..
59. Hafuer vi ogsaa verit tilltuingt at aage 15 Mølle stee-
ne til Steege...
60. Masten till Sechepibben 2 store og en udliger som Riidefogeden hafuer sold forgangen Aar som vi med stoer lifs fahre under dend vide klint maatte der fra opføre og her udi Steege indføre og voris bester derofuer forkørte og toe vogne udi stycker gick...

Dette klagebrev var underskrevet af samtlige bymænd i Magleby sogn, enten med bomærke eller med initialer. Men dertil kom specificationer, by for by, over hvad de enkelte personlig havde lidt, hvem der var død, hvem der var slået fordærvet, hvor mange heste den enkelte havde mistet, og hvor mange vogne, der var kørt i smadder, samt endelig en oversigt over, hvad de havde måttet betale uretmæssigt.

C. Puggaard 1851

MØNS KLINT 1:4000

Hvis sandheden skal frem, så ser det ikke ud til, at Peder Hendrichsen har lidt nogen overgæb, idet han ikke har beklaget sig over noget personligt.

Måske har han været stor og stærk nok til at udføre arbejdet tilfredsstillende, måske var han bare en fedterøv, eller han har fået særbehandling - måske - som soldat.

Nå, garden marcherede af, og brændevinsbrænding blev forbudt på landet, hvad der næppe har afficeret nogen der. Kulden blev ved, isvinter hvert år, og ingen sommer. Nu og da kunne en skørnet isflage fra det gamle år mødes med den nye is i læ af Møns klint.

Anno 1700 gik Karl den Tolvte i land på Sjælland, men trak sig hurtigt tilbage, men allarmen har gået også på Møn. Egentlig var Danmark i en slags krigstilstand, men Karl var langt borte i Polen og Rusland, ja han endte nede i Tyrkiet, som han allierede sig med, men Peder Hendrichsen fik lov til at passe sit daglige arbejde i fred og ro i de sidste år, han levede. Han døde den 24. marts 1710 - antagelig af pesten.

Ane nr.177: Karen Lauridtzdatter, død i Møgleby sogn 1728.

Karens far var måske Lauridtz Væver, men det er usikkert og ikke noget at bygge videre på. Hun var et par år yngre end sin mand Peder og altså født ca.1658, så måske var hendes far i virkeligheden en svensk soldat.

Hun gennemlevede de samme vanskeligheder som Peder, men hun overlevede ham i 18 år og døde først i 1728 i en alder af 70 år.

Ane nr.180: Peder Jørgensen, en bonde fra Højemøn.

Peder Jørgensen, der var far til dragonen Jørgen Pedersen i Magleby, blev gift den 11.søndag efter Trinitatis 1673 med pigen Karen Andersdatter.

Jeg vil overlade det til mine efterfølgere at finde hans fødsel og dødsår. Han talte formentlig mønsk dialekt, og han havde sikkert sorte negle og huller i tandrækken. Som mønbo har han været en lille mand. Gør selv hans portræt færdøgt.

Ane nr.181: Karen Andersdatter, der levede på Møn i 1600årene.

Det var hende, der var gift med Peder Jørgensen og som blev mor til sønnen Jørgen 14 måneder efter brylluppet. Det er sandsynligt, at hun også havde sønnerne: Hans, Henrich og Lars.

Heller ikke hendes mand skrev under på de generelle klage-mål i 1697, men det er nok sandsynligt, at disse kun gjalt gårdmændene og ikke husmænd og inderster.

Fadderne ved sønnen Jørgens dåb i 1674 i Magleby kirke var:

Jacob Bødker af Magleby, Levina(Henrichsdatter)Hans Degns,
Emmerentze Henrich Kulds, Ide gammel Nielsis datter, og
Jørgen Kurre, alle af Magleby sogn og by.

Degnens fulde navn var Hans Hansen Schytte, og det var så et udsnit af familiens omgangskreds/familie.

Ane nr.182: Peder Søfrensen Karrebye -"ein Schoninger."

Der er flere byer i Skåne, der hedder Karby, og det må være i en af dem, han er født. Han har sagt Karrby på sit skånske, og det er på dansk blevet til Karrebye. Måske er det lige omvendt, at Svenskerne har lavet stavemåden om i Skåne, efter at Peder er kommet derfra.

De to Karbyer, der er sognebyer, ligger begge i egnen mellem den skånske slette og skovlandet, stik øst for Landskrone, og her er det mest sandsynligt, at hans far Søren boede, da Peder blev født i 1643.

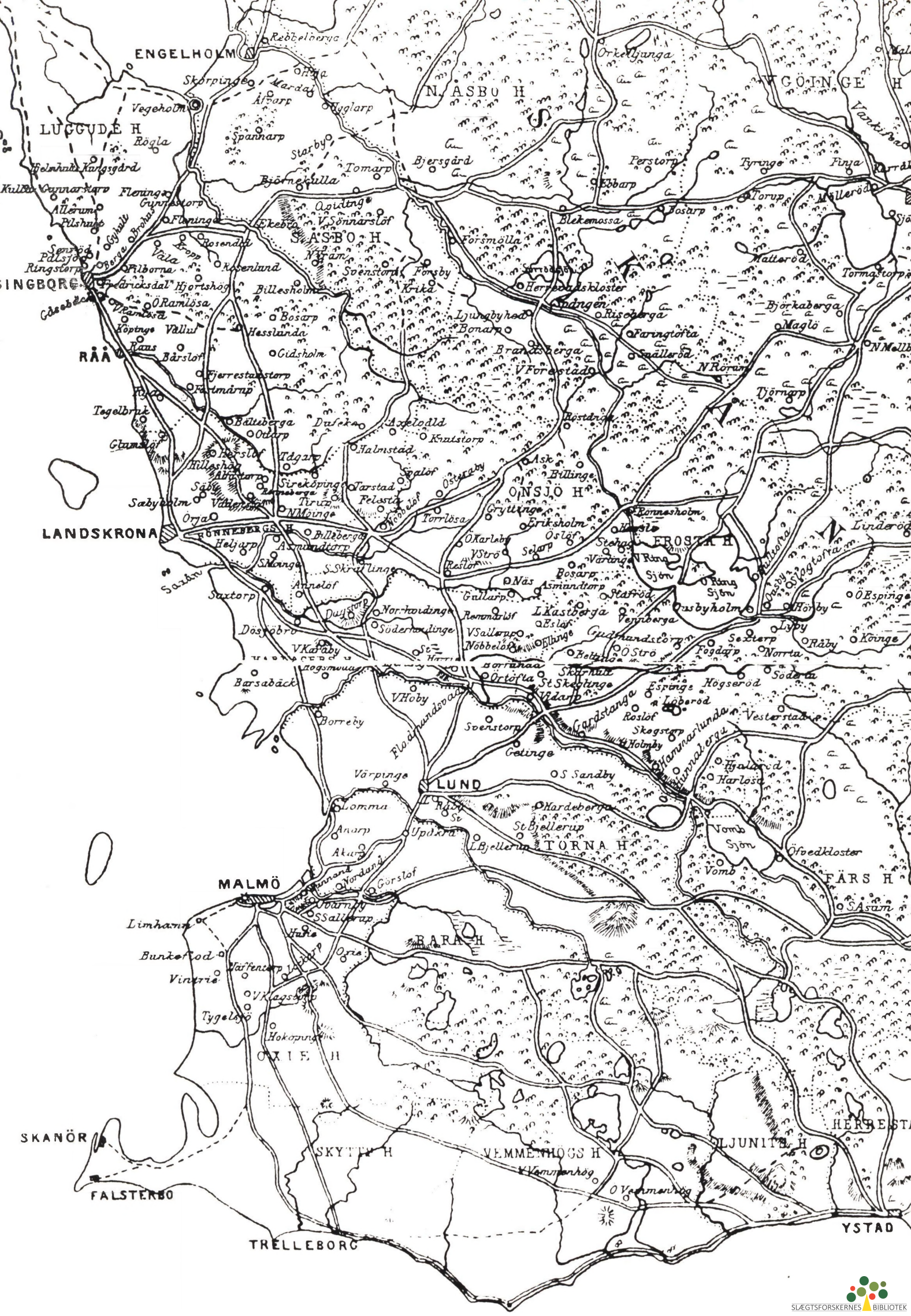
Det var det år, da Svenskerne angreb Danmark uden krigserklæring. Først gik Torstensson ind i Jylland, så gik Horn ned i Skåne.

Axel Oxenstierna var Danmarks onde ånd. Det var ham, der havde udtænkt strategien, og så forsigtig havde han været, at selv om den danske gesandt i Stockholm sendte brev på brev hjem til Christian den Fjerde om de hemmelige planer, troede kongen ikke på ham, men mobiliseringsplanen var parat, så snart det forlød, at Torstensson var i Holsten.

Jylland led meget i 1600årene, men det er kun lidt imod, hvad Skåne i århundreder måtte lide. Stærkest i erindringen hos Skåningerne står dog den såkaldte "Horns krig".

I 1643 havde Danmark ikke nogen samlet militær overkommando i Skånelandene. De tre landkommisсарier, der formelt var den øverste ledelse havde pligt til at rådføre sig med de nærmeste og bedste af adelen, og tilsyneladende kunne da Svenskerne ikke magte en offensiv i Skåne, når de havde så mange tropper i Jylland. Derfor var det danske forsvar i Skåne ikke i orden, da Svenskerne kom.

Den 13.december 1643 gik Lennart Torstensson ind i Holsten, og den 14.februar overskred feltmarskal Gustaf Horn rigsgænsen til Skåne med 8000 mand fodfolk, 3000 ryttere og 30 lette kanoer og stod 3 dage senere ved Helsingborg, der overgav sig uden modstand.

ENGELHOLM

N. ASBU H

VEGÖ INGE H

LUCCUDE H

S. ASBO H

ÖRSKÖLDINGE H

Helsingborg

RÅÅ

LANDSKRONA

ÖNSJÖ H

EROSTA H

MALMÖ

LUND

BARA H

FÄRS H

SKANÖR

SKYTTA H

VEMMEHOGS H

HERRESTAD

FALSTERBO

TRELLEBORG

YSTAD

Efter at have lagt en mindre garnison i Helsingborg og forstærket befæstningerne gik han med hovedstyrken sydøst og splittede et bondeopbud ved Getinge, hvorpå han drejede i sydvest og gik til Lund, som overgav sig uden modstand. Mens Horn afventede det svære artilleri, brandskattede han de omliggende byer hårdt, og i begyndelsen af april brød han op med hæren og gik til Landskrone, som straks overgav sig. Nu manglede han kun at indtage Malmøhus, så var hans forholdsordrer opfyldt, men nu var det lige som, der kom en bremse på den svenske fremmarch.

Torstensson kom ikke længere end til Jylland, og Christian den Fjerde satte et modtræk ind ved at angribe Halland og Göteborg. Endelig opstod den såkaldte Snaphanebevægelse i Nordskåne, der truede de svenske forsyningslinier til Horns arme.

Danmarks situation var ganske vist forfærdelig nok. To hovedlande besat og hårdt undertvunget af fjenden, men den gamle Christian den Fjerde var endnu ikke kuert.

Peders far Søren i Karby og hele hans familie måtte tåle al krigens rædsel. Horns arme var marcheret tværs igennem denne egn på vejen til Gjetinge og Lund, og tilbage igen på vejen til Landskrone. De må sikkert have søgt tilflugt i skovene for de plyndrende og skændende Svenskere.

Peder var dengang alt for lille til at forstå noget af det, der skete, men hans familie har siden fortalt ham tilstrækkeligt til, at han som voksen valgte at blive Dansker.

For at imødegå truslen fra Halland gik Horn op til Halmstad, som dog ikke lod sig indtage, og Horn vendte tilbage til Malmø. Nu satte Christian den Fjerde imidlertid en hær i land her, og Horn blev tvunget til at retirere, og igen måtte landskabet omkring Karby tåle en gennemmarch, endda af to hære. Horn gjorde holdt ved Engelholm, hvor nyheden om Pros Munds nederlag ved Femern vakte vild jubel i hans hær. Christian vendte hastigt tilbage til Sjælland med sine tropper, og Horn gjorde sig til herre over hele Skåne og Blekinge, samt Bornholm.

Freden i Brømsebro var en stor ydmygelse for Danmark, men den blev i første omgang en befrielse for Skåne og Jylland, der havde lidt meget.

Vi har ofte hørt om Jylands lidelser, men Skånes var ikke mindre. Skåne var det rigeste af de danske lande, og nu var det "en ødelagt provins". Mange Skåninger var selvfølgelig flygtet til Sjælland, men mange flere var døde under krigshandlingerne, og mange steder var der døde byer, ja et enkelt herred var så godt som folketomt, og bitterheden var stor i Skånelandene.

I virkeligheden ved vi ikke, om Peders far blev i Skåne i årene mellem Horns krig og Carl Gustav krigene, men det er vel sandsynligt, da Skåne jo forblev dansk i første omgang, og Halland bare var sat i pant for freden.

Vi må altså tro, at Peder voksede op som en skånsk dreng i udkanten af det frugtbare sletteland og så blev ramt af den næste krig på hjemmebane.

Det var den danske konge, Frederik den Tredie, der havde erklæret krigen, mens den svenske sloges med Polakkerne, men da Svenskerne så vendte sig mod Jylland, blev de få tropper i Skåne hentet over til den vestlige front. Øresund passede de over isen, så det var ikke noget nyt, Carl den Tiedte Gustav fandt på, da han gjorde det samme.

Der var blevet ført en lokal krig omkring grænsen mod Halland og Småland, men det havde ikke ført til noget, og nu ribbede man så at sige Skånelandene for regulære tropper. Et almindeligt udbud over hele landet blev også sendt over Sundet, og tilbage til forsvar af røgsgænsen var et eneste rytterregiment plus adelsfanen.

Befolkningen fik besked på at søge tilflugt i fæstningerne og de befæstede byer. De skulle ødelægge alle møller og medtage den ene møllesten, og alle smede skulle fjerne blæsebælgen og tage den med i sikkerhed.

Det er nok næppe sandsynligt, at Peders familie nåede at flytte hjemmefra, for freden blev sluttet meget hastigt i Roskilde, og Skånelandene var svenske.

Govert Camphuysen, född i Gorkum 1598 och död i Amsterdam 1672, var en holländsk målare som på 1650-talet var verksam i Sverige bl. a. för drottning Hedvig Eleonoras räkning. Ett flertal tavlor av honom, mest landskaps- och djurmotiv, är bevarade runt om i Europa. Han var även en anlitad porträttmålare.

Här har Camphuysen målat det inre av en bykrog. Tavlan återger atmosfären på en krog av det slag som återfanns med några mils mellanrum utefter de svenska vägarna. Mat serverades inte, endast öl och brännvin. Inredningen var enkel och robust. Ett bul-lersamt och folkligt glatt leverne synes ha vederkvickt människorna efter arbetets eller resans vedermödor. Malmö museum

Nu begyndte en gradvis men systematisk gennemført forsvenskning af de erobrede lande. Skånelandene skulle økonomisk afskæres og isoleres fra Danmark. Den store svenske søtold skulle betales for alle varer, særlig hvis de kom fra Danmark. Domme kunne appelleres til svensk overret. Dansk kirkeordning vedblev til videre at bestå, men svenske præster indsattes i stigende antal.

Repræsentanter for de fire stænder måtte aflægge troskabsed til den svenske konge. De måtte knæle på skamler foran en høj, fløjelsbetrukken stol under en tronehimmel, som symboliserede den svenske kongemagt.

Trods de store gevinster af det korte felttog var Carl Gustav ikke tilfreds. Han fortrød hurtigt Roskildefreden og planlagde en ny krig i sommeren 1658. Han havde jo stadig sine tropper i Danmark.

I Skåne lagde han store garnisoner i alle de vestlige byer rede til at sætte over Sundet. Der blev udskrevet friske tropper blandt det skånske mandskab, og der blev opkrævet ekstraskatter i stor stil.

Befolkningen begyndte at knurre. I de nordøstlige områder langs rigsgrænsen gik de unge til skovs, når de skulle møde til militærtjeneste. De svenske forbindelser mellem det såkaldte Gammelsverige og de nye provinser blev usikre, og Svenskerne tog strenge modforholdsregler.

Mange bondegårde blev brændt af, og der blev fortaget massehenrettelser i de urolige områder.

Alligevel steg antallet af skovgangsmænd, de såkaldte snaphaner, og danske spioner opererede overalt i byerne og på landet. Det var en streng tid, og der skete selvfølgelig en betydelig udvandring til Sjælland.

Vi kan ikke vide, om Peder og hans familie var blandt disse flygtninge, eller om de holdt ud endnu i Skåne. Det var jo også sådan, at mange familier blev splittet i nationalitetsspørgsmålet, så måske var Peder den eneste, der blev ved med at være dansk.

Under Københavns belejring fik byen til stadighed forsyninger fra Skåne, på trods af den massive militærbelægning.

En ny fredsslutning bragte Bornholm tilbage til Danmark og Trondhjem len til Norge, men Skåne, Halland og Blekinge var og blev svenske - foreløbig, for der var mange, som ikke anså det for den endelige løsning.

Der var lagt op til et kup i Malmø, og der var sendt tropper over fra Danmark, men skibene gik på grund ved Salt-holmen, og kupmagerne blev fanget og straffet - nogle på livet, og siden var Malmø så svensk, at det blev den sidste svenske bastion, da Christian den Femte igen forsøgte at få Skånelandene tilbage til riget.

Tidligere havde man kunnet eksportere ca 100000 tønder korn om året fra Skåne til gode priser, der gav mulighed for at købe ind af andre varer til landenes forbrug, men nu blev udførselstolden så stor, at nettopriserne måtte sættes så meget ned, at den skånske levestandard faldt faretruende. Alle de gamle handelsforbindelser måtte opgives, og man måtte søge handelspartnere i Gammelsverige, der jo næsten selv kunne bestemme priserne. Der var megen utilfredshed i de skånske lande.

Kun i de større byer, dem der blev tilkendt privilegier som stabelstæder, var der tilfredshed. Borgerne i disse stæder klarede sig godt og blev snart svensksindede, mens de mindre byer og bondelandet knurrede.

Peder fandt sig ikke i forholdene. Han flygtede til Danmark, og i 1675 blev han indrulleret i den kongelige livgarde til hest, et fornemt regiment, der en tid lang havde bestået udelukkende af officerer.

Det er højst sandsynligt, at Peder allerede tidligere havde været rytter, måske underofficer i et andet regiment, for at kunne blive optaget i livgarden.

Den kongelige livgarde til hest blev oprettet i 1661 af Frederik den Tredie, men bestod, som nævnt, dengang kun af et kompagni og udelukkende af officerer og underofficerer. I juni 1675 blev garden imidlertid af Christian den Femte udvidet til 6 kompagnier med ialt 369 mand. Ifølge rangforordningen blev dette regiment det fineste i riget.

Hver mand rangerede uanset anciennitet umiddelbart efter den nærmeste højere rang i alle andre regimentter.

Peder Søfrenssøn Karrebye fik 60 rigsdaler i hvervningspenge, en sølvbeslået karabin, et par pistoler, en hat med sølvgaloner, bøffelskindsgehæng med sølvgaloner, en karabinrem besat med rødt fløjel og sølvgaloner. Uniformskjolen var rød med sølvgaloner.

Der nævnes ikke noget om sabel, og det er da også tydeligt nok, at man i Danmark satsede på de nyeste skydevåben og så helt bort fra sabelen, som man anså for forældet.

Billeder viser imidlertid, at rytterne faktisk havde en sabel ved siden, men man har næppe stillet særlige krav til kvaliteten af dette sidevåben.

I opstillingen af de øvrige nationale rytterregimentter er det ofte nok nævnt, at sablerne ikke dur til at hugge med og næppe kan trænge igennem en læderkøllert. Så ringe var de vel ikke allesammen, men man tog det ikke så nøje.

Det skulle siden komme til at svie til de danske tropper.

Peder Karrebye kom til at stå ved tredie kompagni, majorens kompagni, der i begyndelsen blev ført af major Hans From. Oberst for regimentet var generalmajor Friederich von Arenstorff. Stillingen som oberstløjtnant synes ikke at have været besat i begyndelsen, og først i januar 1677 nævnes en greve von Øtting som leder af 2.kompagni.

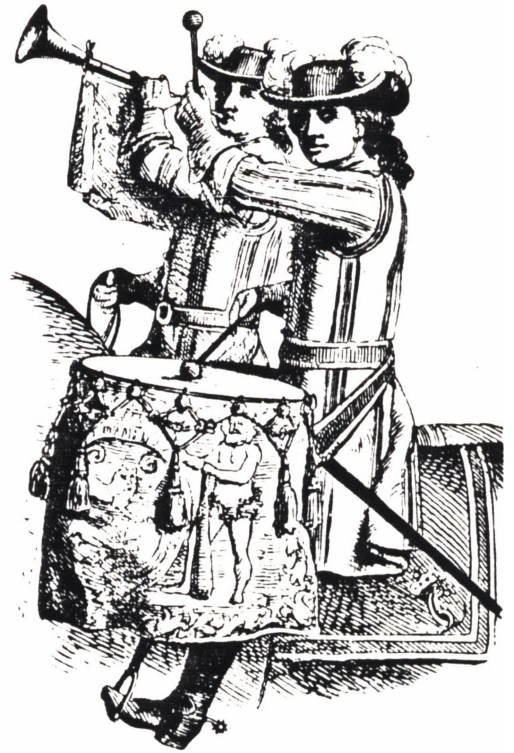
Gardens udvidelse skete i forbindelse med en almindelig mobilisering til krig mod Sverige. Første stød skulle rettes mod Svenskernes tyske besiddelser, og de fire af gardens kompagnier blev sendt over til Holsten for derfra at deltage i fremstødet mod øst.

De to kompagnier, der blev på Sjælland, blev indsat i kystvagtstjeneste, sammen med andre styrker, for at forhindre en eventuel svensk landgang.

Her er det sandsynligt, at Peder Karrebye var med. Da der ikke var nogen oberstløjtnant, må major Hans From have været den foreløbigt næstkommanderende, og han må have fået kommandoen over det mindre detachment ved Sundet.

1675

1675.

De fire andre kompagnier deltog i den såkaldte kavalkade til Damgarten, hvor Danskere og Brandenburgerere i fælleskab jog Svenskerne ind i Stralsund, og hvor Danskerne siden erobrede Wismar på tilbagevejen.

De var selvfølgelig stolte og viste en overlegen mine, da de vendte tilbage til København. Peder var imidlertid tilfreds med, at han havde kunnet holde øje med sine drømmes land, selv om han nu var en mand på 30 år godt og vel.

I 1676 begyndte troppesamlingen til invasionen af Skåne. Kongen, Christian den Femte udsøgte sig selv revy-pladsen ved Lyngby og ned over Lundtoftesletten.

Her samledes i maj måned 16000 mand, som i en måned holdt daglige øvelser, og da til sidst den store revy passerede forbi kongens telt, skød de 45 kanoner salut, den ene efter den anden, tre gange rundt om lejren.

Den 21.juni brød armeen op til indskibning. 700 skibe lå rede til at føre de mange soldater og heste over Sundet til Skåne. Det er en detalje, man sjældent har hæftet sig ved, men at samle 700 skibe har været en virkelig præstation, og det er så meget mere bemærkelsesværdigt, som det var uden hollandsk hjælp, og hele krigen var egentlig for Holland. Kongen gik selv ombord den 24.juni, men flåden blev opholdt af modvind til den 28., og der har givet været mange problemer med nervøse heste på de gyngende skibe, hvor de har stået stuvet tæt op ad hinanden.

Udskibningen begyndte den 29.juni ved Rå lidt syd for Helsingborg, og straks den 30. marcherede kongen med hele hæren til Helsingborg, der overgav sig den 3.juli.

Carl den Elevte lå med sine tropper ved Malmø, men følte sig ikke stærk nok til at gå imod de danske.

Den 5.juli gik Christian den Femte til Landskrone, som også blev indesluttet, Kongen tog sit hovedkvarter ved Tofte $\frac{1}{2}$ mil øst for byen. Selve byen blev taget den 11.juli, men citadellet overgav sig først den 3.august.

Der kan ikke være nogen tvivl om, at Peder under belejringen har besøgt sit barndomshjem, men vi kan ikke gøre os nogen forestilling om, hvad han fandt der.

Imidlertid havde Carl den Ellevte i små dagsmarcher trukket sig tilbage fra Malmø og via Lund, Hørby, Christianstad og Bodekull, (som Svenskerne kaldte Karlshamn), vendt hjem til Sverige.

Efter detachering af 2500 mand under generalmajor Duncan, som skulle drage op gennem Halland for at forene sig med Ulrik Frederik Gyldenløve, der på sin side var på vej med den norske hær ned gennem Bohuslen, drog Christian den Femte med hovedhæren til Christianstad, der blev taget med storm den 15. august, og så var Skåne sikkert i dansk hånd. Nu skulle tropperne bare forenes foran Halmstad, og derfor drog hæren nu op langs den svenske grænse. I Hørje kom meddelelsen om Duncans fuldstændige nederlag og korpsets udslættelse. Kongen drog nu videre med hæren til Voxtorp i det sydlige Halland, hvor han afventede forstærkninger, der var hjemkaldt fra Holsten efter Bremens fald. Her spildte han ti dage, før han fortsatte mod nord. Foran Halmstad, der var godt befæstet og vel bemanded, spildte han endnu tre uger, før han trak sig med hæren tilbage til Engelholm og omegn, hvor hæren blev lagt i vinterkvarter.

Den kongelige garde til hest fik anvist kantonement i byen Barkagers 32 gårde lidt nord for Engelholm. Hoffet tog ophold i Helsingborg, mens kongen med et gardekompagni begav sig til København.

Det var ærgerligt nok med Duncan, men nu holdt man altså vinterferie i den danske hær, kongens ordre.

Hvis Peder havde fundet noget familie i Karby, har han nok igen været en tur hjemme for at se, hvordan de var kommet over hovedhærens gennemmarch.

Christian den Femte var godt tilfreds. Hærens erobringer har vi allerede erfaret, flåden havde besat Bodekull og Christianobel i Blekinge og erobret Gotland.

Til gengæld var Carl den Ellevte ikke nær så tilfreds, eller rettere han var til krigs. Han lagde sig ikke i vinterkvarter og ventede på bedre tider.

Carl udskrev flere soldater i Sverige og hentede 5000 finner over Bottenhavet, og så var han klar til et nyt felttog. Gyldenløve havde ligesom sin halvbror trukket sig tilbage i vinterkvarter ved Halden, og der var nu muligheder for Svenskerne i situationen.

Mens Danskerne hvilede på laurbærrene gik Carl resolut over grænsen ved Markaryd ikke 50 km fra den danske militærlægning, og han fortsatte endnu ca 30 km hen imod lejren.

Så vågnede Christian op. I frygt for at blive afskåret fra Landskrone, der var hans stærkeste besiddelse, samlede han hæren og trak sig mod syd bag om Råå, hvor han gjorde holdt. Da Carl fortsatte, måtte Christian også bryde op og sætte sig bag Lødde å, hvor der blev et ophold igen. Og nu satte det ind med streng frost.

Så var begge Karbyerne igen i svensk besiddelse, og da forsyningssituationen var dårlig for begge hære, må hans barndomsby igen lide under kontributioner for ikke at sige ren plyndring, så meget mere, som Svenskerne sultede på grund af de skånske bønders modstandsbevægelse, der havde allieret sig med spaphanerne.

I tre uger lå de to hære over for hinanden på hver sin side af Lødde å i højeste allarmberedskab, Svenskerne på den nordlige bred med Carl XI, s kvarter ved Benstorp, Danskerne syd for åen med Christian V. bosat på Mette Rosenkrantz' herregård Svenstorp, siden dog ved Skelshøj. Garden til hest stod på højre fløj ved Svenstorp.

Midt om natten til den 4. december blev man opmærksom på en del uro og støj fra den svenske lejr. Der blev sendt spejdere ud, som mødte et svensk parti, der trak sig hastigt tilbage, og dermed var sagen opklaret, troede man i den danske lejr, men i virkeligheden var dette en afledningsmanøvre, der skulle berolige Danskerne. Helt ude på den anden fløj, Danskernes venstre, var hele den svenske armé på vej mod syd forbi den danske i nattens mulm og mørke.

Taktikken havde hele tiden været at holde Svenskerne borte fra Malmø og det rige frugtbare Sydsåne, og den taktik var det ikke muligt at lave om midt om natten, og derfor begyndte der nu et kapløb mod syd.

Svenskerne havde et forspring, men terrænet var vanskeligt, gennemskåret på kryds og tværs af grøfter og stengærder, så de kom ikke så hurtigt frem. Den danske hær venstre fløj gjorde venstre om og fulgte med Svenskerne sydpå i en parallel marchrute, centrum og højre fløj sluttede op, idet de dog skar mere og mere af hjørnet.

Kong Christian ville altid gerne være der, hvor det skete, og han galopperede fra højre fløj tværs over feltet for at indhente venstre fløj, og med ham måtte garden slutte trop. Der er idag ingen, der ved om det var mere end vagtkompagniet, der fulgte kongen, men Svenskerne havde set kongen og hans "lysende følge" på vej mod den indledende træfning på venstrefløj.

Det blev et vanvittigt kapløb om at komme først til Vejr-møllehøjen lige nord for Lund, og det gik tildels i strakt karriere i det vanskelige terræn.

Svenskerne kom først men blev i første træfning drevet tilbage af de danske dragoner, der sprængte en finsk eksadron. De blev dog snart efter fordrevet af de svenske drabanter. Så kom lidt efter lidt begge fløje frem til kamppladsen og kastede sig ind i striden. Begge konger var på et tidspunkt langt inde blandt fjenden og måtte kæmpe sig tilbage. Carl var helt alene, mens Christian havde sit gardekompani. Da den danske øverstbefalende Carl Arensdorff blev hårdt såret, blev der forvirring i den danske venstrefløj, og den gik i opløsning og flygtede skarpt forfulgt af de svenske med kong Carl i spidsen. Christian trak sig ind bag om det danske centrum og meldte sig snart efter ved højre fløj, der blev anført af Frederik Arensdorff, der også ved broderens ukampdygtighed var blevet øverstkommanderende.

På den danske højrefløj var det gået stik modsat af venstrefløj.

Der var stor forskel på de to hæres kampmetode. Svenskerne satsede på deres gode sabler, "det karolinska värget". Det var godt svensk stål, som de kunne stole på, mens de ikke turde stole på tidens skydevåben.

Danskerne derimod, der ikke selv havde stål, havde heller ikke nogen egentlig, reglementeret fabrikation af sabler. De udleverede sabler var af højest forskellig kvalitet, og der var flest af den dårlige. Man havde derfor valgt skydevåbnene som hovedvåben og havde indøvet den såkaldte "karakol", dvs: første geled red frem og affyrede deres pistoler på nært hold, delte sig på midten og red til hver sin side og bag om andet geled for at lade, mens andet geled gentog manøvren.

Det kunne sggtens lade sig gøre under øvelser, hvor begge parter brugte metoden, men da Svenskerne kom flyvende i strakt karriere, var det sin sag, at vende siden og ryggen til, det gav en følelse af panik og flugt, der viste sig katastrofal.

Nu skete der det, at nogle af de svenske ryttere begyndte at karakollere mod den danske højrefløj, og garden til hest gik løs på Svenskerne med sablen, og da gærderne nok har haft bedre sabler end de andre regimenter, og de danske heste var større end de svenske, vendte det hele billedet, og Svenskernes venstre fløj flygtede, dog først efter hård kamp. Garden måtte angribe med blanke våben en tolv-fjorten gange, før marken var vundet, og så red kong Christian tilbage til Landskrone med sin garde og overlod "oprydningsarbejdet" til de andre.

Ved overgangen over Lødde å, måtte garden fægte sig fri af Svenskernes højre fløj med kong Carl i spidsen, og Peder slap altså fra myrderiet foran Lund med livet i behold.

Mens Christian red sammen med prins Jørgen mod Landskrone, vendte Carl tilbage til slagmarken og afgjorde slaget til sin fordel. Frederik Arensdorff, der havde erobret de svenske kanoner og gang på gang skød dansk løsen, tre skud, for at kalde sin venstrefløj tilbage, kom i dobbelt ild, og hans styrker blev rodet sammen i vild forvirring, pga. denne karakollering, og så begyndte det store myrderi.

Oberst Siegfried Bibow med den kongelige livgarde til fods dækkede de flygtende rester af den danske hær ved at forskanse sig på Vallkärria kirkegård og der fastholde Svenskerne til mørkets frembrud, da han i god orden trak sig tilbage til Landskrone med resterne af sit og flere andre regimenter- vel en 600 mand.

På valpladsen talte Svenskerne siden 8933 døde, der dels var faldet i slaget, dels havde fået nådestødet under oprydningen og plyndringen og dels var døde af deres sår, sult og kulde. Det var jo et stort slagfelt, og Svenskerne var selv dødtrætte, da mørket faldt på, så egnens borgere og bønder har nok været ude for at rode i ligdyngerne, før opregningen.

Da det gik op for Christian den Femte, hvad der var sket, forstærkede han garnisonen i Christianstad, og lagde også en stærk garnison i Landskrone, hvis kerne var den kongelige livgarde til fods under Bibow, der således blev lønnet for sin heltemodige kamp med en opslidende garnisonstjeneste under meget dårlige forhold. Resten af hæren blev overført til Sjælland til hvile og komplettering af kadrerne. Garden til hest var blandt de heldige.

Der findes ingen skriftlige oplysninger om hestgardens tab i slaget ved Lund, men i hvert fald en oplysning har vi. Løjtnanten ved majorens kompagni og altså også Peder Karrebyes, løjtnant Otto Kracke blev såret. Han udgik i det følgende år af regimentets lister, enten død eller invalideret af sine sår.

Vinteren 1677 lå hestgarden altså roligt i sine kvarterer på Christianshavn og forrettede sin vagttjeneste på slottet som normalt. Regimentet fik 2400 rigsdaler til nyrekruttering, dvs til ialt 100 mand, hvis de alle skulle have de 60 rigsdaler, som Peder i sin tid fik.

Allerede før slaget ved Lund var det lykkedes Svenskerne at generobre Helsingborg og indsætte deres egen garnison. Og det var selvfølgelig utåleligt for Christian den Femte.

I begyndelsen af april 1677 begyndte landsætningen af de danske tropper igen i Landskrone, og blandt de første, der blev overført var hestgarden, der straks blev sat ind i et angreb på Helsingborg, der desværre mislykkedes. Det var den 5.april, angrebet blev slået tilbage, og det var postgangen, der havde afsløret planerne, idet postbåden i to dage blev holdt tilbage i Helsingør. Den svenske kommandant på fæstningen, oberstløjtnant Hårdhs indberetning til kong Carl efter angrebet blev opsnappet af Danskerne, og af den fremgik det, at posten gik normalt igennem, når den kun rummede engelske og hollandske breve, men den 2.april udeblev postbåden fra Helsingør, og da han sendte endnu en båd over den 3., kom heller ikke den tilbage, så var han forberedt på alt, og tog alle nødvendige anstalter til at imødegå et eventuelt angreb,

Af samme indberetning fremgik det, at hestgarden var i røde kapper, at den samlede angrebsstyrke med fodfolk talte ca 1450 mand, og at de ikke havde nogen faner med. Efter dette mislykkede angreb foretog et parti af hestgarden et fremstød mod øst gennem de to Karbyer til herregården og borgen Næs, der skulle ødelægges og videre frem til Ring-søen. Her deltog ca halvdelen af garderne, og det er sikkert lykkedes for Peder Søfrenssøn Karrebye som stedkendt at komme med på denne kavalkade.

Den 15.maj kom kongen over til armeen, men først den 26. blev der givet ordre til udmarch mod Svenskerne, der havde taget stilling på højderne ved Rønneberg, men da Danskerne var i anmarch, trak kong Carl sig tilbage, stadig fulgt på afstand af den danske arme, mens han for hvert vandløb afkastede alle broer. Tilsidst trak han sig op i Småland, og vejen var fri til Christianstad, der nu blev undsat og tildelt en ny garnison og en ny kommandant. Den gamle blev meget hædret for sit tapre forsvar og udnævnt til general-løjtnant og ridder af Dannebrog med storkorset.

Malmø var stadig på svenske hænder, og armeen gik nu der ned og belejrede staden i en måned, idet der også blev prøvet et stormangreb, som mislykkedes og kostede 500 døde.

Den 14. juli deltog hestgarden på højre fløj i slaget ved Rønneberg, et slag, der endte uafgjort. Hestgarden måtte på et vist tidspunkt afgive to kompagnier til centrum, og blandt de dræbte var oberstløjtnant grev Øtting. Der findes ingen lister over de døde og sårede.

Den 5. august blev 7000 mand kavalleri sendt til Christianstad, men garden var ikke med, idet kongen rejste til København samme dag med 100 mand, og befalede resten at følge efter, når vejret var til det.

Så måtte Peder igen forlade sit hjemland for at følge sin konge. Her i København blev garden kompletteret ved ny rekrutering og forøget til 84 mand pr kompagni. I begyndelsen af september udskibede kongen sig med et armekorps og 100 hestgardere til Rygen. senere tog han selv til København efter forstærkninger, men var atter på Rygen sidst på måneden. En opgørelse på den tid viser, at der da var 132 gardere på øen, men senere svinger antallet lidt. Efterhånden rømmede Svenskerne øen og trak sig over til Stralsund. Dog holdt den nye færgeskanse ud overfor alle angreb.

Vinteren 1678 fandt hestgarden i kvarter på Christianshavn i rolig vagttjeneste på slottet, dog afbrudt af øvelser. Til ny oberstløjtnant var udpeget Samuel von Plessen. Major var i 1678 Nicolai Krabbe, og blandt de nye ritmestre nævnes Johan Rantzau, der senere gjorde karriere i den spanske arvefølgekrig.

Gardens fulde styrke var normeret til 518 mand, men den 24. august 1678 opgøres tallet til 487, idet et nyt togt til Christianstad i juli må have tyndet ud i rækkerne, og nyrekrutteringen ikke er afsluttet. Det mislykkede togt til Christianstad, der kort efter overgav sig, kom til at betyde, at hestgardens øverste chef, Frederik von Arensdorff blev sat under anklage for forrædderi.

Endnu en gang var Peder hjemme i Skåne, men i midten af oktober 1678 blev hele garden igen overført til Sjælland. Et detachement af garden fulgte kongen til Wismar i december.

I december blev der afholdt mønstring over garnisonen i Landskrone og kavalleriet i København, og af styrkelisten over hestgarden midt i måneden ses det, at Samuel Christopher von Plessen er blevet ny oberst over garden. Frederik von Arenstorff var dømt fra ære, liv og gods, men blev senere benådet.

Med Plessen begyndte der en række justitssager indenfor garden, der hidtid havde været forskånet for den slags, og det fremgår gang på gang, at det er Plessen, der på en eller anden måde er impliceret. Flere menige og befalingsmænd søger afsked eller forflyttelse, men ingen bliver bevilliget. Det er et ret ubehageligt portræt, man får af den samme Plessen, men han har kongens fulde tillid og bevarer den i hele kongens levetid, til stor skade for garden og, som vi skal se, Møns beboere.

I 1679 krævede udenrigspolitikken, at kongen mobiliserede i Sønderjylland, og her måtte også hestgarden afsted. I juli måned, da arméen blev forlagt til Holsten fik garden kvarter i Wedel og omegn, hvor den forblev til freden i Nijmegen var sluttet, og i oktober kom der ordre til afmarch til København. Frankrig havde kategorisk nægtet at lade Danmark få de østensundske lande tilbage.

Inden tilbagetrækningen fra grænsen ville kongen tugte Hamborg, der på forskellige måder havde fornærmet ham, og i september-oktober lod han byen indeslutte. Det kom til et forlig i Pinneberg. Tilbagerejsen til København gik over Oltzburg den 29.oktober, Bramstedt den 30., Neumünster d. 31., Bordesholm d.1.november, Kiel d.2., Geldorff d.3.-4., Flensborg d.5., Åbenrå den 6., Haderslev d.7., Kolding d. 8. og til Middelfart d.9.november.

Kavalkaden til Christianstad i juli 1678 blev sidste gang Peder Søfrenssøn Karrebye fik lejlighed til at se sit ~~baad-~~domshjem, men det vidste han ikke den gang.

Der var fortsat uro i gardens geledder, justitssager og afskedsansøgninger. Året sluttede med en reduktion af hæren.

Den kongelige livgarde til hest blev skåret ned fra 6 til 4 kompagnier, og det er nok muligt, at det først er i den forbindelse, Peder Karrebye kommer i majorens kompagni. De enkelte kompagnier bliver imidlertid også skåret ned i antallet af menige, idet der gøres plads til officerer og befalingsmænd fra andre nedlagte militære afdelinger over hele landet, så der i de fire kompagnier ansættes ialt 70 officerer som menige, for at beholde dem i tjenesten til eventuelle mobiliseringer.

Officererne i majør Krabbes kompagni var løjtnant Buchwald, underløjtnant Sperling, cornet Haugenstein, underofficererne nævnes ikke ved navn.

Det er ved denne tid hestgarden får ny uniform, idet den røde kjole bliver erstattet af en paillegul med røde opslag. Over kjolen bæres sort kyrads. Alle de ansatte måtte selv betale en del af omkostningen ved denne ændring. De nye uniformer var nemlig en del kostbarere end de gamle.

Der blev en del uro igen. Mange klagede over de mange afdrag i lønnen: for mundering, for hest, for nye "hoser", for nye kapper. Når de klagede til deres officerer, blev de mange steder straffet, så til sidst gik de til kongen med deres klager - kun for at få at vide, at det stort set var i overensstemmelse med kongens vilje, dog vist ikke den såkaldte hestebøsse, hvor de skulle spare op til en fremtidig udskiftning af hesten, men alligevel måtte betale det meste af en ny hest selv, hvis den døde eller blev kasseret. Meget tyder på, at der her blev lavet numre med soldaterne, men Plessen havde en taktik med at spørge Christian den Femte til råds om de mindste detaljer, så han næsten følte sig som en far for den snedige oberst, og så kunne han skalte og valte med sine ryttere, som han ville. De fleste af officererne synes at have taget godt ved lære af Plessen, men Niels Krabbe var efter alt at dømme en ubestikkeligt hæderlig mand, og der findes ingen beklagelser fra hans menige ryttere. I den henseende har Peder Karrebye været heldig.

Den 3. april 1683 kom der ordre til forøgelse af garden til igen at være 6 kompagnier, og der findes en fortegnelse over hver mands udstyr efter det nye reglement.

"Hest, køllert, sadel med tilbehør og støvler ialt	60	rdl.	
Kjole couleur de paille klæde.....	13	rdl.	21 sk.
Rød kappe	18	rdl.	16 sk.
Hat med galon	5	rdl.	20 sk.
Skabrak og hylsterkapper	7	rdl.	32 sk.
Carabinrem med galon og tilbehør..	11	rdl.	17 sk.
Kårde	2	rdl.	32 sk.
Gehæng	1	rdl.	26 sk.
Carabinsko			33 sk.
Opslag på køllerten	3	rdl.	28 sk.
Gevær	10	rdl.	-- sk.
Ialt pr.mand	134	rdl.	33 sk.

Den paillegule kjole med røde opslag var kun et forsøg, et par år senere vendte den røde kjole tilbage, men den paillegule kom til at koste 25051 rdl. 42 sk. bare for de to nye kompagnier, så ialt har gardens nye mundering kostet landet over 75000 rdl.

Officererne ansøgte om lønforhøjelse, da denne nye mundering var betydeligt dyrere at holde end den gamle.

Gardens udvidelse skete i forbindelse med en almindelig oprustning, da Sverige havde truet med at sende 15000 mand til Pommern til det tyske riges forsvar. Frankrig sendte 22 krigsskibe, der krydsede hele vinteren for at hindre overførslen sammen med den danske flåde.

Hestgarden var en af de første afdelinger, der blev sendt over til grænsen. I begyndelsen af juli blev garden forlagt til Glückstadt efter ophold i Husum og Tønningen. I august gik garden tilbage til Husum. De økonomiske forhold var firtvivlede, der findes således flere breve, hvor officerer skriver, at de må pantsætte uniformer og anden udrustning for at få føden. Gager bliver ikke udbetalt til tiden, og fradragene er for store. Den 10. oktober forlagdes garden til Tønder amt. Kvartererne var slette, som sædvanlig, og furagen var knap og dårlig. Det var umuligt at holde hestene ved magt. Mandskabets muhdering var stadig ikke komplet, og man havde været nødt til at købe nye hatte. Garden forblev i Slesvig hele vinteren 1684.

Allerede i 1682 var Niels Krabbe blevet forfremmet til oberstløjtnant, og efter et kort gæstespil af en yngre Plessen, fik majorens kompagni Jørgen Rantzau af Estvadgaard til chef.

Sidst på året 1683 havde majorens kompagni vagten i København, for da skriver Rantzau derfra til oberst Samuel von Plessen.

Da vagten skiftede hvert kvartal, er altså Peder blevet kommanderet til Holsten, da kvartalet sluttede den 14. januar 1684 med afløsningens ankomst.

Den egentlige årsag til armeens fortsatte forbliven i det holstenske var kejserens uvilje til at betale de kvartalspenge, han havde lovet Christian den Femte efter den sidste krig mod Frankrig, og nu lod kongen 2000 ryttere rykke ind i Lauenborg og Meklenborg. Garden deltog ikke i denne besættelse, men forblev som reserve i Tønder amt til årets udgang, hvor den igen vendte tilbage til København.

Det var i sommeren 1684, det først kom frem, at det var kongens hensigt at forlægge hestgarden til Møn, idet det fremgik af en skrivelse fra Plessen af 21. juli.

"3. Om Kongen vedblivende har til Hensigt, at Øen Møn skal inddeles i portioner som fremtidigt opholdssted for Garden i 6 Kompagnier? I saa Fald om saadant snart maatte anvises ham, for at alle Anstalter kunne gjøres, og alt være i Stand til næste Aar."

Den 11. marts 1685 spurgte Plessen kongen, om han kun skulle have den militære kommando på øen, og hvor vidt hans myndighed og ansvar på denne gik, om bønderne gik ind under hans ansvarsområde eller skulle overlades forvalteren af ladegården at skalte og valte med efter behag.

Bemærk Plessens raffinerede taktik. Nu har han gjort kongen tryk ved sine utallige forespørgsler om enhver lille petitesse, og nu får han så at sige hånds- og halsret over Møen ulykkelige befolkning - og hvordan skalter og valter så han med de stakkels mennesker?

Jeg har tidligere beskrevet gardens regimente på Møn i de tolv år, den havde til huse og huserede der. Her følger i store træk de regler, kongen selv havde givet for gardens og bøndernes indbyrdes forhold.

"Damit die Insel Möen und die zu der Garde ausgelegten Bauen desto besser conserviert und von gutem Stande erhalten werden, auch alle Klagen dess eher remediert und alle Insolentzen so daselbst vorgehen mögten desto eher abhülflischer Masse gestraft werden können, wollen Wir dem Obristen die Inspection über dem Lande gleich als Amtmann hiermit allergnädigst aufgetragen haben, nur hat er dazu zu sehen, das die Bauer gehörigermassen im allem geschützt werden..." (kgl. reskript af 14. marts 1685)

Det blev altså pålagt Plessen at beskytte bønderne og sikre en hurtig retsforfølgelse af dem, der plagede dem.

"...Oc som Wii nu Allernaadigst anordnet hafve, at Garden wisse Gaarde eller Portioner paa Wort Land Møen anwiises oc derpaa inddeeles schal, saa Wilde Wii, at naar de samme Portioner anviiist ere, de da paa følgende Maade forpflēges schall.

Een Portion som af Commissarierne er anslagen for 6 Tdr. 2 Schp. hart Korn, hvorpaa een Over-, Under-Offiseer eller gemeen Garde indlogeres, schal udgifve in natura, aarlig 6 Less Høe, 3 Less Halm, hver Less at regnes til 3 Allen lang, 2 Allen høy oc 2 Allen bred, 12 Tdr. Haffre, 6 Pd. Lys, 12 Less Ildebrand, Gresning for een Hest udi 6 Maaneder, nødtørfftig Huusværelse efter den Anvisning Commissarierne som Inddelingen giøre schal, dennem anviiisendes oc ellers express dertil bygt worder, tillige med een Seng, bestaaende udi en Underdyne, en Ofuerdyne, 2 Hofvedpuder oc et Par Lagen."

Til gengæld skulde bønderne være fri for alle skatter og landgilde "i hvad nafn de hafve kand".

En trediedel af garderne var til stadighed på vagt i København, og vagten skiftede hver tredie måned, så vagten "rullede", og holdet skiftevis var på vagt forår, sommer, efterår og vinter. I vagtperioden blev bondens naturalydelser erstattet af en pengeydelse, om sommeren 4 mk. 8 sk. om vinteren 1 rdl. 2 mk. 6 sk.

Det er nøje specificeret, hvad bonden skal yde, og kongen gør udtrykkeligt opmærksom på, at bønderne ikke må plages med andre krav. Garderen må hverken kræve, tage eller oppebære mere enten in natura eller i rede penge, da han ellers vil blive anset efter krigsartiklerne til straf.

Forskellen mellem bondens naturalydelse og den indkvarteredes løn udbatles af regimentskassen, idet der dog stadig også fradrages for munderingen.

Regnskabsmåneden er på 32 dage og et kvartal er 96 dage, og sommermånederne er maj-oktober, vintermånederne november til april incl.

"Oc som icke lidet paa Bondens Conservation magt ligger, saa schal oc Obristen, naar hand kommer udi Erfahrung at Garden Bonden u tilbørlig beegnet, eller noget som denne ordonnance ey tillader afpresset oc frawnet hafver, icke alleniste derhen see, at Guarden tilbørligen derfor afstraffed worder, mens end oc at Bonden for hvis hand mist hafver, fornøveligen Satisfaction bekommer, saa hand kand være tilfreds."

Kongen har gjort, hvad han kunne for at sikre sine bønder trygge og rolige forhold med garden, ja selv sin oberst giver han en påmindelse.

"Hvis det icke scheer, at Obristen dermed seer igiennem Fingre, oc nogen Klage derofver for Os maatte indkomme, schal hand være forpligtet dertil at svare oc staa til rette."

Reglementet er dateret den 21.marts 1685 på Christiajnsborg, og den 31, samme måned udkom ordre til Krabbe og Elers om at udlevere Møn til oberst Plessen.

Inden da skulle kongen imidlertid bruge de to vagtkompagnier i København som for- og eftertrav i det store optog til kongens pragtfulde karoussel på det nye torv foran Gyldenløves palæ den 13.april, en strålende forestilling, som de deltagende gardere sent skulle glemme.

De øvrige kompagnier fik marchordre i Tønder den 17.maj til Møn, hvor befolkningen intet ondt anende ventede spændt på regimentet. Indkvartering kunne jo være ubehageligt nok, men her skulle garderne have eget hus ved gården, og alt var på det nydeligste lagt i faste rammer, og obersten var selv amtmand, så retsforfølgning kunne ske prompte. Det skulle nok gå altsammen.

Hestgardens oberst, Christoph Samuel von Plessen startede sin amtmandsrolle med at glemme alt, hvad kongen havde sagt og skrevet. Han tog i hvert fald intet hensyn til det.

Og så ved vi, hvordan det udviklede sig. Plessen ansatte de stakkels Mønboer til et vilkårligt forhøjet hartkorn, som de måtte betale afgifter efter og yde hoveæi efter. Dertil kom bøndernes arbejdsbidrag til hans byggeri, der antog et betydeligt omfang. De nye hovedgårde, som de selv havde bygget til Plessen og til majoren, krævede også ekstra hoveri. Dertil kom to nye kornmagasiner, som egentlig var tænkt til at opbevare sædekorn til bønderne, men som blev brugt til Plessens private kornhandel.

Vi har set, hvordan bønderne blev snydt for kvitteringer for deres ydelser, og hvordan garderne blev beordret til at banke løs på dem for den mindste forseelse eller misforståelse.

Der er næppe tvivl om, at også Peder Karrebye har måttet give bønderne prygl efter ordre, men det har næppe været hans fornøjelse, da han selv kom af bondeslægt og siden slog sig ned blandt Mønboerne som husmand.

Regimentet blev imidlertid formeret som tre eskadroner: sort, hvid og brun efter hestenes farve, hver dannende et vagthold. Der kom flere kampagner ovre ved grænsen, hvor hestgarden blev udkommanderet, men vi ved ikke, hvilket vagthold, der var hjemme i København, og hvilke folk, der blev afgivet til vagtkommando på øen, når regimentet var i felten.

I 1695 sidst i december sendte Plessen en specification over udmønstrede og sårede folk fra livgarden, som kongen selv havde taget i øjesyn. Da de hverken havde til livets ophold eller til herberge i den stærke frost, ville de tvinges til at tigge brødet ved folkens døre, hvis de ikke fik noget til deres underhold.

Blandt disse "alten, abgelebten undt unvermögsahmen Mannschafft" nævnes Peder Sörenssen Karby, ein Schoninger. Han var da et par og halvtreds år gammel og forholdvis nygift, uden at vi dog kan sige, om han havde været gift før. Det var den 16. maj 1694, han indgik ægteskab med Panelia Ipsdatter i Magleby kirke. Hendes herkomst kendes ikke, men hun kan have været datter af en anden garder.

I virkeligheden var Peder Karby afgået fra garden allerede i 1690, da han havde tjent 20 år ved den kongelige livgarde til hest. Det fortæller han selv i en klage, da garden i 1697 bliver trukket tilbage fra Møn.

Udadtil så det ud som om Plessen tog sig sine garderes sag an i alle forhold, men det var igen skinnet, der bedrog. I virkeligheden har han udnyttet garderne så vel som bønderne i egen interesse.

I pakken Particulair Klagemaal og Besueringer fra Bønderne paa Møen og Baagøe om ded som de af Amptmanden, Ridefogden, Herritsfogden og Forpagterne eller andre schal vere Graverit med imod Forordningen og Reglemented, indlefverit Anno 1697, findes følgende under nr.134:

"HøyEdle oc Welbaarned Herre StifftsbeFalingsmand Hr. Othe Krabbe. WelEdle oc welbiurdige Herrer Kongl. Mayst. Høybetroede Commisairer.

For Hans Excelence oc de Høy oc welEdle Herrer er ieg høylig foraarsaget ydmygeligst at tilkiendegifue, at saasom ieg for en 6 aars tid siden hafde kiøbt en deell korn nemlig 30 tønder biug af præsterne her paa landet, saavel som borgerskabet i Steege, huilcket ieg vilde hafue førdt med en skipper nafnlig Bertil Hemmingsen her i byen, hans skibberom til Kiøbenhavn, der med samme korn vilde hafue betaldt en deel paa huis ieg en mand skyldig var, huilcket icke maatte lides eller til stedis, men blef anholdt giordt af Ritmester Hofmeyer, det uden ophold skuld igien opførís, som og skeede, og blef indlagt paa bemeldte Bertil Hemmingsens lofft, huor Ridefogden Christian Ahrendtsen strax paafu lde med skrifftlig beFalning til Bertil Hemmingsen, at hand kornedt skulle lade være følgagtig ved sin fuldmegtig huilcken ammererede maal derpaa, oc siden lefuerede det til Mayor Leutzow oc nogle bønder her paa landet, som det bekom imod løffte med penges Erlæggelse til betalning, men ieg dog aldrig maatte niude nogen skilling derfor, som med fornevnte skipper kand beviisliggiøres."

Det er selvfølgelig ikke Peder selv, der har skrevet hele denne svada med alle formaliteterhe, som endelig måtte overholdes. Han kunne i virkeligheden kun sætte sine initialer under klagen til sidst, men det er hans diktat, der fylder pladsen ud mellem den svulstige indledning og den ydmyge afslutning, og vi kan se, hvordan de herskende på øen tog, hvad de ville have, og solgte det til den højestbydende.

"Saa indflyer ieg udi dybeste ydmyghed til de Høye velbr. Herrer med allerydmygeste bøn och begiering, at efftersom ieg vell paa en 20 aars tiid har veredt udi Kongl. Maysts, tieneste ved lifguarden, oc her nu paa det sidste indtet Erlanget videre end afdanck, at de goede Herrer vilde vere mig af Høy Gunst behielpelig, at Jeg dog maatte niude nogen betaling og vederlaug for bemeldte mit korn hos Ridefoged Ahrendtsen, som sig det i fornevnte maader bemegtede oc lefverede til huem hand behagede, udi min fraverelse, der ieg hafde vagt udi Kiøbenhafn, i gunstig betrohtning, ieg som meldt er, er nu afdanckedt mand, och hafuer indtet kund lagt mig til goede udi Hs. Mayts. tieneste med hustru oc en deel smaa umyndige børn, och gielden i Kiøbenhafn endnu ubetalt staar bestaaende, forhaaber visselig de fromme Herrer herudi vere mig behielpelig og iche i nogen maader anseer bemeldte Ridefogeds udflugter eller undskyldninger..."

Man ser den snedige ridefoged for sig, som han har snoet sig både under gardens regimente på øen og nu under forhør og undersøgelser.

Hvis Peder Karrebye har fler end den søn, der den 1. april 1696 blev døbt Søren i Magleby kirke, må de være født i et tidligere ægteskab, for Søren var Panelias førstefødte.

Vi ved ikke, hvordan det gik med Peders klage. Der skal jo også være noget at undersøge for mine efterfølgere, men måske var det ved denne anledning, han fik det husmandsted i Busene by, Magleby sogn, som er registreret af Kommissionen af 1697 til Møns og Bogøs Opkomst på fol. 136 således:

"No. 3: Hans Hemmingsen nu Peder Kaarbye Gvarde. Aarl. landgilde 18 skilling, qvart. skat aarlig 64 skilling.
6 fag havende biugning, 4 gies, 1 koe, 9 faar, 6 lam, 1 skæppe land, kaal- og hommelhauge,
Kand svare Aarlig fra 1. Maj 1697: 2. rd 1. 64 sk."

Det ser ud som om, han har overtaget en anden mands sted, og at hans afgifter først Jøber fra og med 1. maj samme år. Herefter behøvede Peder ikke gå tiggergang hele tiden, men måske alligevel nu og da i trange år.

År 1700 skænkede Panelia ham datteren Maren, der blev døbt i Magleby kirke 25. søndag efter Trinitatis.

Selv levede Peder endnu i 10 år og døde 67 år gammel 22. s. efter Trinitatis 1710.

Ane nr.183: Panelia Ibsdatter, der blev gift med en garder.

Det er sært, så flotte navne pigerne på Møn havde, på en tid, hvor landbefolkningen holdt sig til de mest traditionelle af et meget beskedent navneforråd.

Det må nok skyldes øens søfartstraditioner, at de sejlende mænd kom hjem med fremmede koner eller fremmede navne.

Selvfølgelig har de fremmede soldater også haft deres koner med og på den måde påvirket navneskikken.

Egentlig hed Panelia måske bare Pernille, som hun kaldes en enkelt gang, men også Pernille var på den tid et borgerligt pigenavn, der ikke forekom på landet.

Hun kan have været barn af en anden garder, men der skal jo være noget at finde ud af til andre også. Hun blev, som det allerede er røbet, gift med den skånske garder Peder Søfrensen Karrebye, som muligvis havde børn af et tidligere ægteskab.

Med ham havde hun i hvert fald børnene Søren og Maren, af hvilke Maren for os er mest interessant, da hun blev vores ane.

Panelia overlevede sin mand i 19 år og døde i 1729, sikkert i skutningen af den næste epidemi, der rasede i 1728-29.

Vi har mange mandlige aner, der døde i årene 1710-11 under pesten, og deres koner blev så slået i hjel af den såkaldte russiske snue, der rasede i årene omkring 1730.

Ane nr.192: Søren Jensen fra Vestbjerg i Sulsted sogn.

Denne vendelbo blev født under Torstenssonfejden og voksede op i det 3.nationale regiments rytterdistrikt, så det er i hvert fald ikke umuligt, at han var rytterbonde.

Han havde med sin kone, Anne Thomasdatter bl.a. sønnen Jens Vestbjerg, der blev gift med Ane Joensdatter, hvis far var rytterbonde i Lindholm.

Som så mange andre døde han under pesten i 1710.

Ane nr.193:Ane Thomasdatter i Vestbjerg, Sulsted sogn.

Hun blev født et par år før svenskekrigene 1657-60. Med sin mand Søren Jensen fik hun børnene Christen 1681, Peder 1683, Thomas 1685, Michel 1689, Jens 1692 og Niels 1696. Måske havde de også datteren Margrethe, der blev født 1678.

Ane, eller Anne, som hun også kaldes, døde 1721 og blev begravet den 2.februar. Hun blev 66 år.

Ane nr.194: Joen Laursen Rytterbonde i Lindholm, Nørresundby.

Den 18.januar 1644 stod Vendsyssels bønder på Limfjordens nordstrand ud for Nørresundby, bevæbnede med alt, hvad den fattige landsdel formåede af bøsser, pistoler, sabler og økser, spyd og piker.

Helt oppe fra Hjørring var der kommet tredive karle til hest, og fra Aalbæk nord for Fladstrand var der også kommet folk.

Svensken var i landet; uden krigserklæring var Torstensson gået op i Jylland, og nu huserede fjenden i Aalborg, hvor slottet allerede var besat.

Fjorden var nylig tillagt med is, og man vidste knapt, om den var sikker endnu, men nu stod man i hvert fald rede til at forsvare landet, hvis svenskerne skulle forsøge en overgang.

Det var herremanden Jens Høg til Vang, der havde opbudt landeværnet og havde stillet de fleste våben til rådighed for bønderne. Den gamle Lars Dyrskjødt, delefoged i Jerslev herred, var mødt op i spidsen for sit herreds opbud. Han var 84 år gammel og var en medvirkende årsag til den gode stemning, der herskede på stranden.

Før daggry kom enkelte flygtninge over isen, som altså nok kunne bære enkelte personer. En svensk udsending til hest blev ifølge sagnet slået ihjel med det samme.

Solen stod lavt på himlen og fik isen til at reflektere lyset lige i øjnene på de forsamlede bønder, og pludselig så man de svenske ryttere på isen på vej over mod nordkysten i en bred vifte, der tryede med at omgå bøndernes fløje.

Alle mand greb fastere om deres våben og bed tænderne sammen. Nu gjalt det.

Helmuth Wrangel, der var de svenskes oberst og anfører, havde forsigtigvis ladet sine ryttere folde ud for at fordele trykket på nyisen mest muligt, men denne formation virkede så truende, at da Vendelboernes forreste geled afgav deres første salve, var de øvrige allerede på flugt. Og nu begyndte der et myrderi i Sundbys gader. Mange havde søgt tilflugt i husene og laderne og skød derfra på svenskerne, der svarede med at stikke bygningerne i brand. Den gamle Lars Dyrskjød, der havde søgt tilflugt i en have, hvorfra han havde skudt tre svenske, blev selv skudt, da han ikke ville have "kvarter", dvs, han ville ikke give sig fanget.

Tabene ved dette slag er opgivet forskelligt: 6-700 eller 400, men selv om vi trækker det halve fra og siger 2-300, har det været store tab for landsdelen. Af de tredive fra Hjerring kom "ikke fire hele hjem" hvordan det så skal forstås.

Efter blodbadet begyndte plyndringen, der var effektiv, så man efter krigen havde mange tingsvidner om betroet gods' forsvinden i svensketiden.

Det er sandsynligt, at Joens far har deltaget i dette såkaldte slag, men han er ikke nævnt ved navn, og han har i hvert fald ikke lånt noget våben af Jens Høg til Vang, da denne efter krigen efterlyser de udlånte våben. Så skal han da have afleveret det igen før tinglysningen.

Joens far har været 3-4 år gammel den dag, og han har gemt sig i sin mors skørter, da de svenske soldater trængte ind i gården for at plyndre.

"Sexten hundred monne vi schrifve
Tre-fire, og deryil fyrretifve
Kom Herren med poenarum
som smagte os gandsche amarum
Ofver Holsteen och Cimbrorum
For Synden og for malorum.

Dend elschelig Torstensøn
Gud gifve ham dog sin Løn,
Gieste os med sin servorum
Som Rafne vare de nigrorum
Som Stoddere vare de nudorum
Som Hunde famelicorum..."

Sådan begyndte den såkaldte "Jutlands Grædevise", der i 42 vers beskriver Torstenssons besættelse af Jylland 1643-45, og den må den lille Joen sikkert have lært af sin mor, der nok har været en Joensdatter.

Joen kom til at opleve endnu en svensk besættelse i 1657-58 og endnu et slag mellem svenskere og Vendelboer.

Denne gang kom de i høsten, og forsvaret var bedre forberedt end første gang. Alle fartøjer var hentet over på nordkysten af fjorden, og der var bygget en ny skanse på stranden lige øst for Nørresundby.

Der var udskrevet ryttere og fodfolk, og ledelsen var lagt i hænderne på oberstløjtnant Ziegler og oberstløjtnant Niels Lykke. De havde anlagt en skanse tværs over Aggertangen og bemandede den med alt, hvad der kunne skræbes sammen af mandskab.

Den 3. oktober kom svenskerne under ledelse af generalmajor Hans Böttiger, skansen blev stormet og danskerne splittet ad. 300 mand faldt heraf 80 ryttere, Niels Lykke faldt i fangenskab, og Vemdsyssel lå åbent for fjendens hærgen.

"Saa tog de Svenske Landet ind,
det sved i Danskens Hud og Skind,
saa sandt giv Gud dem mere;
vor Adel og Officerer all'
Gud give dem et Fandens Fald
for Manddoms de betede."

Sådan lød en samtidig vise. Böttiger sendte bønderne hjem med den besked, at de hellere måtte gå hjem og passe deres arbejde end at gå i krig. Det ville gøre dem større ære. Dette var historien om Vendelboernes forsvar, resten kender vi fra andre egne af landet, hvordan svensken huserede i by og på land, røvede og plyndrede, brandskattede og ødelagde, forhuggede skovene, brændte, myrdede og voldtog. Vi kan ikke udtale os om Joen Laursens forhold i denne tid. Han kan have været udskrevet til de regulære tropper, men har dog næppe været gammel nok. Hans far, Laurs Christensen er sikkert død under denne besættelse, der var den tredje, han oplevede.

Den gård - eller halvgård - som Joen overtog efter sin far, var vistnok identisk med den ene af to gårde, som Mads Jonsen Viffert på Torstedslund o.1500 solgte til Børglum kloster, der igen 1505 mageskiftede dem med kronen for to af kronens gårde i Melsted.

I 1505 var fæsteren Lars Nielsen, 1568 Christen Laursen, o.1600 nævnes to fæstere, der i 1630 hed Lars Christensen og Vester Lars Nielsen, og i 1688 sidder så Joen Laursen og Niels Laursen på gården.

Der er den egendommelighed ved denne gård, at den kaldes Joens Bjering, og man har henført dette navn til Joen Laursen rytterbonde, men dette navn virker meget ældre, og må måske henføres til Joens morfar, hvis han har heddet Joen. I Otto Kalkars Ordbog til det ældre danske Sprog hedder det, at ordet betyder næring, underhold, høst, men henvisningerne til eksempler er gamle: 1408, 1397, 1450, 1522 og en enkelt fra 1601. Der er næppe tvivl om, at navnet må hidrøre fra en ældre Joen end vores. Måske går dette særegne navn helt tilbage til Mads Jonsen Vifferts far, der fik gården i pant og siden overtog den, Joens Bjering.

Den ældste af Joens børn er en pige fra o.1664, så måske har Joen overtaget fæstet i forbindelse med matriklen af 1662. Han har så giftet sig med Else Eriksdatter, hvis navn vi kan gætte os til fra de kendte opkalderegler, men som ikke forekommer i noget kendt dokument.

Ved Frederik den Tredies død i 1670 sker der en hel masse. Christian den Femte tænkte straks på revance overfor svenskerne, hvor Frederik efter sine nederlag var krøbet sammen og havde dukket sig. Nu skulle der ske noget. 30 tusinde tønder hartkorn af krongodset skulle udlægges til ryttergods, og bønderne skulle opfordres til enten selv at ride for gården eller at stille en soldat, eventuelt en søn, der kunne overtage denne forpligtelse.

Da Joen Laursen er den mest omtalte - næsten legendariske rytterbonde fra Lindholm - fristes man til at tro, at han måske var den, der selv red for gården.

Projektjordebogen for 3.nationale regiment rytteri 1693 kan man læse, at Joens Bjerling, som han har fæstet sammen med Niels Laursen, er et beskedent bol på 4 tdr.5 skp.1.fjk. og 1 album, og altså kun det halve af det hartkorn, der skulle til at udrede en rytter, så de må have været 3-4 mand til opgaven. Den nye matrikel reducerede hartkornet lidt, og desuden er der sket en vis afgang, som har resulteret i at hartkornet i 1693 kun var 3 tdr.1 skp.

Derudover oplyser jordebogen, at Joen holder 4 heste, 1 stud, 2 køer, 10 får, en ralling(stuehus)på 9 fag, en lade på 16 og 2 fæhuse på 8 fag ialt. Der mangler græsning til bolet, men der ydes et læs hø om vinteren.

En national rytter skulle udrustes med en hest, seletøj, uniform af ufarvet vadmel, altså nærmest hvid, en hat af ufarvet sort uld, selvsort, som det hed, nærmest mørkegrå, og nødvendigt lædertøj, dog ikke læderkøllert, samt en karabin, to pistoler og en sabel.

Sabelen gjorde man ikke meget væsen af, det var kun et nødvendigt, når alt andet svigtede. Man satsede helt og holdent på skydevåbnene, og hele træningen gik ud på karakollering, dvs.første geled red frem og affyrede sine våben, foldede ud fra midten og red til hver side og bag om de andre geled-der. Sablerne kunne end ikke stikke gennem en læderkøllert, og de duede ikke til at hugge med.

Det skulle komme de danske ryttere dyrt at stå, for svensken satsede på sablen. I slaget ved Lund red de frem knæ ved knæ og huggede ind på de danske, så der kom uorden i deres smukke karakoller, der havde virket så godt under øvelserne. Nu var det netop dem, der satte gang i flugten, når rytterne alligevel var på vej tilbage.

Skydevåben var jo ikke særlig pålidelige den gang, og hvis Joen var med i Skåne, er det et mirakel, at han kom med hjem i live.

Og var han ikke med, er det så godt som sikkert, at han skulle udrede en ny hest og rytter i fuld mundering.

Rytterbønderne i Danmark skulle altså ikke sørge for læderkøllert - end mindre for et kyrads, så det var de færreste af de danske ryttere, der havde den beskyttelse. Man regnede kun med skydevåben, som jo gik igennem begge dele, hvis våbenet gik af, og man så var heldig at ramme.

De svenske ryttere havde som regel et regulært kyrads, og ellers havde de i hvert fald en læderkøllert. Der satsede man jo på sabel, og de havde sabler, der kunne trænge gennem en læderkøllert, godt svensk stål, der også stod for hug. Dette er forklaringen på danskernes store mandefald i den Skånske krig 1675-79.

Der lærte danskerne at gå bort fra karakollen og i stedet satse på sabelen, men det blev kun til fordel for Englænderne og kejseren, der lejede vores soldater i den Spanske arvefølgekrig.

Det var, som sagt, i 1664 Else Eriksdatter fødte ham det første barn, en datter Mette, og så gik der henved 7 år, før hun nedkom igen og denne gang med en søn, Erik. Tredie barn, igen en søn, Lars kom i 1673, og i 1676 blev det atter en søn, Jacob.

Nu fulgte et ophold i barslerne til 1680, og Joen kunne i realiteten have deltaget i krigen 1675-79 fra først til sidst.

I 1680 blev det en pige, Johanne. I 1682 kom Christen og i 1684 Hans. Den sidste pige, Ane kom i 1687, og den sidste dreng Bernt i 1690, men så var der hekler ikke længe til børnebørnenes ankomst. Det første kom i 1695.

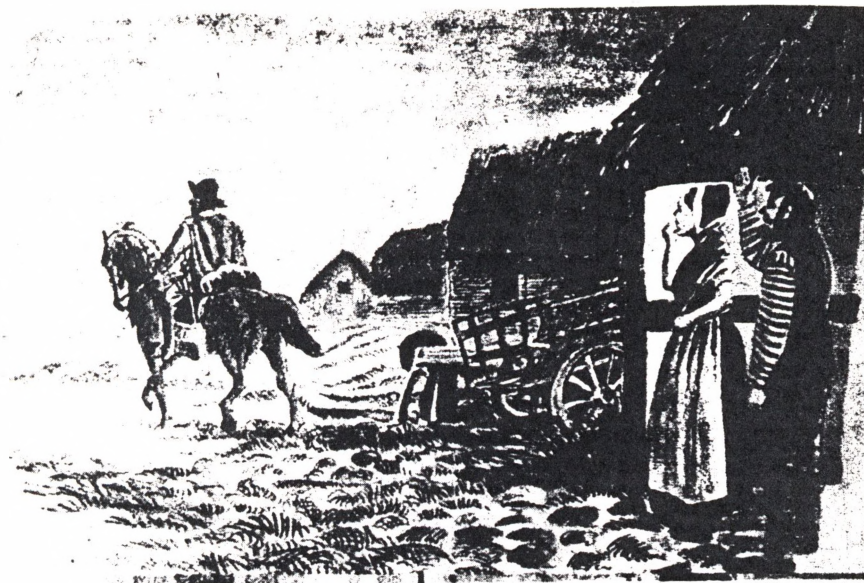
"En af kongens rytterbønder i Vendsyssel kom den 4.6.1695 til cancelliråd Jespersen og beklagede vemodeligen, at en ulv havde om natten bidt ihjel for ham 5 heste og hopper, som var alle de bester, han havde. Jespersen berettede, at disse klager var meget almindelige, og at der ikke var noget vildt tilbage i Vendsyssel på grund af ulveplagen."

Det kunne såmænd godt have været Joen Laursen, der havde været hos cancelliråden, og ellers var han der nok en anden gang.

Regimentets kornet hed Hans Bowitz, og han stod fadder til den sidste af Joens børn, den eneste, der kom med i kirkebogen.

Det hævdes på tryk, at Joen rytterbonde døde i 1707 den 22. december, og at han blev 66 år. Men efter min bedste overbevisning siger kirkebogen på denne dato: Joens sl. Hustru i Lindholm 66 Aar, så vi kender hverken hans fødsel eller død, eller hans alder under de dramatiske begivenheder, han har oplevet.

Forresten er det rigtige dødsår for Else Eriksdatter nok 1706, da kirken holder nytår ved første søndag i advent. Og det er så historien om Joen Laursen rytterbonde, der blev stamfar til det meste af Nørresundby.

EN RYTTERBONDE DRAGER AFSTED.

Ane nr.195: Else Eriksdatter i Lindholm.

Vi har ikke hendes navn nævnt et eneste sted. Hun er for den sags skyld fuldstændig navnløs, men hun fik så mange børn, og især så mange børnebørn, så vi af de almindelige opkaldstraditioner kan se, at hun må have heddet Else, og hendes far har heddet Erik.

Hun var gift med Joen Laursen rytterbonde, og de to blev med tiden stamforældre til det halve Nørresundby.

Det må være hende, der døde i 1707 som Joens sl.hustru i Lindholm 66 år. Det var to dage før jul.

Ane nr.202: Jens Hansen i Torndal.

Fæsteforholdene på Torndal er helt uoverskuelige så langt tilbage i tiden, så vi ved så at sige ingenting om manden her. Vi ved ikke, hvem der ejede gården heller, så det er en vanskelig opgave, som jeg viger tilbage for.

Han havde en datter Dorethe, som var gift med Vogn Madsen.

Egentlig kom han vist fra Østbjerg, hvor han nævnes i 1658 og 1659. Først i 1659 til påske dukker han op i Torndal. Han har en bror Christen og søstre Johanne, Margrethe og Mette. Han nævnes sidste gang som fadder for sit barnebarn Sidsel i 1682, men han må have levet til 1687 mindst, da det først er efter 1687, han bliver opkaldt, nemlig i 1689.

Ane nr.203:(Sidsel Madsdatter i Horsens)

Måske kan vi gætte os til Jens Hansens kones navn. Han får døbt en søn, Hans d.13.juni 1658, og igen en søn, Hans til påske 1659. Den første må være død i mellemtiden. Blandt de døde i den periode har jeg bemærket Zidsel Madtzdatters barn i Horsens, der blev begravet den 29.august 1658.

Den eneste af datteren Dorthes børn, Jens Hansen står fadder til, bliver døbt Sidsel

Mere er der ikke at sige om den ting.

75.

Ane nr.204: Peder Rasmussen i Størvorde, død 1705 æt.85 år

Han var selv født 1620 og må have været 55 år gammel, da hans søn, Christen blev født.

Han har sandsynligvis været udskrevet til soldat både under Torstenssonfejden og Carl Gustavkrigene. Hans hustru hed Kirsten Christensdatter og var 22 år yngre end ham. Igen et af disse ægteskaber mellem en afdanket soldat og en ung pige.

I 1696 døde byen klokker 36 år gammel, da en kampesten faldt ned i hovedet på ham i kirketårnet, da han havde ringet freds- og bedeslagene om aftenen. Han hed Niels Jensen Aalborg.

Den 11.oktober 1701 rømmede mølleren i Sejlflod mølle, Jens Knudsen, idet han red bort midt på dagen fra møllen, hustruen og alt, hvad han ejede.

Peder døde som ovenfor nævnt den 8.november 1705 ni dage før han blev 85 år. Han havde en datter Anne foruden Christen.

Ane nr.205: Kirsten Christensdatter i Størvorde, død 1720.

Hun blev vel født lige før Torstenssonfejden, og hun blev nok gift lige efter Carl Gustavkrigene, da hun var en lille snes år gammel.

Med Peder Rasmussen fik hun sønnen Christen og datteren Anne. Hun oplevede at sønnen fæstede hus under Klarupgaard i 1719.

78 år gammel døde Kirsten i 1720 og blev begravet den 11.aug.

Ane nr.206: Søren Bendsen, hjulmand i Storvorde, død 1703.

Hjulet er vel nok menneskets vigtigste opfindelse efter ilden, og hjulmagere var da også højt estimeret i gamle dage. De var toppen af den kransekage, der dannedes af de fag, der arbejdede med at bygge vogne. På engelsk sagde man, at "a bad wheelwright makes a good carpenter", en dårlig hjulmager kunne blive en god snedker.

Søren Bendsen må altså have været en velanset mand i sit miljø, og vi kan da også se, at hans bror, Laurids Bendsen var byfoged i Storvorde. Han nævnes selv første gang i 1688 som fadder for et uægte barn, og det var også kun folk med en grundfæstet position, der indvilligede i at være faddere i sådanne tilfælde.

Søren Bendsen havde også en søster, Karen, der døde i 1706. Hans hustru, Mette Nielsdatter døde to måneder før ham.

Ved markedsdags tider kunne man ellers se hjulmageren køre afsted med en hel række hjulpar efter sig. Det har været et festligt syn men noget vanskeligt at køre med.

Hans datter, Kirsten blev først trolovet efter begge forældrenes død. Måske var hende tilkommende ikke god nok.

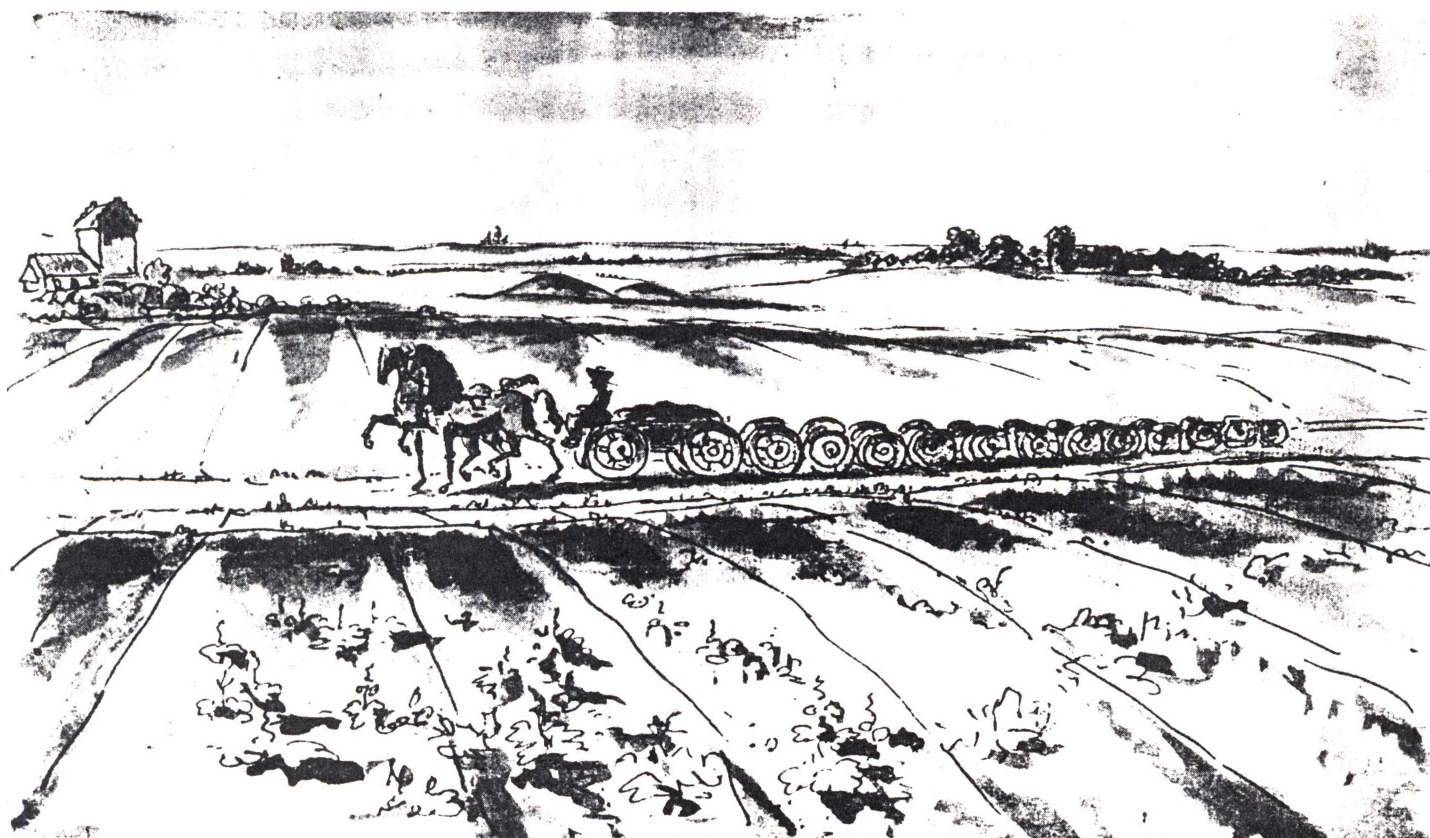
Søren Bendsen Hjulmand blev 68 år gammel og må være født o.1635.

Ane nr.207: Mette Nielsdatter, Søren Hjulmands, død 1703.

Hendes mand var vel aflagt, men da han var Himmerlænding var han måske ikke så nem at omgås.

Han overlevede hende imidlertid kun i to måneder, så han kunne nok ikke undvære hende.

Hun blev begravet den 29.juli 1703 i en alder af 69 år.

Ane nr.208: Anders Hansen Rugaard, skipper i Grenaa, +1715.

Vi ved ikke, hvor han er født. Han kan være fra Rugaard eller fra Rugaard Strands ladested, men han kan da også være født i Grenå, hvor vi første gang træffer ham. Han er nok kommet til verden engang mellem Torstenssonfejden og Carl Gustav-krigene, altså o.1650.

Dengang var byerne ikke lukkede. Der var ikke plankeværker omkring de ubefæstede byer, så man kunne færdes frit ind og ud fra alle sider.

Derfor lå Anders Hansen Rugaards hus faktisk et stykke uden for byen i retning af åmundingen, og der var da heller ingen grund til, at han skulle have længere at gå til skuden end nødvendigt.

Det har vel været et lille husmandsted med 3-4 tønder land sandet jord, som først blev regnet for noget, da det blev indhegnet byjord.

Det var konsumptionsafgiften, der satte skel mellem landet og byen. Alt, hvad bønderne førte til byen var belagt med afgift, der måtte erlægges ved byportene.

Det var den fattige enevælde, der indførte dette system og spærrede forbrugerne inde i byerne.

Det første livstegn, vi har fra ham, er hans trolovelse i Grenå kirke torsdag den 12.februar 1680 med pigen Birrette Lauritzdaatter. Deres forlover var rådmænd Niels Christensen, der samme år skænkede kirken et par alterstager af malm.

Det unge par blev gift den 25.maj 1680, og et lille år efter nedkom madam Rugaard med sønnen Hans, der blev døbt i kirken den 1.maj 1681. Det var søndagen efter Påske.

I 1682 greb enevælden direkte ind i bystyrelsen, idet borgmester og rådmænd blev afsat, og en kongelig byfoged overtog styret, og samme år blev alle byens ejendomme vurderet.

Det er her, vi ser, at Anders Rugaards hus bliver ansat til 16 rigsdaler og hans grund til 2 rigsdaler. Huset er beboet af ham selv og familien, og det er tækket med "tag", dvs m. tagrør, det vi kalder stråtag.

Det var i den periode, hvor jordpriserne raslede ned uafbrudt i næsten hundrede år. Ved denne tid var der næppe mange, der ville give 15 rigsdaler for en tønne hartkorn, så den sande jord ved Grenaaens udløb var ikke meget værd. De 2 rigsdaler repræsenterer derfor et ganske betydeligt jordstykke, selv om der ikke var bud efter det. Men nu havde byfogden og hans taxatorer i hvert fald ansat ham til fremtidig skatteudskrivning, og den lod ikke vente på sig.

I oktober 1683 fødte madam Rugaard deres anden søn, der i dåben den 19. søndag efter Trinitatis fik navnet Jens, men ham haves der ingen efterretninger om ellers. Han kan være død som barn, han kan være omkommet til søs, eller han kan være flyttet andet steds hen. Borte er han.

Nu gik der næsten tre år, før der igen var familieførelse i den trelængede gård ved Grenås østre ende. Den 16. august 1686 havde familien Rugaard igen en søn i kirke, der fik navnet Lauridtz efter sin morfars. Det er ham, vi kender som Laurs Andersen Rugaard.

I en skatteliste fra 1689 figurerer Anders Hansen som betaler af bådsmandsskat og byens pålagte skat med 4 mk. 12½ sk. Samme år betaler han 10 sk. i grundskat, det er 5% af værdien.

I 1690 betaler han 10 sk. i husskat, 1 mrk. i grundskat og 10 sk. i kop- og ildstedsskat.

I 1691 er hus- og grundskatten den samme, men dette år kom en fortificationsskat til på 2 mark.

Der var ingen ekstraskatter i 1692, men i 1693 kom der byens brandskat 9 3/5 skilling, byens skat var 12 sk. og den ordinære grundskat var nu kun 11 sk., jorden faldt stadig i værdi, eller havde Anders Rugaard solgt fra?

Byens skat holdt sig nu i en årrække på 12 sk., i 1696 har borgerne åbenbart forpagtet konsumptionsafgiftet, og Rugaard bliver pålignet 4 mrk.4 sk., og i 1697 er denne afgift steget til 1 rdl.2 mrk., og det år har Anders Hansen Rugaard lejet en enghave for 1 mrk., så nu må hans egen grund være solgt.

Byens skat ligger stadig fast indtil 1700, 12 sk. om året. Konsumptionsafgiften er stadig 1 rdl.2 mrk. til 1699 og falder så til 1 rdl.1 mrk.

Enghaven har han sammen med en nabo, der hedder Jørgen Mikkelsen.

I 1700 stiger konsumtionen til 2 rdl., og han bliver dette år også pålignet en bådsmændsskat på 4 mrk.8 sk., og desuden må han punge ud med 1 rdl.5 mrk. til hjælp til en tromme til byens brug.

Nu bliver Rugaard borte for os i nogle år, men i 1710 kan vi se, at det er Laurs, der har overtaget fars forretninger. Nu er det ham, der betaler 4 mrk. i bådsmændsskat og 4 rdl. i krigsstyr, mens Anders Hansen kan møjes med at betale 2 mrk. Derimod afviser Laurs, at han skal betale skat af folkehold med disse bemærkninger:

"Efter hans kongel. Maits. aller naadigste forordninger gifuer ieg under skriffne Borger, for mig hielper ingen folck, oc min koene har en sletzkun en tieneste pige, nyder et hald or 1 rixdaler.

Af forskrevne angivelse saaledes som ieg det her udi skriftligen har angifuen oc sig saaledes rigtig befinder, det vil ieg alle tider tilstaae og herved bekrefte med min egen haand under skriffueksen.

Anno 9 oktober 1710. Laurids Andersen."

En skat på rentepenge afviser han således:

"Jeg haver ingen penge paa rente saa sandt hielpe mig Gud.
Laurs Andersen."

Den 7. november 1711 taxseres Anders Rugaard til 1 rdl. med betegnelsen: 2en fattig mand i bagbyen."

I 1715 sandede havnen til i en stormflod, men det er uvist om Anders Rugaard oplevede dette. Det må være ved den tid, han afgang ved døden.

Ane nr.209: Birrette Lauritsdatter, død i Grenaa 1720.

Vi finder hende kun omtalt ved trolovelsen/vielsen i 1680, og så dukker hun op efter mandens død og figurerer i årene 1717-1720 på nedenstående liste:

"Fattige og Huusarme huor iblant en deel lefuer af Medlidende Christnes almisse og de andre icke self uden Mangel kand tiene Brødet, som forordningen for skat befrier: Anders Rugaards encke, fattig."

Ane nr.220: Hans Thomsen Weile, præst i Hviding sogn, +1706.

Når man bor ved Vesterhavet syd for Ribe, sover man kun med det ene øre. Det andet vogter døgnnet rundt på lydene fra havet. Den rytmiske dunken af bølgeslaget mod strandvolden er et signal om vejrets udvikling dag og nat, året rundt, år ud og år ind, og en skiften i lydene gør straks alle beboere i kystområdet lysvågne.

Sådan har det været generation efter generation i mindst tusind år. Bølgeslaget har været slægternes rytme, et omkvæd til alt, hvad der skete, og det skal også være baggrunden for alt, hvad her skal fortælles. For havets rytme er ikke kun musik, den er også en trussel.

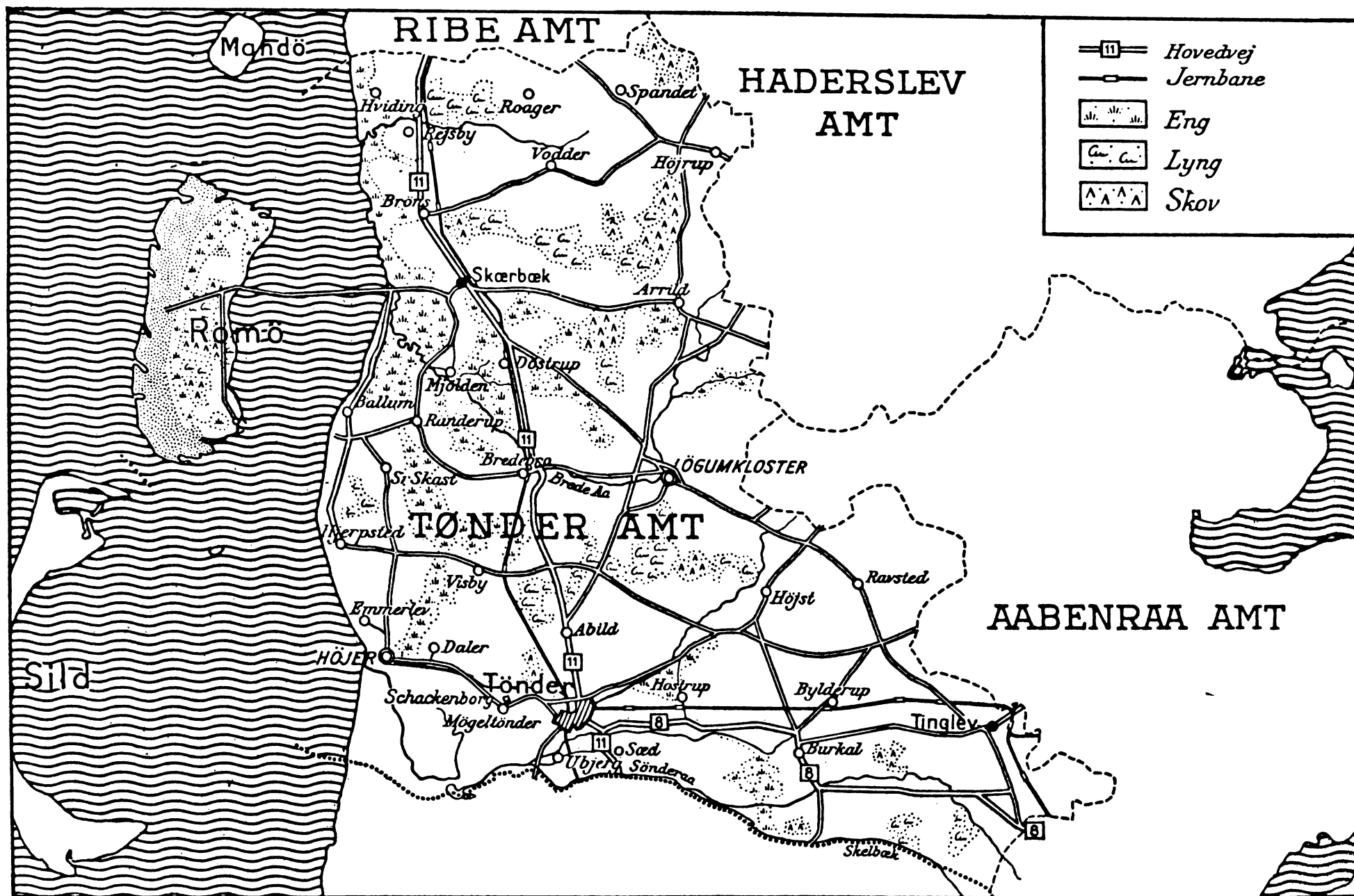
Gang på gang har det grådige hav skyllet brølende ind over det flade marskland og op over den højere liggende gest, og mange tusinde mennesker og dyr er blevet havets bytte.

I 1634 tog havet samtlige huse og gårde i Rejsby, nabosognet mod syd til Hviding. Hviding præstegård blev også jævnet med jorden og sikkert med den det meste af byen, og syd for Rejsby flyttede havet den store herredsfogedgård i Havervad langt ind i landet, hvor Hans' morfar, Hans Andersen Havedvad lod gården genopføre på den nye plads.

Da lille Hans (egt. Johannes) blev født den 23. juli 1651 i Hviding præstegård, var det bare sytten år siden, "blanke Hans" havde været på stedet og ryddet pladsen.

Faderen, Thomas Henriksen Weile var født 1616, student fra Køge latinskole 1638, immatrikuleret ved Københavns Universitet hos professor Jesper Brochmand i 1639 i hvis hjem, han nok sammen med så mange andre er blevet optaget under sine studier.

I 1646 søgte præsten i Hviding herr Thomas Christensen Høst en kapellan til at afløse sig i arbejdet, men stillede den betingelse, at denne skulle gifte sig med hans datter Birgitte, Thomas Henriksen Weile søgte stillingen og fik den, men giftede sig i 1647 med datteren af herredsfogden i Brøns, dydige og gudelskende Karen Hansdatter Havervad.

Den fortørnede fader, sognepræsten i Hviding herr Thomas anlagde sag mod sin kollega i Brøns, herr Jens Pedersen, der havde forrettet trolovelsen mellem de to unge, og således sat en stopper for Thomas Høsts planer.

Det ser dog ud til, at man har fundet en løsning på problemerne. Den 15.maj 1647 bliver Thomas Henriksen Weile ordineret som sognepræst i Hviding, og herr Thomas Høst går på aftægt.

Den vragede jomfru, Birgitte Høst blev gift den 14.november 1649 i Hviding kirke med Niels Knudsen, og de havde i januar 1651 fået sønnen Niels, men samme år, omtrent ved den tid vor Hans blev født, døde den gamle herr Thomas' hustru Eline, så nu var der bare den gamle præst tilbage i aftægtsstuerne.

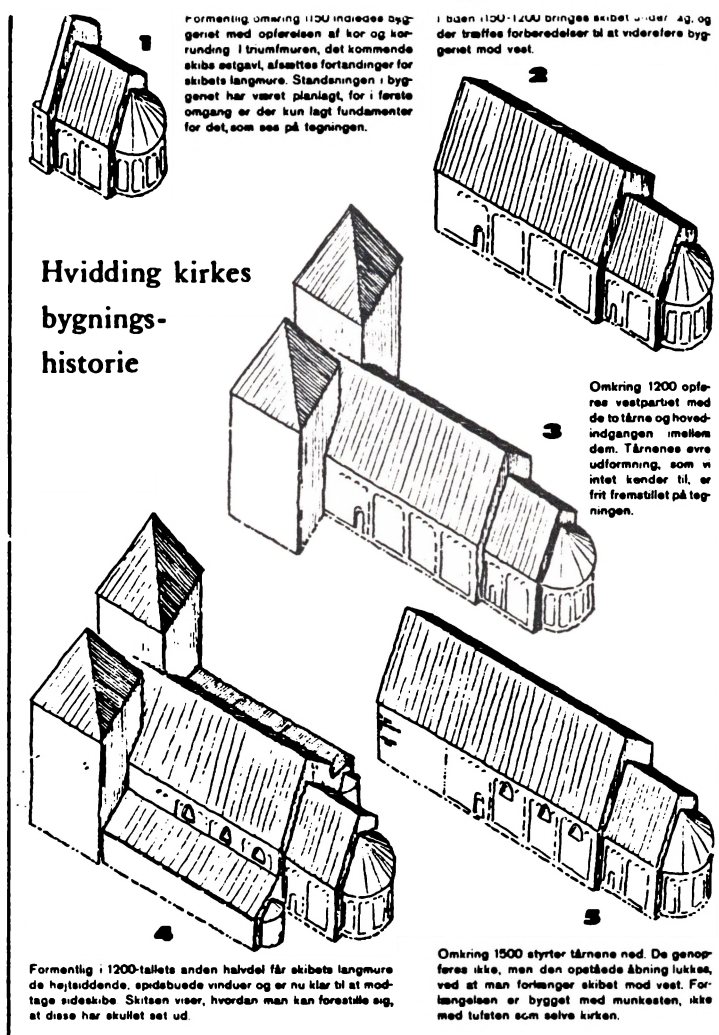
Præstegården i Hviding var på fire ottinger, hvad der ikke siger os så meget, men den havde 21 fag stuehus og 55 fag lade, tørvehus og porthus, og den årlige udsæd i tønder a 10 skæpper beløb sig til 3 tønder rug, 14 tønder 6-8 skæpper byg, 32 skæpper havre, 2 skæpper bønner, 3-4 skæpper sommerrug. Der kunne høstes 40 læs hø og græsses 32 kreaturer og 16 får. Besætningen var 10 køer, 2 stude, 12 unglykreaturer og 7 heste. Der var ingen skov, men tørveskær i byen Lundsmark, og desuden hørte der noget fiskeri til gården.

Det hele dannede en firelænget gård, som man må formode har ligget på en kunstig forhøjning, et værft, som det var almindeligt dernede.

Hvis gården ikke havde egen brønd, lå der en på venstre hånd, når man gik til kirken.

Præstegården lå sydligst i byen og yderst mod vest, nærmest gestranden. Kirken lå nordligst og ligeledes yderst mod vest.

Mellem Hviding og stranden lå midt i marsken Fiskerhøjene, der menes at have været det gamle tingsted. Marsken begrænsedes mod gesten af den gamle strandvold, fjæren, og mod havet af en ny strandvold, ouden, der beskyttede marsken mod dagligt højvande.

Fra »Skalk«, 1964.

Hans var opkaldt efter sin morfar, herredfogden for Hviding og Nørre Rangstrup herreder, Hans Andersen i Havervadgaard i Brøns sogn. Han var død samme år, agtet og æret. Det var jo en tid, hvor det gjalt om at have gode slægtninge og gode svogerskaber, og Hans' far havde gjort et godt valg, da han vragede Birgitte Høst og valgte Karen Havervad.

Herredsfogdens enke, Metta Jespersdatter var fra Tønder, hvor hendes far havde været rådmand, hendes mor var af Hajstrupslægten. Hendes søstre, Anna og Hanna, var gift med henholdsvis Johann Mauritius, der ligeledes var af en betydelig familie, og Johann Kock, der var rådmand i Tønder som sin svigerfar.

Desuden havde herredsfogden sat mange børn i verden, som kunde være af værdi som svogere eller svigerihder.

Sønnen Jesper Hansen var herredsfoged i Frøs og Kalslunds herreder og havde giftet sig til en betydelig selvejergård. Han kaldtes den rige. En anden søn, Nis havde overtaget sin fars embede i Hviding og Nørre Rangstrup herreder og havde sin morboende hos sig på Havervadgård. Den tredie søn, som må have heddet Anders, blev kongelig ridefoged og købte toldergården i Brøns. Døtrene var foruden Hans' mor Karen, en moster Anna, der senere blev gift med præsten i nabosognet Rejsby, Peder Sørensen Vedel, der var af Anders Sørensen Vedels lærde slægt, endnu en søster, Maren var gift i Brøns med Niels Troelsen til Astrupgaard af den indflydelsesrige Astrupslægt, og endelig en søster Barbara, der var gift med præsten i Skærbæk, Søren Pedersen Hegelund.

Hans' far havde virkelig samlet sig svogerskaber af betydning. Men han havde tilsyneladende heller ikke selv nogen familie. Eller havde han?

Meget kunne tyde på, at Thomas Henriksen Weile enten var en personlighed, man måtte regne med, eller, at han alligevek på en eller anden måde havde formående slægt.

Vi skal senere høre, at Hans besøger sin farbror i Norge, en vis rådmand og handelsmand i Christianssand, der hedder Anders

Fig. 74. Katolsk side-
tertavle fra Hviding
kirke med den efter-
reformatoriske latinske
udskrift: Helgener bur
eres, men ikke tilbe-
des.

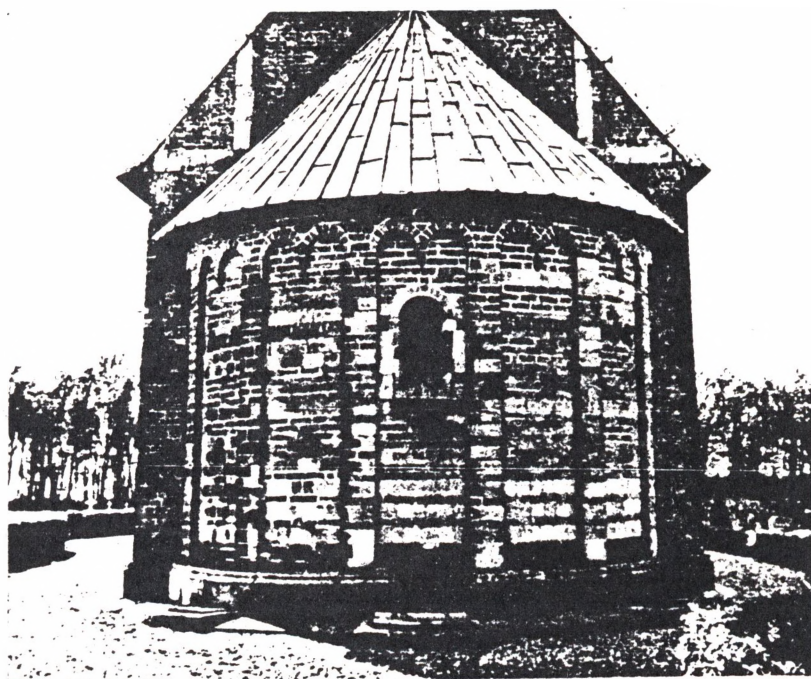

Fig. 75. Hviding kirke.
Apsis med tufmateri-
ale. Den rundbuede
frise daterer bygnings-
værket til ca. 1200.

En af fordelene ved de mange svogerskaber var, at der kom så mange fornemme faddere til børnenes dåb, så festen blev anseelig, og sådan må vi forestille os, at Hans' dåb har været, da han kom i kirke i begyndelsen af august.

Han var den første, der blev døbt den måned, men der står ingen dato i kirkebogen, så nærmere kommer vi det ikke.

Den følgende vinter blev streng, og i februar var alle indre farvande frosset til.

I Ribe førte man en hekseproces mod en stakkels kone, Anne Bruds. Hun havde angivet en række medskyldige, men tiderne var ved at ændre sig. Christian den Fjerde var død, og nu kunne tolv gode mænd sværge en anklaget fri også for en hekseanklage, og det endte så med, at Anne Bruds måtte alene afsted til skafottet for at blive brændt. Dommen faldt den 7. april, men datoen for eksekutionen er ikke kendt. Det var den sidste heksebrænding i Ribe.

Den sommer var Hans' mor igen gravid, og julenat nedkom hun med en søn, som naturligt nok i et præstehjem fik navnet Christian. Et par år efter fødte hun endnu en søn til verden, som i dåben fik navnet Andreas.

Så fulgte endnu en streng vinter.

I 1655, da Hans var fire år, blev hans moster Anna gift med den nye præst i nabosognet Rejsby, herr Peder Sørensen Wedel, og der blev naturligvis holdt et prægtigt bryllup for dem.

I 1656 blev der indkvarteret norske tropper rundt i de kongerigske dele af hertugdømmerne. Det var ikke så heldigt, netop det år, da der havde været misvækst, og det kneb med føde og fourage.

Nu var Hans ved at være stor nok til at komme med, når far var ude at køre. Han var en hel karl og ikke bange for det norske sprog, men det gamle tingsted, hvor så mange misdædere havde lidt deres straf, det brød han sig ikke om at passere uden, når far var med på vognen.

Det var, når de skulle ud på Hviding Nakke, de passerede det gamle tingsted på Fiskerhøjene, og bønderne sagde, at det nu og da kunne spøge der.

Hviding Nakke var ladeplads for Ribe. Skibene blev større og større og Ribe å blev mere og mere grundet, så skibene ikke kunne gå op til byen. Så satte skipperne deres skuder op på Hviding Nakke, hvor man kunne færdes på fast bund helt ud til dem. Studene kunne selv gå derud, og man kunne køre med vogne lige til skibssiden.

I høsten kørte man kornet ud og fik tobak og salt i bytte, og det var en fornøjelse, drengene nødigt ville gå glip af, at komme med ud på Nakken.

I 1657 bestemte kong Frederik den Tredie sig til at søge revance for nederlaget i Torstenssonfejden og erklærede Sverige krig. Den svenske konge havde hænderne fulde nede i Polen, og der skulle være gode muligheder for at give ham et spark bagi. Men det skulle komme til at gå anderledes.

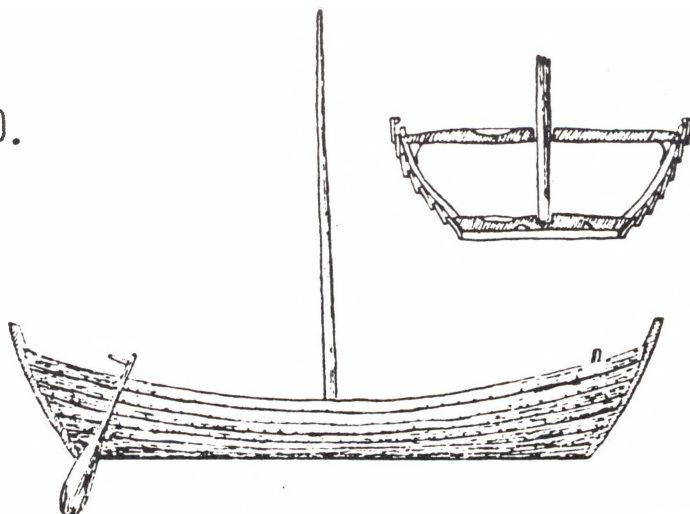
Hertugdømmerne kom til at opleve en mængde troppebevægelser, tunge krigsskatter og plagsomme indkvarteringer. Først indtog de danske hele Bremen-Verden uden nævneværdig modstand. Kun hovedbyen Stade holdt stand. Men så var det også sket.

Carl den Tiende Gustav gjorde sig fri af det polske engagement og organiserede en ilmarch til den holstenske grænse, hvorved det lykkedes ham at sammenslutte alle sine stridskræfter netop ved ankomsten hertil.

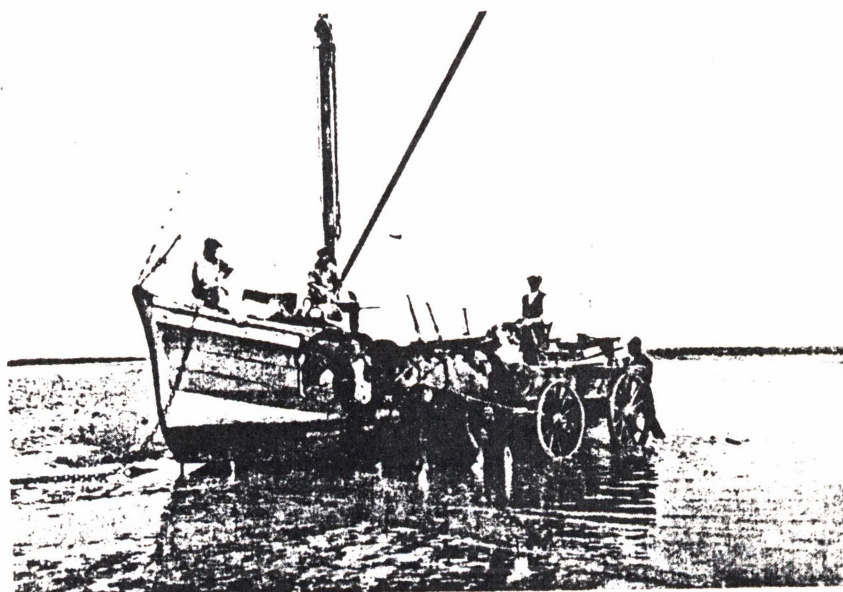
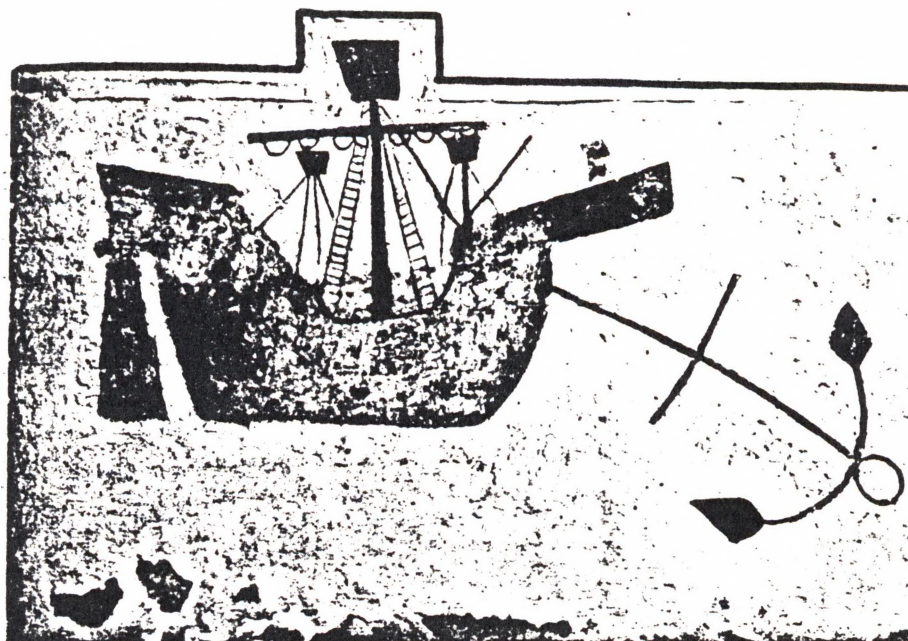
De danske tropper i Bremen-Verden blev løbet over ende af overlegne styrker, det danske rytteri i Holsten blev grebet af panik og retirerede nordpå i hovedkulds flugt, og efterlod Anders Bille med fodfolket, der hastigt måtte søge ind i fæstmingerne i Holsten. Og så skyllede de svenske ind over Jylland.

Svenske var jo kun en trediedel af tropperne. Der var både kosaker, baltere, finner, kroater og mange andre folkeslag, og de fulgtes af et tros af marodører af lige så blandet herkomst.

90.

Brügge-Baaden. (W. Vogel, 1915).

Losning ved Mando. (Niels Nielsen phot.).

I begyndelsen var mandstugten i den svenske arme god, men i løbet af vinteren indløb der nyheder om svenskekongens succes på Sjælland, og de indkvarterede soldater blev frækkere. De krævede ind, lod sig pånøde gaver, tilspillede sig gevinster med falske terninger og kort, og da de danskes allierede var i anmarch, kastede svenskerne masken og røvede alt, hvad de i farten kunne få fat i.

Således forsvandt også Hvidings kalk og disk, og det blev nødvendigt at anskaffe et nyt sæt i tin.

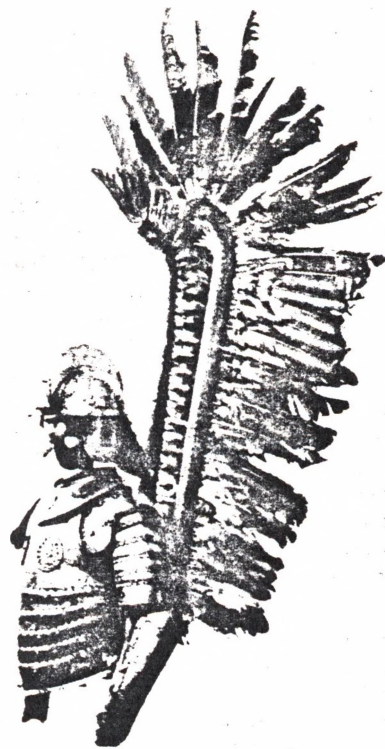
Vinteren havde været forfærdelig hård og langvarig. Den foregående varme, tørre sommer havde ikke givet nogen stor høst, så forholdene var ikke gode, da de allierede trængte op i det jyske.

Der var tre hære. Den kejserlige under feltmarskal Montecuccoli, den brandenburgske under kurfyrst Friedrich Wilhelm og den polske under general Czarniecki. Ialt kom der 30 tusinde mand med 17 tusinde heste.

Jylland havde dengang ca 500 tusinde indbyggere, så det var kun en tilvækst på seks procent, men det var fordringsfulde folk, der frådsede og spildte, hvor den yderste sparsommelighed var nødvendig.

Det førte da også straks til sammenstød med befolkningen, ikke mindst fra polakkernes side. Det var stolte og uregerlige karle, 4000 mand for størstedelen polsk adel i de prægtigste uniformer, der glimrede af guld og ædelstene, men også lejetropper af semener, rumænere, valoscher, også kaldet valakker og tyrker sågar.

Høsten var vel knap i hus, da de første allierede gik over Holstens grænse, men længere mod nord har man vel nået det. De første kejserlige nåede Ribe den 4. oktober 1658 og har vel passeret Hviding på vejen. Måske har de advaret herr Thomas om polakkernes fremfærd, for han gav sig straks på vej for at skaffe et salvegardebrev, der kunne sikre hans hus og familie.

a i lekka tarcza, tzw. kalkan. Bronią zaczepną
owym

/II w. z mosiężnymi ozdobami i skrzydłami pr

znych przynitowanych do podkładu ze skóry
racen były ozdoby na naramiennikach z blac

prawie nie było, tak że wojsko to rozw
KVII w. zaledwie 3-4 tys., więc w koń
artę dodatkowo na utrzymanie artyler

Allevegne sværmede de allierede tropper i deres søgen efter føde til sig selv og deres heste. Vi skal huske, at Gottorp var på svensk side i denne krig, og for de allierede var det selvfølgelig ikke let at skelne, hvor grænsen gik, så meget mere, som der var kongerigske enklaver i det gottorpske land.

Svenskerne havde udspist Sønderjylland og Nordslesvig nord for Gottorp, og det var netop de områder polakkerne var blevet henvist til.

Området var for dem til dels fjendtligt, dels protestantisk, som de hadede, så de følte ingen modvilje mod at plyndre, når de manglede noget. Og det kom de jo til, for der var så at sige ingen fødevarer i området.

Og så begyndte rædslen. De uregerlige polakker og deres vilde lejetropper plyndrede, skændte, brændte, torterede og myrdede overalt, hvor de kom frem.

Herredsfogden i Frøs og Kalslunds herreder, den rige Jesper Hansen til den skønne selvejergård Langetved flygtede sammen med sin præst og adskillige sognefolk til Ribe.

Herr Anders Pedersen til Skrave og Rødding menigheder havde sammen med herr Jørgen Tørning til Skodborg sogn samlet bønderne, og under flugten havde de posteret sig i en skov, hvor de var blevet angrebet af polakker og havde sat sig til modværg. Herr Anders og herr Jørgen blev begge nedsablet inden de overlevende bønder tog flugten. Bag sig så bønderne deres gårde brænde i lys lue.

Ribe var fuld af flygtninge. Tusinder havde søgt tilflugt i staden, og nøden var stor. Staklerne lå og sov på åben gade, og den slemme feltsyge havde de allerbedste betingelser. Det var, som det fortælles, en meget heftig sygdom af en hidsig sprinkel, som hastigt tog livet af de angrebne. Og der lå de rundt omkring i deres eget skidt, og ingen var der til at begrave dem.

Fjorten præster havde fulgt deres flygtende menighed til Ribe, eller var måske flygtet fra deres menighed.

Det var ikke så lidt af et vovestykke at ride ud i det herskende ragnarok. En enlig rytter, tilmed i præstekjole, når polakkerne hadede de protestantiske præster. Og hvad gjorde herr Thomas af sin familie, mens han var borte. Han har jo nok benyttet sig af sine svogerskaber og fået familien anbragt hos sin hustrus søskende, eller hos hendes mor i Brøns.

Den 19.oktober kom der et nyt og større korps til Røbe, og den 6.november ankom en talrig afdeling, som tog varigt ophold i staden.

Der kom jævnligt soldater gennem sognene, og i Brøns døde fru Karens mor Mette Jespersdatter. Det er ikke oplyst af hvad, men hun kan have sat sig til modværge, hvis soldaterne ville trænge ind, eller hun er måske død af skræk.

I virkeligheden var der betydeligt flere tropper på hærvejen og i byerne langs østkysten. Her havde polakkerne indesluttet en svensk styrke på Koldinghus.

Imens flakkede herr Thomas rundt for at finde en dansk krigskommissær, der kunne hjælpe ham, og endelig den 20.november fandt han den rette mand i Vejle.

Den kongelige danske krigskommissær ved de polske hjælpetropper i Jylland, Nicolaus Nissen Helt udfærdigede på latin det salvegardebrev, som her gengives på dansk.

"Særdeles megen hilsen til læseren! Alle og enhver, officerer i den polske hær, anmodes på den danske konges vegne venligt og broderligt om at lade pastor Thomas Henriksen med hele hans husstand og besætning leve skadesløse i hans hus i Hvidding uden tyngede og undtaget for enhver pengeinddrivelse såvel som fjendtlig vilkårlighed. På forhånd tak."

Med dette værdifulde brev ilede Hans' far nu i galop tilbage til sit hjem og sine kære. Hvad ville han finde ved sin hjemkomst. Det var to måneder siden, de allierede overskred grænsen, og han havde på sin søgen efter kommissæren set mange omstrejfende ryttere, mange flygtende bønder og mange brændende gårde, som nok kunne få ham til at grue for sine kærester.

Uden at vide det tror jeg at kunne hævde, at herr Thomas' hest har været badet i skud, da de nåede frem til Hviding præstegård.

Og så er det så mærkeligt, at den stod urørt. Kirken, der havde det fineste blytag, havde det stadig i behold, og hans familie var alle i live, svigermor undtaget.

Men mange af hans kaldsfæller var på flugt, fanget eller mishandlet til døde. Adskillige havde søgt tilflugt i Ribe, hvor de håbede på mere lovlige forhold end ude i det åbne land.

Men det var altsammen kun en begyndelse. Hungersnøden kunne man forudse, for der var ikke føde til alle, men nu dukkede er større fare op, "heltenes skræmmende følgesvend", pesten. Egentlig var det en plettyfus, men den var lige så dødelig som pest, og den for hængende over landet. Det var polakkerne, der bragte den med, når de på deres fortvivlede fourageringstogter trængte ind i huse og gårde på de mest afsides liggende steder. Og folk flygtede fra deres raserede eller brændende boliger og bragte smitten med til Ribe, til øerne i vadehavet og ud i krat og mose, hvor andre havde gemt sig.

I Hviding døde hen ved en fjerdedel af befolkningen, og det var nådigt sluppet. I Vejle amt døde 90 procent, hvoraf selvfølgelig børn og gamle var hovedparten, men i gennemsnit døde en trediedel af præsterne i denne forfærdelige tid.

Man forstår ikke, hvordan Hans' far klarede sig. Han var ikke blandt de fjorten præster, der søgte tilflugt i Ribe, hvor pesten fik de allerbedste betingelser. Måske stoledes han på sit salvegardebrev og klarede for sig med det.

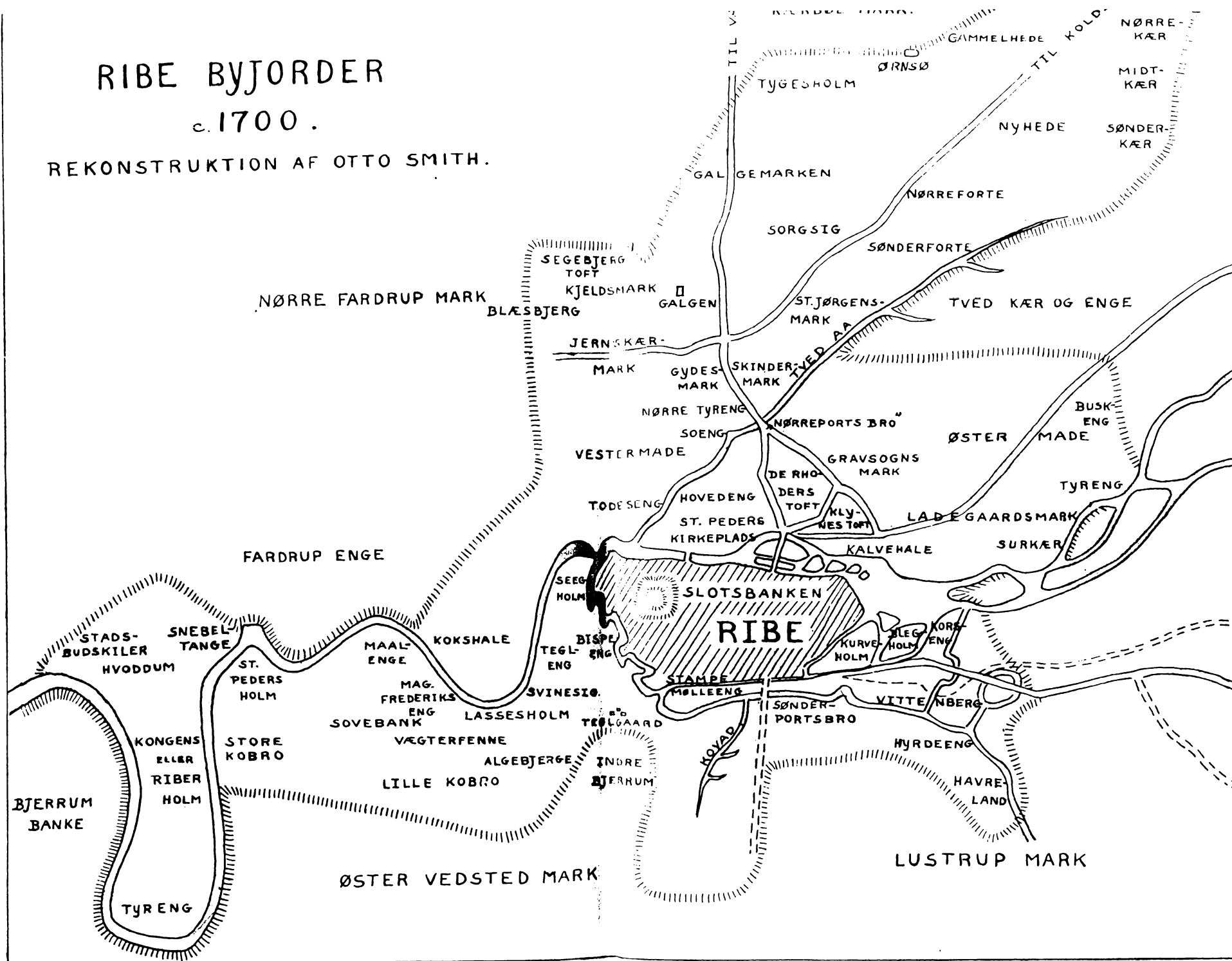
Men han reddede også sin kirkebog og fik ført den, selv om der ikke er dato ved alle dødsfaldene. Oplysningerne er nok indløbet efterhånden, som befolkningen vendte tilbage, da det igen blev sikkert.

Hans' morbror Nis i Havervadgård døde også af pesten, og så mod slutningen af epidemien må herr Thomas skrive i kirkebogen: Henricus Thomæ primogenitus meus på dødslisten. Han blev elleve år gammel.

RIBE BYJORDER

c. 1700.

REKONSTRUKTION AF OTTO SMITH.

Vi fik fred i 1660, ja vi havde ganske vist haft fred også i 1658, men den svenske besættelse blev ved, og Carl Gustav var endnu ikke død dengang, men nu skulle det blive alvor, og de normale tider skulle komme igen. Håbede man.

Men der manglede alt for mange mennesker, gårdene kunne ikke besættes med bønder, så der kunne ikke avles noget på dem, og der kunne ikke ydes skatter og afgifter, incl. tiende af de ubesatte gårde.

Og præsterne blev fattigere. Nå, ja, de havde i forvejen mistet alt. Der var intet kvæg, ingen heste, ingen småredsel og ingen sædekorn, og det gjalt også for tiendeydérne, så for herr Thomas i Hviding var det ikke bare en fjerdedel af tienden, han blev berøvet, avlingen på de resterende tre fjerdedele var også stærkt reduceret.

Der begyndte nu en omfattende folkeflytning, idet Vendsyssel, Thy, Salling og Himmerland, der ikke havde lidt så meget under krigen som de sydligere dele af Jylland, måtte afgive så meget af det unge mandskab, at fødselstallet deroppe blev reduceret i en grad, så disse landsdele lider under det endnu, mens de unge, der flyttede til det sydlige Jylland fik så gode betingelser, at fødselstallet der blev voldsomt forøget.

Sydfra kom der også indvandring, og det fik betydelige følger to hundrede år senere.

Hans var imidlertid blevet en stor dreng, der kunne sine salmevers, sin katekismus, og som allerede var flink til at læse de åndelige bøger, faderen havde på sin boghylde.

Han fik derfor nu sin egen huslærer, en student Niels Jacobsen Harreby, der senere blev præst på Mandø. Efter ham blev det student Niels Lauridsen Struch, der blev præst på Fanø, og endelig kom Peder Jønderup i huset og lærte ham så meget, inden han selv blev præst i Vodder, at Hans var skikket til at begynde i Ribe Katedralskole, hvor han kunne gå lige ind i 5. lektie hos herr Lauritz Davidsen Foss. Det var i 1665.

Lad os imidlertid se, hvad der skete imens i præstegården.

I 1660 fik vi enevælden. Hans' morbror Jesper Hansen, der var flygtet til Ribe under krigen var blevet rådmand og havde været udpeget til sammen med borgmester Tønnesen at tage til København og deltage i den rigsdag, der var indkaldt til forud for denne begivenhed.

Det var noget, der gav anseelse, en morbror, der var rigsdagsmand. Men med enevælden fulgte en særlig nåde til alle præster i rigerne. De fik allernådigst lov til at købe deres præstegård for en samlet sum, der skulle betale kongens gæld. Til gengæld skulle deres eftermand indløse gården igen, og denne pengesum, denne ekstraskat, der blev pålignet præsterne blev derfor kendt som indløsningssummen.

I 1661 indførtes rangforordning, der skulle sætte den gamle adel på plads. Præsterne fik dog ingen plads i denne rangfølge. Forresten bragte året isvinter, misvækst og ny elendighed. Kongens kreditorer blev pånødet krongods for deres tilgodehavende men til en vurdering, kongen selv bestemte. Den gamle aftægtmand, pastor emeritus Thomas Kristensen Høst døde, som den sidste af den familie. Svigersønnen var død under pesten sammen med sine to børn, og i februar 1660 døde datteren Birgitte med pestens efterslæt.

Der blev selvfølgelig dyrtid efter misvæksten. I 1663 blev det isvinter igen. Moster Marens mand, Niels Tøelsen i Brøns døde.

I 1664 fik herr Thomas indrettet en muret grav i kirken til sig og sin slægt, og for 32 sletdaler og 3 mark (foruden træet) fik han lavet et epitafium til kirken over sig selv.

"Hr Thomas Henricsøn Weile, fordum denne kirkes forstander i 40 år, død 1686 i sit alder 70 år, og hustru Karen Hansdatter Haveruad, død i sit 88 år gift i 38 år, fem sønner, een datter; den førstefødte, Henrich Thomsøn, død i sit 12. år, hviler hos dem, ligeledes Christian Thomsøn, død i sit 15.år."

Teksten er selvfølgelig tilføjet efterhånden. Det barokke epitafium har snosøjler med bladkapitæler og maskeformede baser og storvinger med slyngværk og volutter. Så er det sagt.

I hovedfeltet ses foroven et "portræt" af den knælende herr Thomas, der modtages i himlen af den tronende Kristus. Det har sikkert været til stor opbyggelse for menigheden at se præsten lave den slags forføngeligt gøgl i kirken.

Samme år blev fætter Niels Nielsen Astrup student fra Ribe katedralskole, året efter at han havde mistet sin far. Og nu er vi så nået til 1665, hvor Hans bliver sendt i den selv samme gamle, hæderkronede skole.

"Midlertid gjort saa god en Forfremmelse i det latinske Tungemaal, at der hand Ao 1665 effter sin sl.Faders gode Tycke blev udsendt til Riber Skole og ofverlevert til Clarissemum Rectorem scholæ Ripensis, Mag.Gregorium Laurentij Fogium, blev achtet da god for at komme i 5te Lectie og bekom Informatorem, hederlige og vellærde Hr. Lauritz David- sen, den Tid berømmelig 5te Lecties Hører, der effter ærværdig og velmeriterede Sogene Prest til Pjedsted Menighed."

I Optegnelsesbog for Præster i Hviding 1647-1704 har Herr Thomas nedskrevet, hvormeget han har anvendt på Hans' studier i Ribe.

"Ao 1665 fra paadske til paadske gaf jeg til kostpenge 27 sletdaler 2 mark.
Introduction 3 rigsdaler.
Midsommer skolegæld 2 rigsdaler.

Nu ved vi nok allesammen, hvor vigtigt det første indtryk er, og det gjalt ikke mindst i de gamle latinskoler, hvor pennalismen grasserede. Det gjalt om at se ud, som om man hørte til og var indviet. Alle de nye skulle tilpasses. De så så forskellige ud, bondejokker, og så skulle de kanøfles, behøvles.

"Kiøle, 3 $\frac{1}{4}$ alen sort klæde a 2 rigsdaler.....	7 rigsdaler
Syløn.....	10 sletdaler
Nok 3 alen polamit a 7 mark.....	3 $\frac{1}{4}$ rigsdaler
To par sko.....	10 sletdaler

Han har været nydeligt udstyret ved sin ankomst til skolen og har sikkert fået buksevand. Og så har faderen betalt igen:

"Skolegiæld udi jul..... 2 $\frac{1}{2}$ rigsdaler."

Det følgende år var der en farlig tørke fra maj til september. I Slesvig blev der brændt elleve hekse. Og det var det år Den danske Mercurius begyndte at udkomme. Den første regelmæssige avis.

De første aviser var begyndt i 1648, men de gik allesammen snart ind igen, og det regnede man da også med, at denne nye avis ville gøre. Nyhedsformidling var ikke så ligetil. Man havde de kongelige forordninger, der blev sendt ud til alle præster, der så læste dem op i kirken, man havde lokalnyt, som blev læst op foran kirkedøren af degnen eller en kirkeværge, men ellers klarede man sig selv. Kom man langt hjemme fra, sådan som vel de fleste præster, sørgede man for at holde en korrespondance ved lige med hjemmet, og kom man ud at rejse, skaffede man sig en korrespondent, hvert sted, der havde interesse. Hans har givet sørget for at holde korrespondence med de tre studenter, der førte ham op til latin-skolen, og der fik han kammerater, han kunne skrive til og få nyheder fra. De mere velhavende havde betalte korrespondenter, der skrev til dem om sådanne emner, der havde særlig interesse. Købmænd måtte således hele tiden være orienteret om markedet ude og hjemme.

Den ny avis vakte kun opmærksomhed, fordi den var på vers, og så fordi udgiveren Anders Bording for nylig havde været præst i Vester Vedsted, lige nord for Hviding.

I herr Thomas' optegnelsesbog står der om Hans:

"Ao.1666 indtinget ham til Margrethe herr Jacobs for kost, kammer, klæder, om dagen 22 skilling.

Herr Jacob var formentlig hører ved katedralskolen herr Jacob Christensen Aarhus, der senere blev præst ved Ribe hospital.

"Den 1.maj bekom hand 8 sletdaler.
Den 22.juni bekom hand 3 sletdaler.
Forærede bispens hustru 10 rigsdaler smør og 2 sletdaler.

Bispen var den norskfødte Peder Jensen Kragelund, og hans hustru hed Lene Thomasdatter, på den tid en dame i halvtredserne.

"Herr Gregers 4 rigsdaler smør og 2 sletdaler."

Rektor skal nok også smøres, så det går Hans godt i skolen. I sandhedens interesse må det siges, at den samme rektor Gregers Fog var en meget ilter herre, der havde flere sammenstød med sin konrektor som vi snart skal høre nærmere om.

Conrektor Christen Blimester var nemlig heller ikke nem at bide skeer med.

"S.Hans dag til skolegiæld til rektor 2 rigsdaler
 Til conrektor 1 rigsdaler
 Hafuer købt bøger til hannem 2 rigsdaler
 Jens Matthiesen (høfter) 1 rigsdaler
 Den 3.juli købte en kappe af Jesper Hansen... 8 sletdaler"

Var rådmænd Jesper Hansen, morbror til Hans, blevet handelsmand, eller stod han og manglede penge?

Den anden søndag i advent viste der sig et mærkeligt solfænomen på himlen. 2 dage efter begyndte frosten og varede ved lige til april 1667.

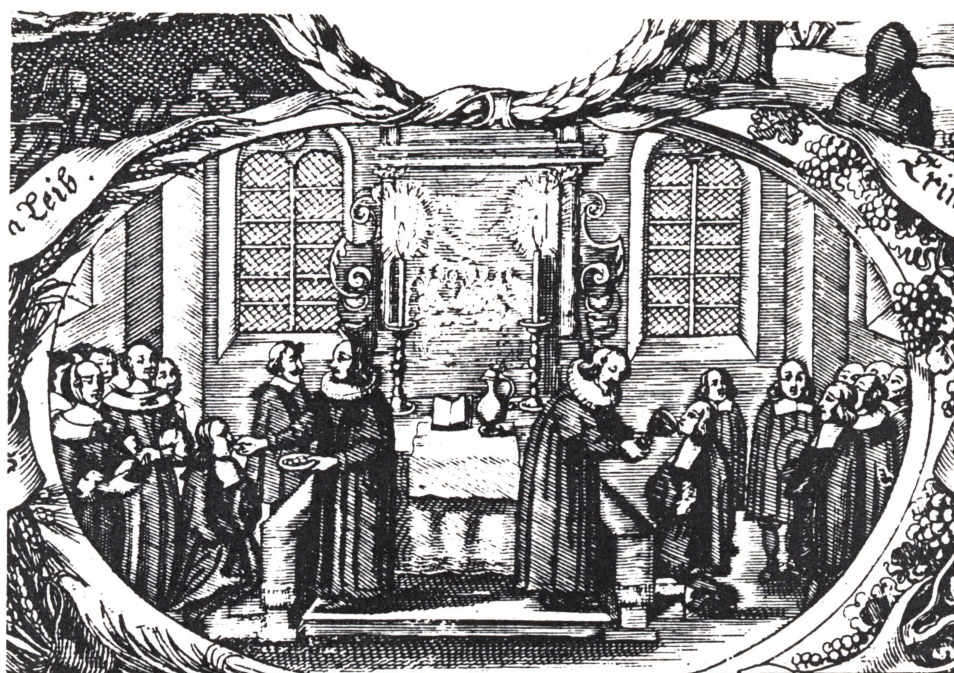
Den 6.januar blev det et snevejr, der varede i 13 dage, så sneen lå helt op over laderne, Den 8.marts var det et sådant snefog, at ingen kunne komme frem til kirken to dage efter.

"Den 14.martij der Klokken var 5 om aftenen døde min salig søn Christian Thomsen Weile. Gud giffue ham oc os alle en glædelig opstendelse oc naade til at samlis med glæde i Guds oc Jesu Rige."

Det var nok præstens hjertebarn, der her døde. Født julenat har han været som en slags symbol for præstefamilien, og nu var han borte, her midt i den barskeste vintertid. Måske har han været på vej over i lade eller stald og er faret vild.

Rektor Gregers Fog var en mand, der i sine unge dage holdt på den strnge skoletugt. Christian den Femte skal engang have spurgt ham, hvorfor der kom så mange lærde mænd fra Ribe Katedralskole, hvortil Fog skal have svaret:"Her er en skøn Birkeskov ikke langt fra Ribe, den gjør gode disciple." Han var imidlertid en meget uligevægtig person, der ofte kom i konflikter med sine conrektorer og hørere.

Året efter at Gregers Fog (og Hans) var begyndt i skolen, kom en ny conrektor, Christen Blimester, der var temmelig stridslysten, og der opstod snart et spændt forhold mellem disse to. En gang de var samlet hos bispen for at dele de skolen tildelte tavlepenge, kom det til et heftigt sammenstød mellem dem, så rektor greb conrektor i håret og råbte op.

I sønderjyske kirker modtog mændene brødet før kvinderne ved den hellige nadver. På billedet knæler den første af kvinderne og modtager brød-oblaten af præstens hånd, mens den sidste af mændene er på vej bagom alteret til sine fæller, der drikker vin af kalken. – Kobberstik på titelbladet af Gothofried Kilian: *Postillus Sacramentalis*, Glückstadt 1668.

Da Fog truede Blimester med afsked på gråt papir, svarede denne: "Jeg er endnu ikke kommet fra nogen bestilling, vil og således anstille mig, at jeg ej heller skal komme. Men at I kom fra Horsens, vil jeg ikke tro har været for Eders dyd." Blimester, der selv var fra Horsens har nok vidst, hvad han talte om, og sagen endte da med et forlig, men senere klagede conrektor til kongen, der svarede med at opfordre dem til at enes. Kævlerierne blev dog ved, og det sidste Hans hørte om sagen var, at Blimester forsøgte at chikanere Fog med en klage over et "Ølsmaal" nogle studenter havde holdt, formentlig i forbindelse med skoleafslutningen.

Hans gik to år i femte lektie og to år i mesterlektien, hvorpå han var klar til universitetet. Det var i 1669, han var deltager i det lille gilde med de andre studenter, og en af de andre disciple var rektors lillebror Rasmus, og så mente Blimester at kunne ramme sin rektor, men en anden Fog, sognepræsten ved S.Catharine kirke, Jørgen Fog påtog sig skylden og afviste med besindeige ord den ubetydelige sag.

Det sidste år Hans gik på skolen, blev hans fætter Niels Astrup kandidat og fik ansættelse som hører på skolen.

Nu skulle Hans så til hovedstaden og tage sin studentereksamen. Han blev indskrevet hos professor dr.med. Thomas Bartholin og valgte doktor med.Willum Worm til sin privat præceptor. Det kan nok synes mærkeligt, at han vælger to medicinere, men de var også teologer, for det var alle dengang, og det var da af betydning, at en præst kunne andet end sit Fadervor, når nogen i menigheden blev syge.

Lillebror Anders begyndte samtidig i Ribe Katedralskole, som Hans på universitetet. Det var også det år, hvor den kendte salmedigter Thomas Kingo blev magister.

København var stedet, hvor tingene skete. Her kom Hans også til at stifte bekendtskab med den mærkelige satiriske magister Jacob Worm, som man vist skulle omgås med en vis varsomhed, og kongens bibliotekar Peder Schumacher fik plads i højesteret.

Den første vinter, Hans tilbragte i København, blev en isvinter, og det har nok været koldt i hans studereværelse. Og det var da også lungebetændelse, kongen døde af den 9. februar. Hans defilerede lige som tusinder af andre tro arveundersåtter forbi kongens kiste i slotskirken på det gamle Københavns slot, hvor prinsesse Eleonora Christina sad fængslet i det blå tårn.

Hans skævede både til tårnet og rundt i slotsgården, og han blev blændet af pragten i slotskirken. Hundreder af alen sort fløjel og taft, mængder af guldgule vokslys, de tæ store sølvløver, der viste kløer og tænder, kongens kiste med det store sølvmorskors, de mange små guldkroner og sølvrosetter. Det svimlede næsten for ham ved at tænke på, hvad det havde kostet, i ærlige rigsdaler, som snart ville blive indkrævet i nye skattepåfund.

Fra sin far hørte han, at fætter Niels Astrup havde fået ventebrev på Roager sogn, og at granderne i Lundsmark hjemme i fars sogn havde [✓]udarbejdet en vedtægt i seks punkter, hvor de havde [✓]fastsat bestemte vider for hver overtrædelse.

To år havde Hans gået i femtelektien, to år i mesterlektien, og to år brugte han til at gøre sig færdig på universitetet. 1671 kom med en meget mild vinter, hvor han kunne sidde rolig og lære sine lektier uden at skulle gøre gymnastik. Den nye konge lod sig salve i Frederiksborg slotskirke, men da Hans nu havde taget sin eksamen, rejste han i stedet for til Norge, efter aftale med sin far, naturligvis, for at besøge sin farbror i Christianssand, rådmænd og handelsmand Anders Henrichsen, der modtog ham med åbne arme, så han blev der et halvt år, og kun kom der fra, fordi hans far skrev og bad ham komme, da han ikke kunne klare sit embede på grund af dårligt helbred.

Den 10. december 1672 blev Hans Thomsen Wedel indsat som kapellan hos sin far og som dennes successor i embedet. Niels Astrup havde trolovet sig med præstens datter i Roager og var nu kapellan hos sin svigerfar.

Det rykkede nok lidt i Hans, da han hørte, at Niels Steensen var blevet professor i København, men nu havde bordet fanget.

Lundsmark, Hvidding sogn og herred.

1670.

11. Juli 1670. Grand vilkord:

1. Inedens eng og korn står i fred, må ingen slå løs bester på voris foert ved 1 rdl. brøde, mens kommer noget af våde eller uforvarendis udi eng eller korn, da må enhver, som det finder, indtage, og skal der af støcket gifves 1 søsling til indtægts penge.

2. Skal voris gadeløcker om Voldborgdag forsvarligen vere ferdige, og enhver holde sine vangsverre og vel ved macht.

3. Ingen må indstede nogen på voris fællids hede eller på voris lodskiftgrund at grafve torf eller slå løng.

4. Ingen må udfeste noget af voris fællids foert til at slå greis på.

5. Skal den ene icke må holde eller hiemle mere kretter på voris fællids foert end som den anden.

6. Ingen må stede nogen at hugge ries udi voris enge; men hvis enhver behøfver, skal det huggis på deris eget.

Efter C. L. E. v. Stemann: Schleswigs recht und gerichtsverfassung im siebenzehnten jahrhundert, side 83—84.

Hjemme igen, færdig med rejser, nu skal der arbejdes. Faderen havde sendt sin ansøgning den 8.november, og den 10.december fik Hans bevilling til at være sin fars kapellan og successor i embedet.

Den tredie søndag i advent prædikede han for første gang i sin fars kirke, over Paulus første brev til korinterne: Således skal man se på os: som Kristi tjenere og husholdere over Guds hemmeligheder....og Matthæus evengeliet: Men da Johannes i sit fængsel hørte om Kristi gerninger, sendte han bud ved sine disciple og spurgte ham: Er du den , som kommer, eller skal vi vente en anden?

Det må have været to meget inspirerende tekster for en nybagt kapellan. Han var kun 21 år gammel.

"Forblef saa hos sin sl: Forældre i Lydighed og Ærbydighed og gick dennem til Hende med Trøst og Tieniste og for hans sl: Fader i hans Alderdom og Afmagt gjorde villige Opvartning med idelig Predicketieniste i 9 Aar."

Han har sikkert også fulgt med sin far til kalenterne, som alle herredets præster holdt på skift den første i hver måned. Man begyndte med morgenbøn, prædiken og salmesang. Så drøftede præsterne i fælleskab under forsæde af provsten de seneste synodalakter fra bispekontoret, hvordan de skulle forstås, hvad man skulle foretage sig, hvad menigheden skulle vide, osv. Siden talte man om almindelige problemer i sognene, først de åndelige siden de profane, og endelig gik man så over til det væsentlige, det store æde- og drikkegilde, som gav ordet kalente sådan en dårlig klang.

Han må også have overtaget den besværlige kontrol med tiendens ordentlige indbetaling, det evige tovtrækkeri med uvillige og drilagtige bønder, der nok skulle møde op og tage fra, når det obligate tiendegilde skulle holdes på præstegården, men ellers var slemme til at knibe på ydelserne, hvor de kunne slippe afsted med det.

Fiskeriet af fladfisk var vel ikke stort, men det var en rar afveksling i kosten og i den daglige rutine, så Hans røgtede selv sine garn.

I det hele taget har han nok haft hænderne fulde. Tænk bare på det meget skrivearbejde: prædikener, selv om der nok var nogle af faderens, der bare skulle pudses lidt af, regnskaber og den vigtige korrespondance til alle verdenshjørner. Nogle af hans studiekammerater rejste jo nok udenlands, og breve derfra har nok givet et sug af længsel, men så har Hans tænkt på sit gode udkomme og sin sikrede fremtid, herr Hans skulle jeg sige, æres den, som æres bør.

I 1673 blev Andreas stddent fra Ribe og begyndte at læse videre ved universitetet.

I 1674 fik vi hård vinter igen fulgt af misvækst og hungersnød. Det hjalp kun lidt, at Thomas Kingo udsendte sit Åndelige Sjungekor. Sidst på året blev fætter Niels Astrup sognepræst i Røger, og det er nok blevet fejret med gravøl over herr Søren.

Der var ellers mange teologiske kandidater, der vandrede om i riget fra præstegård til præstegård, en anden form for nyhedsformidling. Sølle eksistenser var de, og enhver bofast præst følte med dem og gav dem et godt måltid mad, mens de spændt ventede på nyheder, og nyheder var der.

Den satiriske magister Jacob Worm var overordentlig produktiv - i det anonyme naturligvis, ehevælden så ikke med blide øjne på satirer, men hans satirer, der som regel var på vers, cirkulerede i afskrifter overalt i landet, men især til præstegårdene. Især var det Peder Schumacher, nu greve Griffenfelt, det gik ud over. Hans embedsbesættelser, der måtte betales i dyre domme, var et populært emne.

"Han holder Kro og Salg med hellig Kirkekald.
Gud, lad den Satan faa af Himmelen et Fald."

"Beskelig vi maa begræde, at Guds Kald er kun en Drøm."

"Kirkenøglen undertiden hænger paa et Tøselaar."

Det geniale træk med indløsningssummen var heller ikke glemt, foruden alle de mange ekstraskatter.

Og nu skulle vi have krig igen med svensken. Der var længe arbejdet på det med den nye militærordning, og nu skulle det så være. Ak ja, det skulle nok blive dyrt også for præsterne.

Ja 1675 begyndte en ny krig, og Griffenfelt blev styrtet, da han ikke fandt at tiden var inde. Jacob Worm, som mente, at det var hans skyld, skrev igen.

"Fattig Grif maa ene gælde,
for han solgte Kirkekald;
mange andre slap af Fælde,
skyldig dog i større Fald."

Men vandrepræsten drog videre, og der kom en streng vinter, Gottorp blev besat af danske tropper, og selvfølgelig kom der nye skatter. Hver præst skulle udrede en rytter med uniform og hest.

I høsten 1676 grasserede småpøkkerne i sognet, og der døde 12 mennesker i de sidste fire måneder af året, men værre ting var i vente.

Først kom der en avis, der fortalte om en stor sejr til de danske i et blodigt slag ved Lund, men snart begyndte rygterne at gå. Det fortæltes, at den danske arme var fuldstændig udslettet, og at kongen var flygtet fra slagmarken.

I den følgende isvinter blev alt våbenført mandskab i købstæderne udskrevet til at gå strandvagt ved Øresund, da man frygtede en svensk invasion fra Skånesiden.

Kingo blev biskop på Fyn for sin digtekunst, til stor glæde for mange beundrere af hans sjungekor.

Kort efter midsommer kom der glædelige nyheder fra krigen, idet det forlød, at den danske flåde uden hjælp af hollænderne havde slået den svenske eftertrykkeligt, så Danmark nu havde magten på havet igen. Det blev bekræftet kort efter, da danskerne indtog Rygen.

Men lykken er lunefuld, krig er hasardspil, og i 1678 gik Rygen igen tabt - dog kun for at blive erobret igen.

Der fulgte en ny isvinter i 1679. Og samme år fik vi fred med status quo ante bellum. De franske forhandlere, der stod på svensk side tvang danskerne til at trække deres tropper tilbage fra Skåne, skønt store dele af landet var i dansk besiddelse. I Slesvig-Holsten brændte de 18 hekse. Lillebror Andreas blev kandidat den sommer og skulle nu ud at søge kald.

111.

Angreb af kopper.

I 1680 blev der udskrevet prinsessestyr i februar. Griffenfeld blev overført til Munkholmen, den danske Bastille oppe i Tronghjemms fjord.

Nu fik også Jacob Worm sin digterløn. Han blev i hvert fald fængslet og forhørt, anklaget for crimen læsæ majestatis. Fætter Søren Pedersen Vedel fra Rejsby blev student i Ribe.

Det efterår i oktober måned blev både Hans og lillebror Andreas eksamineret og approberet af velædle og højærværdige doktor Peder Jensen Kragelund, højmeriterede biskop over Ribe stift, og med hænders pålæggelse udi fornemme, hæderlige præsters nærværelse offentligt i Ribe Domkirke ordineret til det hellige prædikeembede. Hans fik sin fars kald, og Andreas fik kaldet i Fol sogn øst for Ribe, hvor han snart efter giftede sig med hæderlige og gudelskende jomfru Margrethe Weibel.

I 1681 blev hele Nordeuropa opskræmt ved synet af en komet, og forklaringen fulgte snart efter. Landet hjemsøgte af kvægst. I maj månede døde moster Maren, sl. Niels Troelsens. Satrikeren og skandskriveren Jacob Worm tilstod sin dårligdom og blev dømt fra kjole og krave og deporteret til Trankebar. Thomas Kingo udsendte anden del af sit Åndelige Sjungekor. Om høsten døde herr biskop Peder Kragelund og blev afløst af højærværdige og højlærde biskop Christen Jensen Lodberg. Det år slog pibekraven så godt igennem, at den blev tilladt.

Nu måtte herr Hans i Hviding til at se sig om efter en hustru efter Guds og hans eget hjerte. Efter andægtig bøn til Gud og sønlig og sømmelig rådslagning med sine hæderlige og kære forældre og andre hulde pårørende lod han bede om den hederbårne og dydige jomfru Anne Christine Thøer i Hellevad-Egvad sogn. Hun havde mistet sin far, da hun var ganske lille. Han havde været velærværdig herr pastor Conrad Thøer eller Thortzenius til Hellevad og Egvad sogne. Hendes mor, Marin Jacobsdatter Jessen havde da indgået sit femte og sidste ægteskab med velærværdige og vellærde Herr Johannes Højer, der fulgte hendes sidstafledne mand i kaldet.

Anne Christine havde ingen helsøskende, men der var en halv-søster, Magdalene Boisen, der i 1671 var blevet gift med møl-leren i Hellevad vandmølle, Johan Martensen; en halvbror Pe-ter Struck, der i 1669 havde arvet sin far, bykæmner i Aaben-
raa Peter Struck, og som nu var i fuld gang med at udvikle
en forretning med Tønderkniplinger, og endelig Peter Højer i
Hellevad, der skulle følge sin far i kaldet Hellevad-Egvad.

Det var selvfølgelig Hans Thomsen Wedels korrespondancetjeneste, der havde gjort ham opmærksom på den unge jomfru i præstegården i Hellevad-Egvad, måske gennem svigermors slægt i Tønder.

I sommeren 1682 stod brylluppet i Hellevad kirke i en talrig, hæderlig og fornem forsamling, og de unge blev ledsaget af en udsøgt skare af slægt og venner på rejsen hjem til Hviding.

I anledning af dette gode bryllup lod herr Thomas og herr Hans i fællesskab altertavlens predella opmale, og herr Thomas be-kostede af egen pung en ny fontehimmel til døbefonten.
Det var således herr Thomas' vane, i glade stunder at betænke sin kirke. Da Hans og Anders blev ordineret, fik kirken et nyt alterklæde af rødt skarlagen.

Sidst i august og først i september blev man igen opskræmt af en komet, større og med en længere hale end man før havde set. Og bønerne tog fart, både de officielle og de mere inderlige i enrum.

Denne gang syntes faren imidlertid ikke at true direkte her i landet, men kejserens hovedstad Wien blev nu truet af en umådelig stor tyrkisk arme.

"Allerwegen schwärmte das Ottomannische Heer zügellos und wie ein wildes unbändiges Thier..."

Og hvis nu kejserstaden skulle falde, så lå hele kristenheden vidt og bredt åben for disse vilde horder. Aldrig har vel bønerne lydt så inderligt i kirke og hjem, aldrig har der været grædt så mange tårer i Europas stater, og aldrig har vel takken været så velment, som da budskabet kom, at Wien var blevet befriet, og tyrkerne slået på flugt.

Det var ganske vist en kongeligt allernådigst befalet takkebøn, men lige dybfølt endda.

Straks efter at nyheden om Wiens befrielse var indløbet, nedkom hustru Anne Christine med en datter, der fik navnet Catharina i dåben den 4, oktober.

Vi må gå ud fra, at med den nye præstekones indtog i præstegården er der blevet indgået en aftægtskontrakt, og de to gamle har trukket sig tilbage til aftægtsboligen, og de unge har indrettet sig i selve præsteboligen.

Det kan jo nok have affødt nogen uenighed mellem kvinderne. Ingen kvinde bryder sig om at nogen kommer og laver hendes systemer om, og ingen kvinde bryder sig om at komme ind i et hus og overtage et fast system, indrettet af andre.

Har der været uoverensstemmelser mellem den gamle og den nye præstekone, så er de sikkert blevet bilagt med ankomsten af den lille pige.

Vinteren 1684 var hård, og midt i den koldeste vinter, den 2. februar blev fætter Søren Pedersen Vedel ordineret til sin fars efterfølger i Rejsby, og han har så måttet være vært for det næste kalente.

En ny strid mellem kongen og hertugen af Gottorp førte til, at Gottorp slot blev belejret, og så skulle kongen bruge mange penge igen.

Da skatterne kun gik langsomt ind, indførte han militær incasso af skatterestancer. Det mindede svært om krigens tid, og mange savnede nu Jacob Worm som folkets talerør.

Klokkehuset, der stod ved siden af kirken, måtte afstives med fire bjælker i 1685. Det var det år dronning Sofie Amalie døde, og Eleonora Christine blev lukket ud af sit fængsel.

Det var også et år med hungersnød.

Næste år nåede den gamle pastor emeritus Thomas Henriksen det fatale støvets år syv gange ti, og den 8. april sov han stille hen. Den 31. maj nedkom hustru Anne Christine med endnu en datter, der kom til at hedde Maren.

1686 var også det år, hvor alle ryttergårde i riget skulle synes. Christian den Femte havde jo, så snart hans far havde lukket sine øjne udlagt ryttergårde over hele riget, men det var mens Hans var på universitetet, så det havde han ikke oplevet. Men nu var han med, da sognets to ryttergårde i Raahe- de skulle synes. Bygninger, beboere, tilliggende, rytter, hest og mundering, alt skulle være i orden.

Den ene af gårdene var fæstet til en enke, den anden havde i gammel tid pantsat en eng, kaldet store eng, som nu brugtes af præsten herr Thomas Henriksen.

Begge gårde kunne lige passere, og der forlød ingenting om at inddrage engen.

Christian den Femte havde ikke bare udlagt ryttergårde. Han havde også brugt dem til at holde en slagkraftig arme, og så- dan et væsen kræver at blive brugt, så nu blev den altså sat til at belejre Hamborg.

Det var det år, der blev indført et nyt kirkeritual, og det er nok sandsynligt, at bønderne har været utilfredse med det. Lad folket beholde deres love, religion og ritualer, så er de lette at styre, men ellers kan de godt finde på at gøre oprør. I Hviding har oprøret nok indskrænket sig til, at bønderne i deres tværhed knappede af på offeret til herr Hans.

Det følgende år vrimlede det med landmålere og vurderingsmænd, der skulle udarbejde den tredje matrikel, der skulle være mere retfærdig end den anden, som jo skulle...

I Hviding, som i hele Tørning len, lå hertugelige og kongelige gårde imellem hinanden, og nogle skulle tildeles hartkorn, og andre forblev i den hertugelige otting-vurdering, således også præstegården i Hviding.

I 1688 udkom den store samlede lovbog for hele riget, Christian den Femtes Danske Lov, og samme år kom en ny alterbog til kirken. I Holsten brændte de femten hekse, og da Frankrig angriber Pfalz, slutter Nederlandene, Østrig og Spanien sig sammen i en alliance mod Solkongen, og en europæisk storkrig er en kendsgerning.

Endelig i 1689 fik herr Hans i Hviding en søn. Han blev født den 1.søndag i fasten, den 17.februar, og det var måske ikke noget særlig heldigt varsel for den lille mand, men han overlevede dog. Han kom til at hedde Thomas efter sin farfar.

Det var også det år, da al handel på Hviding Nakke blev forbudt for at besværliggøre smugleri.

Som resultat af en international mægling i Altona må Christian den Femte genindsætte hertugen af Gottorp. I København brændte Sofie Amalienborg midt under en operaforestilling, og mange indebrændte.

Og så blev moster Annas mand i Rejsby, herr Peder Sørensen Wedel udnævnt til provst i Hviding herred, så han skulle i fremtiden føre forsædet ved kalenterne.

Nu er det jo ingen let sag at lære gamle hunde nye kunster, og de kunne da også sidde derovre i København og vedtage mange nyttige ting, men handelen på Hviding Nakke hørte nu ikke op sådan lige med et pennestrøg. Endnu for hundrede år siden kunne man se småskibene ligge på bankerne og laste korn.

Klimaet blev koldere og koldere. Det var lige midt i den periode, man senere har kaldt den lille istid. I 1690 fik Danmark ingen sommer, og fornuftigvis indførte man så den franske mode, parykken, der snart gik sin sejrsgang over rigerne.

Næste ²år fik man heller ingen sommer. Onkel Peder i Rejsby døde den 14.maj, og fætter Niels i Roager blev udnævnt til provst i herredet. Den 15.juni nedkom vor mor med en lille datter Malene, og kirkens tag blev repareret. Kamtakkerne i gavlen kom væk, og taget blev bygget ud over gavlmurene.

De sidste ti år af det syttende århundrede var den koldeste periode i historisk tid, Vintrene var strenge, og somrene var korte, kolde og våde. Man fandt ud af at holde liv i børnene ved at give dem rå torskelevertran hver morgen fra Mikkelsdag om høsten til storken kom i april.

Kornet var kort og tyndt, og der var langt mellem stråene, til gengæld vrimlede det med ukrudt i agrene, som stedmorsblomster og syren.

Men ude i marsken var engene brogede af det skønneste blomsterflor, og det rødbrogede kvæg gik og åd sig trinde og blanke i den herlige overflod.

Støren kom, når hylden blomstrede, og når den fløj bort igen, var hyldebærrene modne. Storken var allerede fløjet lige efter høsten.

I 1692 døde moster Anna i Rejsby den 13.marts, og samme år gik også lillebror Anders i Fol bort og efterlod en barnløs enke Margrethe Weibel, der senere giftede sig med tingskriver Peder Hygom.

Året efter døde herr Johan Højer i Hellevad-Egvad, og herr Hans tog med sin hustru til begravelsen der. Samme år døde den bekendte satiricus Jacob Worm ude i Indien, og i Ribe døde biskop Chr.Jensen Lodberg, og kongen udnævnte sin hofprædikant herr Ancher Abchersen til hans efterfølger.

Alle præster måtte så en tur til Ribe for at begrave den afdøde biskop og hylde og lykønske den nye.

Næste år døde hertugen af Gottorp, og hans efterfølger, sønnen Friedrich var uforsonlig overfor Danmark. Sidst i oktober fødte fru Anne Christine en søn, der blev opkaldt efter hendes for længst afdøde far, Conradus, men den lille dreng blev kun ti dage gammel. Verden var ham for barsk.

Nu begyndte de Lundsmarkbønder at gøre vrøvl over præstens tørveskær i deres moser. Det stod jo sort på hvidt, at ingen måtte tilstedes at skære tørv i Lundsmark moser, og her gik så vor far selv og skar den gode klyne til præstegården. Selvfølgelig hævdede præsten, at det var hans egen mose, han skar tørv i, det var ejendomslose og hørte ikke til fællesskabet, men under diskussionen frem og tilbage fik Lundsmarkmændene aflokket præsten en ret til at stille deres heste på et stykke af kirkegården, når de skulle i kirke. Så kunne det andet siden drøftes.

Nye tider, nye skikke. Nu blev det påbudt, at alle kirker fra 1695 skulle have alterskranke omkring alteret, således at menigheden ikke kom for tæt på, og at altergæsterne kunne ligge på knæ på deres søndagsklæder uden at ødelægge dem.

Det kolde klima havde bidt sig fast. En ny isvinter kom i 1696 med en stormflod den 18.-21. januar, hvor lille Maren druknede, da hun var ude for at gøre kvæget op fra marsken. Hun blev begravet den 26. januar. Hun blev ni år og otte måneder.

Catharina var nu godt tolv år, Thomas var næsten syv, og Malehe var fire og et halvt, men ingen kan jo erstatte det barn, der dør. Og dog - på en måde. Efter nogle uger nedkom præstekonen i Hviding med en lille søn, der som den tidligere afdøde blev opkaldt efter hendes far Conradus, og han klarede både den hårde vinter og den kolde sommer, der fulgte.

Det år lod herr Hans den ene klokke i kirken omstøbe.

Så hård vinteren var i 1696, så god var sommeren i 1697, og i denne smukke maj måned døde herr Hans' mor, den gamle Karen Havervad den 19. maj.

Svigermor i Hellevad, den gamle Marin med de mange ægtemænd, lever endnu og vidner i en sag om vejret i Åbenrå, men det er sidste gang hun nævnes i levende live.

Klavs Bertelsen i Lundsmark fører igen striden om tørvemosen frem. Herr Hans holder på sit, og striden går videre.

Måske køber han sig igen fred for en tid ved at give menigheden et stykke jord til et skolehus, med den begrundelse, at sognet skal have en sædedegn.

Hidtil har Hviding kun haft en substitut for en af hørererne i Ribe, som oppebar lønnen og sendte en discipel som skolelærer, en såkaldt løbedegn

Det lykkedes ikke at få en sædedegn til Hviding, men menigheden fik hurtigt bygget skolehus, det første selvstændige skolehus i Tørninglen. Ellers blev der overalt holdt skole i kirkerens våbenhuse.

Stadig strammes friheden. I 1697 kom der et forbud mod bøndernes brændevinsbrænding. De skulle herefter købe deres brændevin i købstaden.

Igen et af disse umulige forbud, som ikke kunne håndhæves, om så toldere og købstadsmænd for frem med bål og brand. Hjemmebrændingen blev ved næsten overalt endnu i mange år, og det var først den mere forfinede smag, der endelig gav købebrændevinen sejren.

Det følgende år indførtes faste takster for bødlens arbejde.

Den svenske konge var død 1697, og i 1699 døde også Christian den Femte. De unge konger, der nu kom på tronerne i Norden så nu chancen for heldedåd.

Først gik svenskerne ind i en beskyttelsesbesættelse af Gottorp og byggede flere faste pladser til forsvar.

Frederik den Fjerde ville ikke sidde med hænderne i skødet.

Hans far havde efterladt ham en hær af mægtige dimensioner, og han drog ind i Gottorp trods protester fra England, Nederlandene o. andre.

En engelsk-hollandsk flåde dukker op i Øresund og forener sig med den svenske for at indeslutte København, som de forsøger at bombardere. Imidlertid slutter Frederik den Fjerde hastigt fred, og Carl den Tolvtes landgang på Sjælland ender med et lige så hastigt tilbagetog.

"Det en tåbe sagtens tør
er det, den kloge aldrig gør."

Imidlertid var Kingos salmebog omkommet, og blev modtaget en nogen forbavselse, for det var næsten udelukkende Kingos egne salmer, og hans opgave havde været at omredigere den gamle i almindelighed.

I Hviding blev kirkens våbenhus restaureret.

Ler havde selvfølgelig hersket stor skræk i de sydlige egne, da det truede med krig i hertugdømmerne, men nu faldt man igen til ro.

Den 16.april 1701 døde fætter Niels Astrup i Roager, og familien samledes attertil begravelse. To måneder senere døde biskop Ancher Anchersen i Ribe.

Denne biskop havde brugt meget af sin energi på at afholde sine præster fra at deltage i landbrugsarbejdet på præstegårdene, da sådant trællearbejde ville fratage bønderne respekten for deres hyrde.

Det har dog ikke været let for præsterne at betale den ekstra hjælp, en sådan tilbagetrukken tilværelse ville kræve, så meget af arbejdet har herr Hans måttet gøre selv.

Måske har han måttet holde sig fra at pløje, da netop pløjningen rummede så mange hedenske ritualer, som man næppe har turdet undlade, så det var bedst, at vor far ikke var med i dem.

Den ny biskop i Ribe, Christian Muus tiltrådte den 5.august. Han havde opnået kaldet efter følgende versificerede bønsskrift til kongen:

"Stormægtigste Monarch, Bisp Ancher siges død
og Ribe Stift vacant; Eens Død en Andens Brød,
vil Gud, Kong Frederik, jeg bliver lykkelig,
indtil jeg ogsaa dør, jeg takker Ham og Dig."

Hans gridskhed og overmodighed skaffede ham mange fjender.

Imidlertid var den spanske arvefølgekrig begyndt. Kejseren og den franske konge var begge tronprætendenter, men England og Nederlandene var begge på kejserens side.

Ludvig den Fjortende bejlede til Danmark, men Frederik den Fjerde ville ikke deltage i krigen. Han ville dog gerne holde sig gode venner med sømagterne og lejede sine soldater ud, otte tusinde til kejseren og tolv tusinde til de allierede. Til at beskytte rigerne udskrev han en landmilits på 15000 mand og indførte så almindelig værnepligt på landet.

Klokken to om natten mellem den 16.og 17.oktober opkom der en stormflod, den største siden katastrofen 1634. Der havde selvfølgelig jævnligt været stormfloder, og marsken var ofte oversvømmet, men denne var værd at notere. Vandet stod halvanden alen højt i Ribes gader, og i Hviding må det være trængt ind i husene, skønt næppe så højt.

Marskboerne bryder sig ikke om at få "Fræn Vestergaard" inden for dørene. De "handler" gerne med ham og redder sig derved ofte en stump drivtømmer. Men hans intimiteter bryder de sig ikke rigtigt om.

Der går en historie om et ægtepar, der blev oversvømmet. Konen vågner om natten og siger: "Hør lille mand, jeg tror, vores øltønde er sprunget læk." Manden står ud af alkoven og svarer: "Nej, her er mere øl end vort eget."

Det er dog ikke sikkert at vor præstemand har haft samme humoristiske sans. Ikke siden tabet af datteren.

Han havde ellers altid haft et godt helbred, men nu, da han havde rundet de halvtreds år, blev han angrebet af sygdom. Der tales om en skørbugs flod, der satte sig i hans ene ben

"og forarsagede ham icke liden Smerte og Afmagt, at den si: Mand i 18 Uger kunde icke komme i sin Kircke at forrette nogen Tieneste, men maatte blifve ved Sengen og i sit Huus at forfølge den af veledle Medico Docktor Christopher de Hemmer og konsterfarne Chirurgo Key Bonnifacio for hafvende Cuur.."

Christopher de Hemmer var svoger til hans morbror Jesper Hansen i Ribe, kirurgen synes at stamme fra en sydslesvigsk præsteslægt, men har ikke nærmere kunnet identificeres.

Under denne langvarige sygdom får herr Hans tilforordnet en en kapellan, en substitut ved navn L. Tobiesen Birch, der kort efter får sit eget kald i Norre Nissum. Vor far i Hviding kom sig da også igen - sådan da. for der vedblev at være mindelser af sygdommen med smerter i bēnet. Men ikke det har været, fordi den aldrende herre har været ude at vade i det kolde vand under stormfloden. I hvert fald voldte det ham daglige smerter og tog på hans kræfter.

Iet er måske denne sygdom, der er årsag til en anden svaghed, som hans ligprædiken taler om, en svaghed som andre syndige mennesker,

"hvilcket hand har kiendt og veemodeligt klaget ofver.."

Han har vel taget sig et ekstra glas brændevin for at dulme de stadige smerter. Det var jo i hvert fald den almindeligste moralske svaghed på den tid.

Omrejsende læger medførte deres redskaber i rejseskrin, der var forsynet med billeder fra fagets udøvelse. På det her viste er mesteren ved at sætte en forvredet arm i led, mens næste patient, på krykker, ser til. Nationalmuseet.

Et af de hyppigst anvendte indgreb var åreladning, der brugtes mod mange sygdomme. Indgrebet var ikke helt smertefrit, så en beroligende kvindehånd var på sin plads. Nationalmuseet.

Det gik nu stadig ned ad bakke med helbredet. Smerterne tog til og kræfterne tog af, og hukommelsen begyndte at svigte.

"og vnder denne Byrde suckede hand mangen Gang og bad Gud, dersom det kunde være hannem behageligt at frelsse hannem fra dette Døds Legeme og udfri hannem af dette bittere Lifs Fengsel."

Imidlertid passede han sit arbejde efter evne, ja, over evne, gjorde selv tjeneste i sin kirke. Men da hukommelsen blev for ringe, bad han om at få en duelig kapellan til successor, den unge, hæderlige og vellærde M.Clemmand Jørgensen Fog, der siden blev gift med hans yngste datter.

Den ældste, Catharina blev gift med velærværdig herr Riese af Agerskov sogn.

Den ældste søn, Thomas blev student fra Ribe i 1704, og i sin glæde over denne eksamen gav herr Hans et pulpitur til sin kirke, da der manglede siddepladser i kirken. Desværre gav det anledning til en langvarig, stående strid, der så smukt er resumeret i følgende to små vers, som kunne læses på omtalte pulpitur.

"Det Pulpitur Hr.Wedel har
til Kirken villet give,
da her paa Stole Mangel var,
det Gud til Ære blive."

"Men tvertimod til denne Tid
har voldet Strid og Klammer
og Kirken gavnet ej en Hvid,
det er jo Synd og Jammer."

Den 16.søndag efter Trinitatis 1706 forrettede han med tydeligt besvær sin kirketjeneste og læste dagens tekst som følger.

"Epistlen skriver apostelen Paulus til efeserne: Derfor beder jeg jer om ikke at tabe modet over mine trængsler, som jeg lider for jeres skyld; det er jo en ære for jer."

Næste dag, da han ville gå ud i gården, blev han overfaldet af svimmelhed og faldt om på jorden. Hans folk ilede til og bar ham ind i en stol. Nabopræsten, fætteren hr.Peder Sørensen Wedel blev tilkaldt. Herr Hans bad sin fætter komme igen den næste dag og tage ham til alters, da han følte, at det nu gik mod enden. Onsdag morgen aflagde han skriftemål og fik sine synders forladelse.

Nu, da han lå på sit dødsleje, kom familien tilrejsende for at tage afsked med ham. Hans ældste datter Catharina kom med sin mand, Hans eneste søster Metta besøgte ham, og hans svogre, den velhavende kniplingskræmmer Peter Struck i Tønder og præsten i Hellevad-Egvad herr Peter Hoyer. Men der kom også mange andre, venner, slægtninge og svogerskaber for at trøste ham i hans sidste stunder. Stadsfysikus Christopher de Hemmer besøgte ham også nogle gange, men skønt der ikke blev forsømt noget i retning af styrkende mediciner,

"..men som alle Medicamenta mod Døden er forgiefvis, hafver den sl.:Mand godvilligen stillet sin Villie under Guds Villie, besidet sin Siæl i Tolmodoghed og tackede sin Gud for et naadigt Kaars, vdi hvilket hand ingen sønderlig Smærte vedste af at sige."

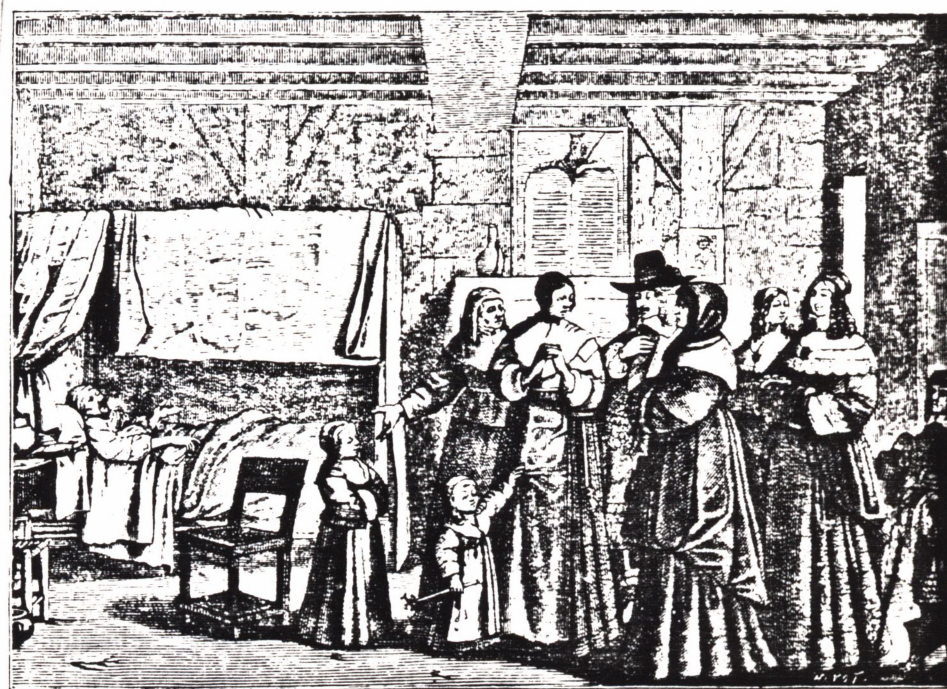
Han holdt sig oppe ved åndelige diskurser med sin skriftefar, fætter Søren fra Rejsby, og med student mons.Roubach, der nok har forberedt sønnen Thomas til latinskolen.

"Sols ia so zeyn, das Straf und Pein
auf Sünden folgen müssen
so fahr hie fort und schone dort
und las mich hie vol büssen."

Dette lille vers citerede han, da han kom til at tænke på sine mange synder, der måtte have fortørnet Gud, med bodfærdigt hjerte. Særlig lød i den tid, som så ofte før, følgende hjertesuk af hans mund:

"O Jesu, for din Død og Pine
forlad mig alle Synder mine,
o Jesu for din Død og Smerte
trøst mig og alle bedrøvede Hjerter
o Jesu, for dit dyrebare Blod
gør mit Endeligt saligt og god
Gud skille mig ved alt det, som dig er imod
saa faar jeg paa alle min Sorrig Boed
alting o Herre befaller jeg Dig,
vig, du min Gud, dog aldrig fra mig
Vær hos mig i min sidste Ende
og frelss mig ud af al Elende."

Gode naboer vågede ved hans sygeseng og bad sammen med ham, og hver gang Jesu navn nævnedes, blottede den syge sit hoved. Hver søndag blev der holdt forbøn for ham i kirken.

Tirsdag den 16. december 1706 tog han afsked med sin hustru og sine børn og enhver i huset med tak for deres kærlighed, udviste troskab og tjenstvillighed og ønskede velsignelse over dem allesammen, og befalede alle i sit hus og sin menighed den nådige Gud og sin egen sjæl med David ord:

"Jeg vil befale min Aand i din Haand, du forløste mig, du Sandheds Gud."

Samme aften blev han grebet af afmagt, det stundede mod helligaften, da det næste dag var Tamperdag, og han bad om de ville hente hans nabo, som også kom og fandt ham i en tilstand berøvet syn, høreelse og mæle.

Alle tilstedeværende holdt nu forbøn for ham under gråd, mens Hans Thomsen Weile stille sov hen uden nogen bevægelse, og han fik et sagte og saligt endeligt.

Han efterlod sig en hustru på 45-46 år, en gift datter Catharina, en søn, Thomas der studerede til præst, endnu en datter Malene på femtem år, der siden blev gift med faderens efterfølger herr Clemend Fog, og endelig hans formentlig største bekymring, den yngste søn Conrad, som kun var 10 år gammel. Noget tyder på, at Catharina døde ret snart efter sin far, men de øvrige familiemedlemmer levede længe, og lille Conrad nåede at blive rådmand i Ribe, kaptajn for borgervæbningen og kirkeværge for Domkirken.

Thomas blev præst i Sønder Omme.

Klavs Bertelsen i Lundsmark fik gennemtruffet, at bønderne i Lundsmark slap for at betale kvægtiende til gengæld for tørveskæret i Lundsmark mose.

Ane nr.221: Anna Christine Thoer/Thordsen ca.1661-1732.

Da Frederik den Første blev konge i Danmark, blev han også eneherre i hertugdømmerne, men da han døde, og Christian den Tredie arvede tronen, blev han nødt til at dele hertugdømmerne med sine brødre Hans og Adolf. Det skete i 1544, og sogne- ne Hellevad-Egvad blev en del af Adolfs arv og kom til at hø- re under Gottorphertugerne.

Hellevad-Egvad ligger halvanden til to mil øst for Aabenraa, der også hørte under Gottorp, og her blev Anna Christine født i præstegården 1661-62. Det er uvist hvornår, da kirkebogen er brændt med præstegården, men vi ved, at hendes far, Conrad Thordsen kom til sognet som flygtning under krigen 1660 og døde 23.oktober 1662, så måske blev hun først født i 1663.

Faderen var fra Sønderborg, men var adjunkt i Hanved nær Flens- borg, da sven~~sk~~ekrigen hærgede landene. Han blev sognepræst i Hellevad-Egvad efter sin hustrus svigerfar Georgius Boisen og svoger Laurs Boisen, som begge døde i yderste elendighed under krigen, formentlig af pesten. De var kun levnet det bare strå som dødsleje.

Moderen var gift for fjerde gang. Hun var frø Aabenraa, hvor hendes første ægtemand var den gamle borgmester. Hendes anden ægtefælle var Marquard Boisen, købmand i Aabenraa og søn af præsten i Hellevad-Egvad, Georgius Boisen. Med ham havde hun datteren Magdalene Boisen, inden han døde i 1653. Med sin tre- die mage, købmand Peter Struch af Aabenraa fik hun datteren Kirsten Struch, der døde spæd, og sønnen Peter Struch.

Anna Christine havde altså to ældre søskende Magdalene på ti år og Peter på 2-3 år. Med disse to børn har moderen søgt til- flugt hos sin svigerfar, da Aabenraa måske har forekommet hen- de farligere end Hellevad under pesten.

Noget tyder på, at Peter kan være blevet anbragt hos sine bed- steforældre i Aabenraa, den rige købmand Peter Struch, der nok ikke har været så rig efter krigen.

Enten så nu Peter var hjemme eller i Aabenraa, så sad enken Marin Jacobsdatter Jessen tilbage med to-tre børn og var en kone i fyrrerne, men den nye præst i Hellevad-Egvad Johannes Høier "konserverede" hende, som det kaldes, ved at gifte sig med hende.

Med fem ægteskaber blev hun kendt i sønderjysk historie som Marin med de mange mænd, og i 1664 skænkede hun sin femte ægtemand en søn Peter Høier, der skulle blive sin fars efterfølger i embedet.

Hellevad og Egvad sogne hørte til Sønder Rangstrup herred og befolkningen var tingpligtig til dettes herredsting. I Svejlund lå herredets største gård, hvor herredsfogden boede. De gårde, der hørte til Bolderslev fogderi var også tingpligtige til Sønder Rangstrup, dog hørte Muspyt og Goldbæk til Nørre Rangstrup herredsting, og en kådner i Klovtoft var tingpligtig til Ris herredsting. Indbyggerne var møllepligtige til Hellevad mølle, Muspyt og Goldbæk dog til Branderup mølle og de øvrige, der hørte til Bolderslev fogderi til Bolderslev mølle. Der var nemlig mølletvang til ind i 1850erne.

Nabostrid var således mere besværlig her end så mange andre steder, når naboer hørte til hver sit hjemting. Og hjemting holdt man fast ved.

Til gengæld tog man det ikke så nøje med møllepligten. Det var da også en sær bonde, der ikke ville køre til den nærmeste, og en sær møller, der ikke tog imod alt det korn, hans mølle kunne overkomme at male.

En anden ting, der var besværlig i dette område, var navnene. Alting hed noget på dansk, på plattysk og på højtysk, og det gjorde menneskene også. Dertil kom, at præsterne derudover i mange tilfælde også hed noget på latin.

Hellevad by ligger på grænsen mellem sognets nordlige bakke-land og det sydlige fladland. Netop her i den østlige ende er grænsen mellem de to landskaber markeret ved en 15 meter høj skrænt, der er kløftet af små trekantdale. Her løber Surbækken mod vest og deler byen i to dele på hver sin side af det gamle vadested.

Hellevad kirke lå sm² tusind alen vest for byen, og nedent for den lå præstegården ved Surbækken og vandmøllen med sin mølledam. Bagved rejste den førømtalte skrænt sig og dannede et læ mod nord, og her sprang helligvandkilden fra sin stensætning og lokkede mange folk til især ved S.Hanstide.

Alt dette var bevokset med frodigt krat og træer og dannede et hele, så det blev sagt, at der ingen skønnere steder var end her ved Hellevad præstegård.

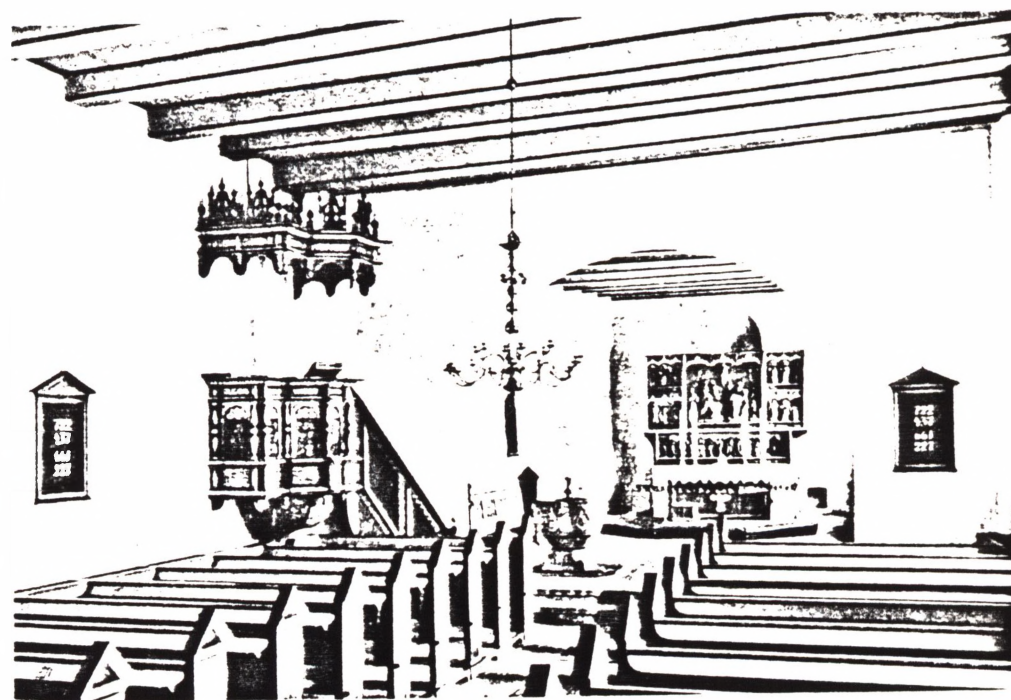
Møllen havde ikke noget jordtilliggende, men præstegården havde 7 ottinger jord samt et stykke stufjord langs bækken og et par engstykker. Desuden havde præsten fri fiskeret i sit stykke af bækken og fri fuglejagt på ænder og vadefugle i bækken. Det må have været et paradys, og man forstår, at Anna Christines mor i dette sidste tilfælde ikke overholdt sørgeåret, før hun indgik sit sidste ægteskab.

Der var imidlertid problemer. Både kirken og præstegården var i en håbløs forfatning. Præstegården skulle repareres for over 200 rigsdaler, og begge sognet kirker trængte til en gennemgribende restaurering, som de fik i løbet af tresserne, hvor hveranden vinter var hård og hveranden mild. I 1667 fik vi en hård vinter, der fulgtes af hungersnød. Næste år fødtes der firlinger i møllen, og Anna Christines mor var med ved fødslen.

I 1669 mistede storebror Peter Struch sin farfar i Aabenraa og blev vist sat i pleje. I 1671 blev storesøster Magdalene gift den 10.maj med den nye møller Johan Martensen, dvs det var egentlig hans mor, der var møller, men det var dér de flyttede ind. I 1672 fik storebror Peter Struch tjeneste hos fine folk i Hamborg.

Den 11.april 1673 overtog Magdalenes mand arvefæstet på møllen, og præsten Johannes Høier optrådte som vidne på kontrakten. 1674 bragte hård vinter og hungersnød, og der blev ikke meget for mølleren at male.

I årene 1675-79 var Gottorp besat af kongelige tropper, og der var to fyrster, der krævede loyalitet af embedsmændene, heriblandt præster og møllere.

Hellevad. Indre, set mod øst.

Det gik ikke for godt for Magdalene og hendes mand i møllen. Bønderne gik andre steder hen eller malede på hjemmekværn, hvad der var forbudt. Forresten var det dårlige høstår, og der var såmænd ikke for meget at lave alligevel.

Derimod gik det godt for Peter Struch, der startede egen købmandshandel, da han var nitten. I 1679-80 tog han borgerskab i Tønder. Han handlede med kolonialvarer fra Holland, med vin fra Hamborg og med tønderske kniplinger. Han handlede både en gros og en detail og rejste vel selv en del omkring. Han kan have været formidler af Anne Christines ægteskab med præsten Hans Thomsen Weile i Hviding syd for Ribe.

Efter højtidelig tiltale og svar kunne man gå over til realitetsforhandlinger. Trolovelse og ægteskab var en kontrakt mellem to jævnbyrdige slægter, og begge parter blev vurderet og takseret. Var han nu god nok, hvad kunne han tilbyde en ung pige af vor slægt?

Anna Christine er nok ikke blevet spurgt. Hun skulle være en sød, blid og bly jomfru og finde sig i, hvad slægten bestemte for hende. Moderens erfaringer har måske gjort, at andre tilbud fra ældre mænd er blevet afslået, men her var det en lærd mand af god familie og i en særdeles passende alder - bare ni år ældre end den tiltalte brud. Og alt gik da også i orden.

Ved midsommertide stævnedes Hans Thomsen Weile og de af hans slægt, der kunne undværes hjemme afsted til Hellevad, og brudens slægt kom fra Tønder og Aabenraa i stort tal, så de unges folks formæling kunne ske i nærværelse af en fornem og tålrig forsamling, der gjorde begge slægter ære.

Anna Christine har sikkert vist sin brudgom rundt på sine domæner, til bækken, til mølledammen, til møllen og kirken, alle hendes barndoms minderige steder, og de er gået hånd i hånd op til den helbredende kilde, hvis hellighed man ikke kunne tro på nu om dage.

Og så er rejsen da gået til Hviding ud ad Ribervejen, først ad forten mellem dyrkede marker, siden ud over heden ad det brede bånd af hjulspor der snart paralelle snart krydsende markerede retningen til Ribe. Så langt øjet rakte så man kun lyng.

Anna Christine kendte godt lyngen hjemmefra. Hun havde tit plukket bær i heden i Hellevad og rejst gennem heden på vej til Aabenraa, men der var altid huse og træer og mennesker og dyr, kvæg og heste, mange travle lyde, dyrkede marker ind imellem. Herude så man ikke andet end lyngen og langt ude i horisonten en fjern fåreflok og en hyrde på en høj, af lyde kun lærkens triller og den travle summen af tusind insekter.

Nu og da passerede de en sækning med et lille kær, lidt siv og noget blegt pilekrat, måske bare et strejf af stargræsser, et lille grønt mønster i alt det brune.

De måtte starte tidligt om morgenen, for der var henved syv mils vej, og med middagspause i Arrild midtvejs ville det tage henved ti timer at rejse fra Hellevad til Hvidding.

Adskillige af sognebeboerne var mødt op for at hilse de bortdragende - især kvinder og børn, og det glædede Anna Christine meget, skønt hun allerede ved afrejsen følte en stærk hjemve.

I Arrild blev de modtaget med varmt venskab af den gamle herr Peder Schnell og beværtet på det bedste, selv om de var mødt så mandsstærke op med flere vogne og mange heste.

Efter ankomsten til Hviding fik Anna Christine travlt med at sætte sig ind i de mange gøremål, som nu var hendes. Hendes mor må have været med for at hjælpe hende i den første vanskelige tid, men en dag måtte hun jo stå på egne ben.

Og så måtte han jo få tid til at følge med sin ægtemand ud til hans barndoms eventyrland. Hans bedste fiskeplads, Der hvor han overraskede en sæl og skød den på en tid, hvor det kneb i præstegården med fødevarer.

Men hun savnede træerne, den stille mølledam og sin storesøster. Men hende skulle hun snart træffe i Tønder, da Peter blev gift med sin egen Anna Christine. Det var i 1683, og da var Anna Christine herr Hans Weiles gravid.

Hun var først for nylig blevet sikker, da de skulle afsted til Peters bryllup.

En kvinde har delvis afført sig sit tøj; på gulvet til venstre ligger hofte-puden, der har båret skørtet oppe. Hun har trukket skørtet op om halsen og venter nu – åbenbart utålmodigt – på, at den opvartende kavalier skal komme og krybe op i hendes seng. På stolen ved siden af står en natpotte, på sengegavlen hænger et varmebækken. (De Brunes: Emblemata. Det kgl. Bibliotek).

Den 17.april kunne storebror så holde stort bryllup på Tønder rådhus, en virkelig storartet fest med mange gæster samlet i den store rådhusal med de hollandske fliser, hvis ene kortside var optaget af en række spillemænd.

Det var ellers et skæbnesvangert år. Den komet, der havde været set året før, fik skylden for, at tyrkerne nu stod 200000 mand stærke foran Wiens mure, foran selve kejserstaden, og truede med først at indtage den og siden oversvømme hele kysten. Tusind bønner blev sendt op til Vorherre for at afværge den truende fare, og Anne Christine bad inderligt for det barn, hun bar under sit hjerte.

Endelig den 12.september blev de brændende bønner hørt, og de forfærdelige tyrkiske horder slået, og kirkeklokkernes klang udbredte nyheden med lydets hastighed til alle sider - bag den tyrkiske front. Da gik Anna Christine i den niende måned, og den 14.oktober samme år blev hendes førstefødte holdt over dåben i overværelse af hendes mor, stedfar og halvsøskende, og det var hendes stedfar, der døbte den lille pige Catharina.

Godt 3 år efter døde hendes navne i Tønder, Anna Christine, Peters brud, og blev bisat i Kristuskirkeens tårn, hvor Peter havde købt en arvebegravelse.

Det kom til at vare noget, før Peter igen indlod sig i ægteskab.

Imidlertid invaderede kongen igen de Gottorpske lårde i 1684 og krævede skat og troskabsed, ligesom hertugen fra sit eksil krævede skatter og troskab. En meget ubehagelig tilstand for alle Gottorpske embedsmænd. Det var præsterne, der skulle indkassere skatter og afgifter, men nu indførte kongen militær incasso, så det føltes som om fjenden var i landet igen.

I 1685 blev det hungersnød, dels på grund af klimaet, dels på grund af de "dobbelte" skatter, idet også hertugen lod de forfaldne skatter indkræve i det skjulte.

Anna Christine havde set sig træt på kirkens klokkehus, der så meget vaklevornt ud, og nu blev det så afstivet med fire solide skråstivere.

Svigerfar, den gamle herr Thomas, havde længe været gammel og aflægs, nu under hungersnøden nægtede han at æde børnenes føde, han skulle ikke opretholde livet på deres bekostning, og det kostede Anna Christine store anstrengelser at lokke noget i ham. Hun var selv ret besværet af en ny graviditet, men var stadig omhyggelig for den gamle mand.

Den 8.april 1686 døde han i sit 70. år, og den 31.maj nedkom Anna Christine med endnu en lille datter, som i dåben fik navnet Maræn efter sin mormor. Om efteråret var det, Petershustru døde. Da var der indført et nyt kirkeritual.

En af de tilstande, Anna Christine aldrig blev rigtig fortrolig med, var forholdet til havet. Hun gik i en evig uro, en konstant frygt for flodbølger. Den mindste oversvømmelse af marsken, som jo forekom flere gange om året, kunne få hende til at ryste, og det kunne bare have været et stærkt tøbrud, så det sletikke var havet, der havde skyllet ind over. Hun kom aldrig til at forstå det.

I 1688 ventede hun sig igen, og det rystede hende, at man nede i Holsten havde brændt femten hekse. Den 17.februar 1689 nedkom hun med en søn, den første, som naturligvis blev opkaldt efter sin farfar, Thomas.

Samme år blev al handel på Hviding Nakke forbudt, til beroligelse for Anna Christine, der heller aldrig havde kunnet forsones sig med pigebørnenes køreture med færtud til skibene.

Det var at friste Gud, en farlig leg med døden, som hun ofte måtte lukke sine øjne for, mens hun græd indvendig.

Der skete nu ikke store forandringer på grund af det kongelige forbud. Handelen fortsatte, men pigerne fik lov til at blive i land. Kongen trak sine soldater tilbage, og Gottorp blev selvstændigt igen, og Hans' onkel Peder i Rejsby blev udnævnt til herredsprovst.

Ovre i kongens by København skete der det forfærdelige, at det slot, som var opkaldt efter den døde dronning Sofie Amalie nedbrændte under en operaforestilling, og mange mennesker døde i flammerne.

Klimaet var blevet værre og værre. Det var ikke bare vintrene, der var kolde, somrene blev også koldere og koldere, og i 1690 begyndte en periode, hvor der så at sige ikke var nogen sommer i syv år i træk.

Man har gerne gjort grimt med parykmoden, men den begyndte i en tid, hvor man ustandselig måtte tage hatten af for overordnede og foresatte, og samtidig var det altid koldt. Parykken kunne man beholde på, når man svingede hatten, og således vandt denne latterlige beklædningsdel en rivende afsætning overalt i byerne og hos folk med indendørs arbejde. Bønderne frøs jo ikke om hovedet.

I 1691 døde onkel Peder i Rejsby, og fætter Niels i Roager fik den ledige provsteværdighed. Anna Christine var gravid igen og fødte en datter den 15. juni, som fik navnet Malene, egentlig Magdalene efter sin moster i Hellevad mølle, der døde samme år i en alder af fyrre år.

Hviding kirke fik gavltakkerne fjernet, og taget udbygget henover gavlmurene.

Peter i Tønder giftede sig igen, han blev kænner, deputeret og rådmand, og familien har selvfølgelig været på besøg.

Også mølleren i Hellevad giftede sig igen, da sørgeåret var omme. Det var i 1692, hvor Anna Christines svoger Anders, der var præst i Fol, døde fra sin barnløse hustru.

Mens livet blomstrede omkring hende med fire dejlige unger, tog døden også sit. I 1693 døde hendes stedfar i Hellevad, og Anna Christine måtte til begravelse i sit barndomshjem. Mærkeligt så småt og indelukket det hele tog sig ud, nu hun var vant til det frie, åbne udsyn ved havet.

Storebror Peter Struch fik besøg på tilbagevejen i Vestergade 18, hvor han boede med familien, en butiksvend, tre tjenestepiger, en tjenestekarl og en tjenestedreng. I ejendommens border ud til Skibbrogade boede hans fem kniplersker, to daglejere, en skomager og en postgænger, der to gange om ugen gik med breve til Flensborg.

Han kunne fortælle, hvordan han som byens repræsentant rejste omkring og forhandlede med regeringen, med hertughoffets embedsmænd, med handelspartnere i Hamborg og andre vigtige anliggender. Han var virkelig blevet en stor mand, ikke bare i sin egen by, men i hele hertugdømmet.

Efter at have ventet endnu en gang på en sommer, der ikke kom, nedkom Anna Christine sidst i oktober 1694 med en lille søn. Men verden var ham for barsk, og han døde efter ti dage. Sidst på året døde også hertug Christian Albrecht, der efterfulgtes af sin søn Frederik, der var en uforsonlig danskerhader. Den nærmeste fremtid tegnede ikke godt.

Lillefar havde en del problemer med bønderne i Lundsmark, der ustandselig rendte ham på dørene angående deres byvedtægt, der forbød, at præsten skar tørv i deres moser. Herr Hans hævdede, at det var præstens arvede ret, og at den mose, han skar sine tørv i, var hans egen, og at han altså ikke var en udenforstående eller fremmed.

I en kolde ikkesommer 1695 indrømmede han dem en plads til deres heste på den nordlige del af kirkegården, når de kom til gudstjeneste.

Samme år blev det indført ved lov, at der skulle være en alterskranke i alle kirker i riget, til at skille fårene fra hyrden.

Vinteren 1696 begyndte med streng kulde og stormflod. Den 18. til 21. januar skyllede Kræn Vestergaard ind over marsken, og den bette Maren, som var den ældste hjemmegående, måtte hjælpe sin far med at drive fårene hjem. Mor var jo højgravid og kunne ikke. Og så klarede lille Maren det ikke. Havet tog hende, og den 26. januar blev hun begravet, under hele menighedens deltagelse. Få dage efter nedkom Anna Christine med endnu en lille søn, der blev opkaldt efter hendes far Conrad(us).

Der kom selvfølgelig ikke nogen sommer, men Hans lod en kirkeklokke omstøbe.

Nede i Tønder forpagtede Peter rådhuskælderen og blev altså nu også værthusholder og formentlig postmester.

Endelig i 1697 kom solen igennem. Så streng vinteren 1696 var så god var sommeren 1697 siger Hviding præstebog, men den gamle præsteenke, svigermor, Karen Havedvad døde midt i maj, før varmen rigtig var kommet.

Klavs Bertelsen, der var talsmand for den Lundsmark bønder, pressede igen på med sit forbud mod tørveskæring i Lundsmark mose. Herr Hans fastholdt sin ret, men tilbød et stykke jord til et skolehus for sognets børn.

Klavs Bertelsen stak piben ind, men aftalte et senere møde om sagen. Han var en stadig rad, og ham begyndte at gå vor far på nerverne. Han begyndte at drikke temmelig meget brændevin, selv om det ikke skal lægges ham til last, at brændevinsbrænding på landet blev forbudt, det gjalt nemlig ikke præsterne.

Anna Christines gamle mor levede endnu. Hun blev det år afæsket en udtalelse om en vejret til kirkepladsen fra nordsiden på kirkebjergtet i Aabenraa, hvor hendes barndomshjem havde været.

Det var ved denne tid, lille Thomas begyndte at få huslærer, der skulle sætte ham ind i begyndelseegrundene til latinen, og det følgende år blev han sat i latinskolen i Ribe.

Så døde Christian den Femte, og der blev påny uro omkring Gottorp. De kongelige betjente var straks på pletten for at kræve skatter og afgifter, men svenskerne sad allerede på alle faste borge i hertugdømmet.

Hans lod kirkens våbenhus reparere, og Kingo udsendte sin salmebog, der næsten var helt hans egen.

Lundsmarkerne pressede stadig på for at få en erstatning for præstens tørveskær i deres mose, og Hans drak alt for meget brændevin. Da han var et godt menneske, foretog han sig ikke noget farligt eller ulovligt, når han var drukken, men man begyndte at snakke og ynke hans kone.

År 1700, århundredets sidste år, gik svenskerne i land på Sjælland og danskerne angreb Gottorp for alvor. Russerne erklærede Sverige krig, og en hastig fred fulgte. Men man havde været urolig i Hviding præstegård under krisen.

Næste år begyndte den spanske arvefølgekrig, og kongens kostbare soldater blev lejet ud til kejseren og Nederlandene og til England. Der blev indført almindelig værnepligt for bondekarle.

Hans' fætter Niels Astrup døde i april, og familien var til stor begravelse i Roager. Hen under midsommer døde biskoppen, og herr Hans måtte afsted til Ribe flere gange. Den nye bisp Christian Muus tiltrådte i begyndelsen af august.

Natten mellem den 16. og 17. august, klokken var to, steg havet igen op over land og truede præstegården, så vel som alle andre bygninger fra Ribe og sydefter.

Hans var ude i uvejret for at redde, hvad reddes kunne, og der fangede han kuld. Det satte sig i hans ene ben med en betændelse, som hele tiden gav udflod. Det hjalp i hvert fald ikke på drikkeriet, men han passede sit arbejde indtil det følgende efterår, da han i atten uger ikke kunne forrette tjeneste i kirken, men måtte holde sengen og følge de råd stadsfysicus, velædle medico docter Christopher de Hemmer gav ham, og underkaste sig behandling af den konsterfarne chirurgo Key Bonnifacio, der var af en Sydslesvigsk præsteslægt. Stadsfysicus var svoger til Hans' morbror Jesper Hansen i Ribe.

Imidlertid fik menigheden så beskikket en kapellan i sygdomsperioden, så der var en del at se til for Anna Christine med sygepleje og alle de fremmede på kost.

Efter atten uger i pine kom lillefar sig så meget, at han igen kunne optage sit arbejde som præst, og den beskikkede kapellan fik sit eget kald, som han rejste til.

"Icke didsmindre følede og fant den sl: Mand jdelig siden ommelte Siugdoms ofverblefvne Lefninger, som gjorde hannem dagelig Vee, at omindskønt hand icke vor sengelegendis, saa maatte hand dog beklage sig ofver sit Legemes svage Constitution, thj hand vaar besværd med Skørbug og sær Afmagt, hvor ofver hans Embeds Forrætninger falt hannem besværlig, og vnder denne Byrde suckede hand mange Gang og bad Gud, dersom det kunde være hannem behageligt at frelse hannem fra dette Døds Legeme og vdfri hannem af dette bittere Lifs Fengsel."

I året 1703 måtte befolkningen tåle, at Frederik den Fjerde blev bigamist og tie til det.

Thomas klædede sig pænt i latinskolen. Måske var han løbedegn til sit eget hjemsohn, substitut, som det hed, og så kunne Anna Christine selv se, hvordan han havde det. I 1704 blev han student. Eksamen måtte han jo til København for at tage, og bagefter betalte vor far et splinternyt pulpitur til kirken, da der var mangel på siddepladser nede i kirken. Det var jo nok også det år, Catharina blev gift (vist nok med Christian Ottesen Riese i Agerskov sogn).

Der blev en ståhej i Hviding over det pulpitur. Ingen ville vige sin gamle plads, for det gjalt om at sidde på gulvet så langt fremme i kirken som muligt, og ens tjenestefolk skulle så sandelig heller ikke forvises til pulpituret.

Det var ikke noget, der hjalp på lille fars sygdom - eller på hans drikkeri, ak ak, Anna Christine sukkede over tidernes besværlighed, når hun troede sig alene. Hun havde heldigvis endnu sine to mindste hjemme, Malene på fjorten år og Conrad, der var ni.

I sommeren 1706 tiltog hendes mands svaghed, kræfterne tog af, han blev stadig skrøbeligere, og tilsidst bøjede han sig for Klavs Bertelsen af Lundsgaard og tilstod de Lundsgaardbønder fritagelse for kvægtiende, hvis han fortsat måtte skære tørv i den tørvemose, de Hviding præster altid havde brugt. Denne eftergivenhed måtte de efterfølgende præster længe forgæves forsøge at genoprette.

"Imidlertid har den sl: Mand effter Formue, ia ofver Formuen gøort sielef Tieniste i sin Kircke og der ved beklaget, at hand icke, som hand vilde og skulle, kunde forrætte dette hellige Værck, thj jcke allene Legemeds, men og Sindeds Kræfter formindskedis og fornemmelig lod Hukommelssis Svaghed sig indfinde, hvor over den sl: Mand af Omhyggelighed for Guds Mennighed som og for sit eget Huus besluttede at søgge Gud ydmygst med Bøn og Paakaldelse, saa og allerunderdanigst at supplicere til vor allernaadigste Arfve Herre og Konge at maatte beskickis en døchtig Mand til at antage Embedet og paatage sig Embedetz Besværlighed og i dybeste Vnderdanighed begierede den sl: Mand til sin Successorem hederlige og vællærde vnge Mand Mons: Clemend Jørgensen Fog..."

Clemens Fog var født i Ribe den 3. februar 1692. Hans far, Jørgen Lauridsen Fog var magister, præst ved S.Catharina kirke i Ribe, assessor ved Ribe Domkirke og provst. Han var født i Feldballe-Nødager, student fra Aarhus Cathedralskole og deltager i Københavns forsvar i årene 1658-59. Han var først ansøger til rektoratet ved Ribe latinskole, men sprang fra, og det blev hans nevø, der fik rektoratet. Herr Jørgen Fogs første hustru var søster til Hans Weiles første lærer ved latin-skolen, femtelektiehøreren Laurids Davidsen Foss.

Clemens Fogs mor var Elisabeth Pedersdatter Hegelund, enke efter sognepræst ved Høirup kirke herr Clemens Bruun, hvis navn vor Clemens arvede.

Og så mistede da Anna Christine sin ægtemand den 17. december 1706 midt i juletravlheden, og Clemens Fog måtte overtage embedet som sognepræst og læse juleevangeliet for menigheden for første gang.

Stadsfysicus Christopher de Hemmer havde selvfølgelig gjort, hvad han kunne for at holde liv i den syge. Han var blevet tilkaldt, da sygdommen bogstavelig talt havde slået manden omkuld på hans egen gårdsplads.

På sit sygeleje fik han besøg af mange fornemme pårørende og gode venner. Hans ældste datter Catharina kom på besøg med sin ægtemand herr Riese, hans eneste søster Metta kom på besøg og Anna Christines brødre, svogre, naboer og menighed viste den døende, hvor afholdt han var.

En ung student, som læste med børnene, mons.Roubach, samtalede med den syge, sang salmer med ham og læste af den hellige skrift til stor trøst og glæde.

Og så gik livet videre. I 1707 giftede den nye præst sig med den lille Malene, der nu var fyldt seksten år og altså giftefærdig, og Anna Christine kunne så sidde enke på præstegården og hjælpe sin unge datter med husholdningen.

På muren af våbenhuset blev der sat et solur til erindring.

I den slægt blev kirken aldrig glemt

Og så kom tiden, da Anna Christine skulle være bedstemor. De havde selvfølgelig overholdt gørgæret, før Malene blev gift, men den 9. september 1708 nedkom Malene med en datter, der fik navnet Sophie Elisabeth.

Klimaet havde ellers forbedret sig noget, men den følgende vinter blev meget kold. Venedigs laguner og Rhones delta frøs til, og der var snestorm i Rom. Det år blev Anna Christines sørebror Peter udnævnt til formand for fattigvæsenet i Tønder. Da året var ved at løbe ud, erklærede Frederik den Fjerde Sverige krig.

1710 bragte en ny skat på parykker, karosser og bærestole. Om sommeren blev hendes ældste søn, Thomas teologisk kandidat og måtte ud for at søge et ledigt kald.

I oktober var familien til begravelse i Ribe, hvor Clemens far, herr Jørgen Fog døde den 23. oktober. På det tidspunkt var Malene gravid igen.

Der gik rygter om, at den danske flåde i Østersøen var blevet ramt af pesten allerede sidst på sommeren, og at den nu bredte sig i København. Kongen og hele hoffet flygtede til Kolding for at slippe for sygdommen, og der blev sat militærvagt rundt om hovedstaden for at hindre sygdommens udbredelse. Alligevel gik man i angst for pestens spøgelse, da epidemien jo rasede i hele Europa.

Den 14. januar nedkom Malene med sin anden datter, der blev opkaldt efter mormor, Anna Christine, og selvfølgelig blev mormors yndling.

Imidlertid bredte pesten sig også til Sønderjylland. Den viste sig først i den lille fæstning Frederiksort, men blev ikke anerkendt som pest og fik således mulighed for at brede sig til en række nabobyer og landsbyer. Og midt på sommeren 1712 blev Frederiksort, Rendsborg, Itzeho, Glückstadt og Altona afspærreret for at hindre videre spredning.

Malene nedkom ved den tid med sin ældste søn, som kom til at hedde Jørgen efter farfar.

Men det var ikke kun pesten, man gruede for. Nede i Bremen og Verden kæmpede den danske hær med svenskerne, og den 7. september kapitulerede Stade. Anna Christine fortalte de gamle historier fra de tidligere svenskekriges tid, og børnene så på hende med store øjne og tænkte: "Hvor må mormor være gammel, når hun kan huske sådan noget.

Og Anna Christine lod sin svigersøn grave sine værdigenstande ned, for man kunne jo aldrig vide, og Clemens Fog smilede i det skjulte, men føjede hende, og da efterretningerne om slaget ved Gadebusch nåede frem, fik han selv travlt med at gemme ting og sager væk.

Det var ellers det år, hvor den usympatiske biskop Chr. Muus måtte fortrække til Fyn, og Ribe stift i stedet fik den lidt pietistiske Johannes Ochsen, der dog kun blev i Ribe i et år, før han rejste til Århus stift. Der var afsked og hyldest og modtagelse og hyldest og igen afsked og hyldest og modtagelse og hyldest. I 1713 blev Ochsen erstattet af Laurids Thura, der ikke var slet så begejstret for pietisterne.

1713 blev indledt med at Altona blev brændt af svenskerne, og den gamle svenskerskræk vendte tilbage. Det var da også general Stenbochs mening af gøre Torstenason kunststykket efter, men han blev indesluttet i Tønning, hvor han måtte overgive sig med hele sin hær. Det blev et koldt forår og rædselsfuldt for de husvilde Altonaborgere. Gottorperne i Tønnings fæstning holdt ud til 7. februar, før de kapitulerede, og det blev da afsløret, at der var forrædderi med i spillet, da Stenbochen kom dertil, og kongen indlemmede nu hertugdømmet i kongeriget som forspildt.

Anna Christine gravede igen sine skatte op, de var vel ikke mange men kære. Hun har sikkert interesseret sig for den nye jordemoderuddannelse i København, men især har hun glædet sig over, at hendes Thomas fik kald i Sønder Omme-Hoven pastorat. Nu var hendes ældste søn forsørget, nu mangelde bare den yngste ustuderede, der nok er blevet sat i lære i Ribe.

Krigen drog nu østpå til Stralsund, og man kunne igen trække vejret mere roligt i det Sønderjyske.

I 1715 regner meteorologerne med, at vi var ude af den såkaldte lille istid, vi havde igen fået det, vi kalder normalt dansk klima. Malene fødte sin tredje datter, der den 26. januar fik navnet Else Marie. Det er værd at lægge mærke til, at alle pigebørnene fik to fornavne, det var noget nyt og moderne, og præsterne gik i spidsen.

Nu rykkede krigen endnu længere væk. Karl den Tolvte gik med hæren ind i Norge. Ved midsommer var Anna Christine til bryllup i Stauning ved Ringkøbing fjord. Her blev hendes dreng, herr Thomas til Sønder Omme-Hoven gift med provstens datter i Bølling herred, Karen Poulsdatter Stauning, og så gik rejsen i triumf hjem til Sønder Omme kirkeby ved Omme å.

Den 15. september var der bryllup igen. Da blev Conrad gift i Ribe med enken Margrethe Bang, der havde to døtre Johanne og Sidsel Schade. Det var i S. Catharina kirke.

Og det år gik hun fra den ene fest til den anden, for den 4. november var der barnedåb hjemme i Hviding, Malenes fjerde datter fik navnet Inger Cathrine.

Hun måtte afsted igen i 1717, Anna Christine. Den 5. december blev Thomas' førstefødte, en pige holdt over dåben og opkaldt efter sin farmor, der selv bar hende.

Måske blev Anna Christine julen over i Sønder Omme. For hvis hun tog hjem til Hviding, var hun blevet overrasket af en ny stormflod, julestormfloden, der kom klokken tre om morgenen d. 25.12.1717. Og var hun endnu i Sønder Omme, så har hun straks fået hastværk med at komme hjem til sine små i Hviding.

Så var hun til gengæld nok hjemme, da den næste stormflod kom i dagene 24.-25. februar 1718 med nye ødelæggelser og nye rædsler. Åh, hvor hun dog hadede dette grusomme hav.

Det var samme år, Conrad tog borgerskab i Ribe som småhandlende. I Norge var Karl den Tolvte vendt tilbage og lå med sine tropper foran fæstningen Frederikssten, hvor han finder sin død i en skyttegrav den 11. december.

I 1719 får Thomas sin første søn, der får sin farfars navn, Hans den 16. april. En søn af farfars lærer Laurids Davidsen Foss, David Foss i Grindsted-Heinsvig var blandt fædderne. Man havde en lang hukommelse dengang,

Straks efter nytår 1720 nedkom Anna Christines datter Malehe med sit sjette barn, den anden søn, der fik navn efter sin morfar, Hans, den 7. januar.

Så varede det da heller ikke ret længe, før der også var en barnedåb i Sønder Omme. Karen Stauning havde skænket Thomas endnu en søn, som fik sin morfars navn Poul. Det var den 11. juni. Anna Christine kom ikke til Sønder Omme, hun kom ikke til flere barsler hos Thomas, så hun er nok blevet overtroisk med hensyn til stormfloder, og hun har ikke villet være hjemmefra mere.

Selvfølgelig kom der også stormflod og det både den 30. november og nytårsaftensdag, men da var der ingen barnedåb.

Forresten blev der udskrevet en ny karets- og kærrosseskat, som dog ikke ramte i landsognene og ikke skulle opkræves af Anna Christines pårørende.

Der må alligevel have været råd til luksus i København, for i 1721 åbnede der et komediehus i København, og professor Holberg ved universitetet skrev fem komedier, der blev opført i dette teater.

På det tidspunkt havde Anna Christines yngste, Conrad Weile i Ribe, tyreholdet ved Sønderport.

Det følgende år rundede Anna Christine de tres og var altså nu ikke helt ung. Hun rundede også de ti børnebørn, da Thomas den 26. april fik en datter Kirstine Marie. Hun fik også nummer elleve samme år den 21. juni, da Malene fik en søn Peder.

Den 8. juni mistede Thomas sin svigerfar i Stauning, herr Poul Petersen.

De mange børnebørn optog nu Anna Christines tanker så meget, at hun næppe interesserede sig for noget andet, selv om hun ikke mere rejste. Men hun sørgede for at sende stedfortrædere til Sønder Omme, når tid var.

Således var Conrad fadder den 5. marts, da Thomas havde en datter Inger Cathrine over dåben. Og hun var utrøstelig, da Malenes Hans døde den 6. april 1725.

Det var forresten en kold sommer det år, og gamle folk kunne frygte at den kolde tid ville vende tilbage.

Da Thomas samme efterår den 16. september havde endnu en datter i kirke, var Clemens Fog og hans datter Sophie Elisabeth tilstede. Malene havde netop givet liv til en lille pige, der var blevet døbt Abelone Marie, og Clemens Fog havde savnet sin lille kone så meget, at hun nedkom med en søn ni måneder efter. Den lille fyr fik navnet Hans, som den nylig afdøde.

Da Thomas den 15. juni 1727 lod sin søn Peter Nicolai døbe, var der ingen af Hvidingfamilien til stede, men det er så besynderligt, at der i Lime kirke i Randers amt findes en indskrift på bagsiden af altertavlen dateret 1727 med navnene Hans Thomasen og Anna Christine Weile, men der er tilsyneladende ingen som helst forbindelse mellem familien og Lime.

Der var dog endnu noget, der kunne påkalde sig Anna Christines opmærksomhed. Hendes halvbror Peter Høier hjemme i Hellevad døde i 1728, men da Malene fik sit tiende og sidste barn, som den 16. juli fik navnet Elisabeth, var det igen kun børnehørnene, det talte. Københavns brand og Conrads stævninger og slette økonomi kom langt nede i rækken. Og Conrad var dog ret langt ude i tovene. Vi ved ikke, hvordan han red stormen af, men mon ikke familien har måttet spæde til. Senere bliver han kaptajn for borgervæbningen i Ribe, kirkeværg for domkirken og rådmænd, så det endte godt. Det kom Anna Christine dog ikke til at opleve. Men hun har været med til at bede den lovbevalde takkebøn i kirken for Københavns redning den 20. oktober.

Malene var, som nævnt, færdig med at føde børn. I 1729 blev hendes førstefødte, Sophie Elisabeth gift med herr Niels Sommer i Felding sogn. Thomas hustru havde endnu et par fødsler at varetage, og den 24. april samme år blev Marie Anne døbt i Sønder Omme kirke, den de kaldte lange Maren.

Det år blev landet hjemsøgt af en ny epidemi, kaldet den russiske snue, som grasserede her i en årrække.

I 1730 sendte Thomas sine to ældste sønner, Hans og Poul i latinskole i Ribe. Det blev en fin, varm sommer det år og en god høst.

Og der gik bud og brev mellem sognene, at herr Thomas' hustru i Sønder Omme igen var med barn. Man ventede nedkomsten ved juletid. Det blev en søn, som blev døbt den 28.december med navnet Johannes.

I latinskolen var Hans og Poul blevet beskyttet af deres fætter, Jørgen Fog, der imidlertid blev student i 1731, hvorefter de to små måtte klare sig selv.

Igen blev det en varm sommer med en rig høst, og Anna Christine kunne ikke mindes, at have oplevet to så gode somre lige efter hinanden. Der var så rigeligt med foder, så hun mindes lignelsen om manden, der ville bygge sine lader større. Det var en rigdom uden sidestykke, og med denne trygge bevisthed sov den gamle præsteenke ind midt i marts måned 1732 i en alder af 70 år. Hun blev begravet under stor deltagelse den 27.marts

Ane nr.222: Poul Pedersen, præst i Stauning, provst i Bølling.

Da Stauning ligger lige ud til Ringkøbing fjord og kun ca ti kilometer fra Vesterhavet, der på den tid frit kunne løbe ind og ud af fjorden, da Skørn å endnu kunne holde sit udløb åbent ud til havet, så var klimaet, som man kunne vente, ikke det behageligste, for den der kom fra mildere egne.

Skove var der ingen af i nærheden, og der var intet til at give læ for de vestlige vinde, der ofte kunne stige til storme eller orkaner. Himmel og jord kunne stå i ét i dagevis, og en rå kulde trænge ind allevegne.

På varme sommerdage kunne der pludselig ude over havet dannes en tæt tåge nogle timer før solnedgang ledsaget af en ubehagelig kulde. Som regel førtes denne tåge ganske pludseligt ind over land og kulde gik lige til marv og ben.

I det hele taget er klimaet meget fugtigt herude. Men det er ikke gjort med det, der kommer ned ovenfra.

Der var også jævnligt oversvømmelser. Stormfloder, når Vestenvinden pressede på, oversvømmelser af fjorden, når isskruninger havde samlet sig ved udløbet, og tøbruddet satte ind fra land. Så gik å og fjord over alle bredder, og Stauning by kunne komme til at ligge helt omgivet af vand på alle sider.

Men Stauning var et rigt sogn, et fedt kald som man siger i de klerikale kredse.

Der hørte godt nok kun ét sogn til kaldet, og der var ingen herregårde. Kongen havde selv jus vocandi, men efter Griffenfeldts fald, lå den i praksis hos kongens råder og kancelliet. Sognets samlede hartkorn var 370 tønder, og præstegården selv var på 19 tønder. Der kunne årlig opføres 28 fæhoveder, 8 heste og 20-30 får.

Derudover kunne der græsses 10 køer, 8 heste og 6 stude på agermarken, samt nogle får på overdrevet.

Den årlige udsæd fra præstegården var 15-16 tdr.rug, 16-17 tdr. byg og 7-10 tdr.havre.

Tiende kunne andrage 27 tdr.rug, 69 tdr.byg og et par tdr.havre. De tre højtidsopfre gav op til 60 rigsdaler

Den årlige kvægtiende kan nå op til 7 rigsdaler, accidentier og småredsel 12-14 rigsdaler, og til brød og vin 3 tønder rug og 3 tønder byg.

Af udgifter på kaldet er der præstegæsteri til Lundenæs 2 rdl. Tørv må købes og hentes 3 mil borte, og enkepensionen udgør 8 tønder byg, 6 tønder rug, 9 rigsdaler i penge, græs og foder til 2 køer og 10 får, 12 fag hus og brændsel til samme.

Vi ved ikke, hvor han kom fra, den teolog, der den 4. august 1688 tiltrådte dette Vestjyllands måske fedeste kald. Den, der har beskæftiget sig mest med danske studenter, hævder, at han er identisk med den Paulus Petri Friedericicensis, der i 1677 bliver student fra Kolding latinskole. I sine breve kalder han sig aldrig andet end Povel Pedersøn.

I Wibergs præstehistorie kaldes han Stauning og formodes der at være søn af en forgænger, Peder Jørgensen Jelling, men da skiftet efter Jellings anden hustru i 1696 viser, at han var gift med en af Jellings døtre, Kirsten, så er den mulighed udelukket. At han skulle være en Hegelund og søn af en anden af forgængerne forekommer heller ikke sandsynligt, da Jelling i sit andet ægteskab var gift med en Hegelund, som så skulle være stedmor til Kirsten Jelling, og Povel Pedersøn skulle så have giftet sig med sin søsters steddatter, hvad der nok næppe ville være acceptabelt den gang.

Det ser ud til, at vi her har en såkaldt stamfar, selv om jeg har en teori om, at han egentlig er en Bøgvad fra Fredericia, søn af den Peder Nielsen Bøgvad, der blev redet ned af svenskerne i 1657 under deres storm på Fredericia.

Niels Høy i Skjern, der har arbejdet meget med præsteslægterne i Stauning har fremsat den teori, at han skulle være fra Vejle og oprindeligt have kaldt sig Vedel, men det er alt sammen kun speculationer. Povel Pedersøn dukker bare op af det store intet.

Den 18. maj får han en ny kirkepatron, kongelig hofbundtmager Rudolph Boldevin i København, som var en af kongens kreditorer, der blev afspist med Stauning, Deibjerg, Hanning og Velling sognekirker for et samlet tilgodehavende på over 4000 rigsdaler.

Der sad, som nævnt en enke på kaldet, Anne Pedersdatter Hege-
lund, datter af præsten Peder Jørgensen Hegelund, der døde i
Stauning i 1659. Han efterfulgtes af herr Peder Jørgensen Jel-
ling, hvad der har forvirret forskerne, som har blandet disse
to personer sammen.

Peder Jørgensen Jelling var først gift med Dorothea Jensdat-
ter af slægten Mørch med hvem han fik børnene, Jørgen, Maren,
Sophie, Inger, Kirsten, Peder og Anne. Da madam Dorothea døde,
giftede han sig anden gang med ovennævnte Anne Hegelund, der
fødte ham sønnen Søren.

Da kirkebogen ikke begynder før 1723, kender vi ikke den rig-
tige rækkefølge eller børnanes alder, men sådan omtrent ser
den familie ud, Povel Pedersøn gifter sig ind i.

Herr Povels kaldsbrødre i Bølling herred var herr Jørgen From
i Vorgod-Vium sogne, herr Christopher Lylow i Sønder Lemb sogn,
herr Søren Skamstrup i Ølstrup-Hover sogne, herr Jesper Hviding
i Deibjerg-Hanning, herr Christen Seerup i Borris-Faster, herr
Jens Møjkjær i Bølling-Sædding og herr Hans Iversen Schiern i
Skjern sogn.

Jeg ved ikke med sikkerhed, hvem der var provst i 1689, men det
kan have været herr Christopher Lylow i Sønder Lemb.

Provsteretten blev holdt i Hanning kirke, da den almindelige
herredsret blev holdt i Hanning.

Allerede samme år døde herr Jesper Hviding i Deibjerg-Hanning
og blev afløst af herr Bent Tranberg den 28.oktober.

I et var den kolde tid, der gjorde parykmoden til en naturlig
ting. Isvintrene kom i serier, og somrene var så kolde, at næ-
ste års nyis traf på gamle porøse isflager fra sidste år.

Degnen i Stauning hed Knud Jensen Lemvig. Han havde aflagt sin
degneed den 12.marts 1679 og var godt hjemme i forretningerne.
Matriklen 1688 viser et hartkorn for degnebolet på 2 tønder,
5 skæpper, 2 fjerdingkar og 2 album, men heraf skal han betale
en afgift til Ringkjøbing latinskole.

I 1691 blev han entlediget som "ausindig" og fik degnejordens
avl i pension.

Den nye degn, Niels Ingvarnsen aflagde degneeden den 22. juli 1691. Det vides ikke, hvad han skulle leve af.

I 1692 blev herr Hans Iversen Schiern i Skjern udnævnt til provst, men han døde allerede den 26. januar 1693, og nu blev så herr Povel Pedersen i Stauning den næste herredsprovst. I Sønder Lem døde også herr Christoffer Lylow, som blev efterfulgt af herr Christen Allerup. I Skjern blev herr Hans afløst af Iver Hegelund.

Vi bliver altså nu nødt til at sætte os ind i, hvilke pligter der påhvilede en provst omkring år 1700.

Først og fæmlest var han biskoppens repræsentant på stedet, det vil igen sige kongens. Han skulle føre kontrol med herredets præster, at de overholdt den rette ordinans, at de forvaltede sakramenterne på forsvarlig vis og i det hele taget levede op til de krav, man måtte stille til den gejstlige stand. Desuden skulle han kontrollere kirkernes tilstand. Så skulle han have indsigt med skolerne, at børnene blev oplært i den rette tro. Han skulle besøge alle kirker og alle skoler mindst en gang om året og overhøre undervisningen og katekiseringen.

Så skulle han overvære landemoder og viderebringe de oplysninger, han fik der, til herredets præster. Hvert år skulle han holde et møde med sine kaldsbrødre i herredet og kontrollere deres lærdom og rette tro.

Han skulle desuden eksaminere alle nye kandidater til sognekald, der blev ledige, og det var ham, der i den sidste ende skulle ordinere dem, hvis de fik det kald, de søgte.

Han førte forsædet i provsteretten sammen med to af ham udpegede præster, og han afgjorde, hvilke sager, der skulle overgå til den verdslige ret.

Det var også ham, der skulle godkende præsternes medhjælpere, eller kirkeværgere, som de også kaldtes. To mand af hvert sogn, der skulle være vidner ved alle sager om trosspørgsmål i sognet.

Det var også provsten, der skulle foretage ligning, når kongen havde udskrevet ekstraskatter, som præsterne skulle bidrage til. Sådanne skatter, krigsskat eller prinsessestyr el. andet, blev udskrevet med en fast sum pr præst, f.eks. fire rigsdaler. Den samlede sum, der altså skulle indbetales fra herredet, var antallet af præster gange fire rigsdaler, men det var forudsat, at den rige præst skulle hjælpe den fattige, og det var provsten, der skulle foretage den nødvendige evaluering, så byrden blev retfærdigt fordelt.

Endelig skulle han holde korrespondancen vedlige mellem de højere myndigheder, i første række biskoppen, og herredets præster og øvrige indvånere. Hos ham beroede provstetasken, også kaldet degnetasken, hvori alle forordninger, cirkulærer og andre meddelelser, samt diverse breve blev rundsendt til de enkelte sogne.

Povel Pedersøn skrev fornedet, hvornår han havde modtaget den pågældende skrivelse og hvornår han havde sendt sin degn afsted med den. Så fulgte tasken en fastlagt runde i herredet, hver præst noterede modtagelsestidspunkt og videresendelse, og til sidst vendte tasken tilbage til provsten.

Skrivelser fra de enkelte præster skulle normalt også gå gennem provsten, hvis de ikke var af helt privat karakter.

Alle disse gøremål kom så oven i de almindelige sognepligter, som vi før har gjort bekendtskab med i Thomas Wellejus' biografi, og hans egen oppebørsel, som han havde sit besvær med at få fra bønderne.

Vi skal senere se, at de Stauning bønder var af en særlig vanskelig art.

I sit første embedsår som provst måtte Povel Pedersøn ordinere hele to kandidater, de to herrer i Skjern og Sønder Lemb, som er omtalt højere oppe.

Det var dengang også sædvane, at det var provsten, der viiede de nye præster, når de havde fundet en ægteviv. Det var en af de beskedne fordele, provsten havde for sit meget arbejde, idet han modtog offer af alle gæsterne.

Da kirkebogen for Stauning mangler, ved vi ikke, hvornår han selv blev gift, men han skal være blevet far for første gang i 1694, da hans hustru fødte ham en datter, der i dåben fik navnet Sofie, og hun antog efternavnet Stauning, da hun blev voksen.

På Stauningmålet hedder sådan et lille barn en hurk, udtalt med en o-agtig lyd. Hustruen kaldes en ganding, et ord, der også kan betyde kammerat.

I 1696 døde enken på kaldet, Anne Pedersdatter, salig Peder Jørgensen Jellings, og det er i skiftet efter hende, vi finder den oplysning, at herr Povel's ganding var en datter af samme herr Peder af første ægteskab. Sandt at sige har nok sorgen over den afdøde været behersket i Stauning præstegård. Der var nemlig en solid arv efter hende.

Først var der en gård i Aare sogn og by på 6 tdr 3 skp og 2 fjk hartkorn, en gård i Borris ved navn Bolvig på 8 tdr og 1 skp hartkorn. Desuden 6 heste i præstegården, 8 stude, 3 køer, 2 kvier, 10 får, 3 lam, 1 beslagen vogn, 1 havvogn, 1 høvogn, og hun havde holdt 2 karle og 2 piger til sig selv.

Som provst i herredet var det Povel Pederson, der skulle foretage skiftet, men der må sikkert have været udpeget lavværger for de yngste af børnene.

Det var en af provstens pligter at afholde alle gejstlige skifter i herredet og føre en skifteprotokol, der nøje gjorde rede for indtægter og udgifter. Han skulle også stå for afholdelse af eventuelle auktioner over boet og eftersøgning af arvinger, hvis der var tale om eventuel udarv.

Til gejstligheden hørte også degne og skoleholdere, og som vi har set, disses enker. Det kunne blive til mange dødsfald at registrere og administrere, men også her kan der have været en form for afgift til provsten.

Det var også i 1696, dengang ved Skernåens udløb blev oversvømmet efter et voldsomt tårbrud. Heldigvis var det en ferskvands-oversvømmelse, men den kunne være besværlig nok.

Den 11. august mistede herr Christen i Sønder Lemb sin hustru, som synes at have haft et særligt forhold til "høyædle og velbaarne fru Birgitte Sophie Sehested, høyædle og veld. Hr. Amtmand Jørgen Grubbe Kaas til Ryeberg, Dejbjerglund og Ølegaard, hans dydigste frue", idet denne frue tog præstens datter til sig.

Det varede da også mindst to år, før herr Christen giftede sig igen, da han endnu i mættallet 1699 omtales som enkemand.

Året efter døde degnen i Stauning Niels Ingvarðsen, der blev afløst af Erik Holst, der året efter omtales som substitut for Ringkjøbing latinskole.

Det er en klage fra denne udmærkede mand, der afslører, hvor halstarrige Staungs bønder kunne være.

Hans klage er dateret den 22. febr. 1732, men af den fremgår det, at han har klaget mange gange før.

Sagen er, at bønderne ikke under ham sin ret efter kaldsbrevet, skønt de ikke har den ringeste grund til at klage over ham. De nægter plad ud at yde mere end en skæppe korn af en gård, der avler fjorten tønder hartkorn, og mindre forholdsvis fra de mindre gårde. Han taler i sin klage om vrangvillige sognefolk.

Den daværende provst giver ham det bedste skudsmål og kalder bønderne "et hart og trodsig folch, der tør lade sig forlyde, de kand selv siunge og har ham intet behov". Han skriver også i sin indberetning om "sognefolchehes nidskhed imod ham" og beder stiftsbefalingsmanden vise "slige egensindige og selvraadige bønder", at der er øvrighed til.

Provsten meddeler også, at "der ere de stæder, hvor der kand være 5 a 6 personer i en familie, som gaar til Guds bord, og de giver allesammen ickun 1 skilling til Høytids Offer, saa det er ynch for en studeret person at boe blant slige folch".

Bønderne i Stauning har næppe forandret sig meget siden herr Povels tid, sådan har de også virket på ham. Et stridigt folkefærd eller, som det hedder på Stauningmålet "knavret".

Povel Pederson havde god grund til at være tilfreds med sin nye degn, Erik Holst. Han havde gået seks år i Odense latin-skole og "gymnasio", og han havde i to år været dux.

Han kom fra Holstebro, hvor en brandkatastrofe havde berøvet ham alt, hvad han ejede. Han viste sig at være en flittig og ædruelig mand, der tog vel vare på sit embede, så det var en skam og skændsel, at bønderne tog så dårligt imod ham.

Havde de gjort ham hans rettighed, havde hans kald været det bedste i herredet, men som bønderne teede sig, var det noget nær det ringeste.

I 1699 fik herr Povel endnu en datter, og en af hans svigerinder, Inger Stauning blev gift med forpagter på herregården Laage i Sindbjerg sogn, Christen Albretsen Thott.

Det år døde også den første danske arveenevoldskonge Christian den Femte. Den nyfødte datter fik navnet Karen.

Anno 1700 var det korte år med den korte krig. Det var året, hvor Danmark gik over til den ny stil ved at lade februar have bare 18 dage. Vi gik så over til den gregorianske kalender, som vi bruger idag.

Men det var også året, hvor to ungdommelige brushaner stod på tæer for himanden. Frederik den Fjerde i Danmark besatte Holsten, hvor svenskerne havde sat sig fast med mange "militære rådgivere" hos hertugen af Gottorp. Karl den Tolvte gik i land på Sjælland, og stormagterne blandede sig, så der blev en hastig fredsslutning ud af det uden ændringer i status quo ante bellum.

Herr Povels svoger, herr Jørgen i Greis døde den 7. februar og kom så ikke med i den nye tidsregning.

Året 1701 gav stormflod, en salt oversvømmelse altså, der var betydeligt mere skadelig end vårflommen, der jo var jævnlige tilbagevendende.

Ingers mand i Laage døde, og herr Christen i Borris tog også afsked med denne verdens jammerdal. Det blev herr Povels svoger Peder Stauning, der fik kaldet efter herr Christen.

Det var en ganske forbavsende dødelighed, der var blandt de præster, der havde kald i Bølling herred. I de år, Povel Pedersen var provst døde 8 og mindst 3 hustruer, foruden 8 degne og mindst 2 hustruer, en præst gik af før tiden og en degn blev senil, han blev en såkaldt hejring, en sølle stakkel.

I 1708 fik provsterne en ny embedsopgave. Den 24. september udstedte regeringen en forordning om fattigforsørgelse, der pålagde provsterne at føre tilsyn med de fattige og sammen med herredsfogden administrere den såkaldte herredskasse, der skulle tjene til at udligne forskelle mellem de enkelte sogne.

Der var nu mindst fire små hurker i Stauning præstegård, idet herr Povels ganding i 1706 havde skænket ham en datter Maren og i 1708 en søn Peder.

1709 bragte en streng vinter og en voldsom vårflom, der oversvømmede engene, så Stauning by kom til at ligge som en ø i sine enge.

I et år kom der en ny herredsfoged, Sr. Jacob Pedersen Schanderup. Han var fra Horsens og synes at have været besvogret med kofbundtmageren, idet hans hustru bar det sjældne navn Boldevin.

Denne herredsfoged skulle komme til at volde præsterne i Bølling herred en del problemer. I 1715 blev han tillige byfoged i Ringkjøbing.

Fegeringen forsøgte sig med en ny skat i 1710. Det var den nye parykmode, der her fik en lille bremse. Egentlig var det en skat på karosser, bærestole, parykker og fontanger. De sidste var damepynt og hed i daglig tale toppe eller sæt, men selv om det var et råt klima på vestkysten, var det ikke her, parykskatten gav det største udbytte, det viser en skatteliste fra Ringkjøbing.

I 1711 begyndte en ny krig med Sverige, og provsten fik en ny række af ekstraskatter at pålægge både bønderne og præsterne. Ellers mærkede man ikke noget til krigen, før man fik svenske krigsfanger i kvarter i Ringkjøbing.

Der kom en lille pige mere i præstegården i Stauning, og hun fik navnet Marie Sophie, men vi ved ikke engang omtrent, hvornår hun blev født.

De var nu fem, og alligevel har pigerne været et godt parti, for Stauning var et godt kald. De ældste to var da heller ikke ret gamle, før bejlerne dukkede op.

Sophie fik den rige Jørgen Knudsen Lang, der i 1717 blev præst i nabosognet Dejbjerg, mens lille Karen fik herr Thomas i Sønder Omme-Hoven. Han havde ingen penge, men han var en pæn ung mand, og så havde hun penge for dem begge.

Det var første gang i 1714, den nye herredsfoged viste sig knavret. Det var en sag om en berygtet kvinde Sidsel Lauridsdatter, der efter præsternes anmeldelse til amtmanden fik en udvisningsdom af herredet.

Hun havde levet i et forargeligt levnet med en fæstebonde under Slumstrup gods, Christen Kastbierre, og da udvisningsdommen kom og blev publiceret på kirkestævnerne, begyndte Christen Kastbierres husbond, Sr.Jens Povelsen en proces mod præstens medhjælpere, som han stævnedes for herredstinget sammen med herr Fovel i Stauning og herr Lambret Guldager i Bølling-Sædding, fordi de havde attesteret og vidimeret amtmandens ordre. Han lod også sine fæstebønder kalde for at de kunne give Christen Kastbierre et tingsvidne om hans uskyldighed. Det fik han også, til trods for at det var løgn og udtalelserne ikke stemte overens, men herredsfogden gav Christen Kastbierre lov til at sværge sig fri og uskyldig, hvorved Sr.Jens Poulsen mente ham ganske purgeret.

Nu stod herr Lambert Guldager som en løgner og måtte søge adskillige gode menneskers attest om Christen Kastbierres berygtelse. Herefter fik kvinden dom ved provsteretten at efterleve amtmandens ordre.

Så blev provsten igen stævnet for herredstinget, og herredsfogden frikender kvinden den følgende tingdag. Det var først, da det lykkedes provsten og præsterne at overbevise Sr.Jens Povelsen til Slumstrup om, at det ville være meget bekosteligt at få sagen omstødt ved amtet, at Christen Kastbierre kunne blive i sin gård, at der faldt ro over sagen, og kvinden forvistes.

Det var selvfølgelig uretfærdigt med vore øjne, men for herr Povel i Stauning var det en utålelig indblanding i kirkens affærer, der blev bragt til en lykkelig afslutning.

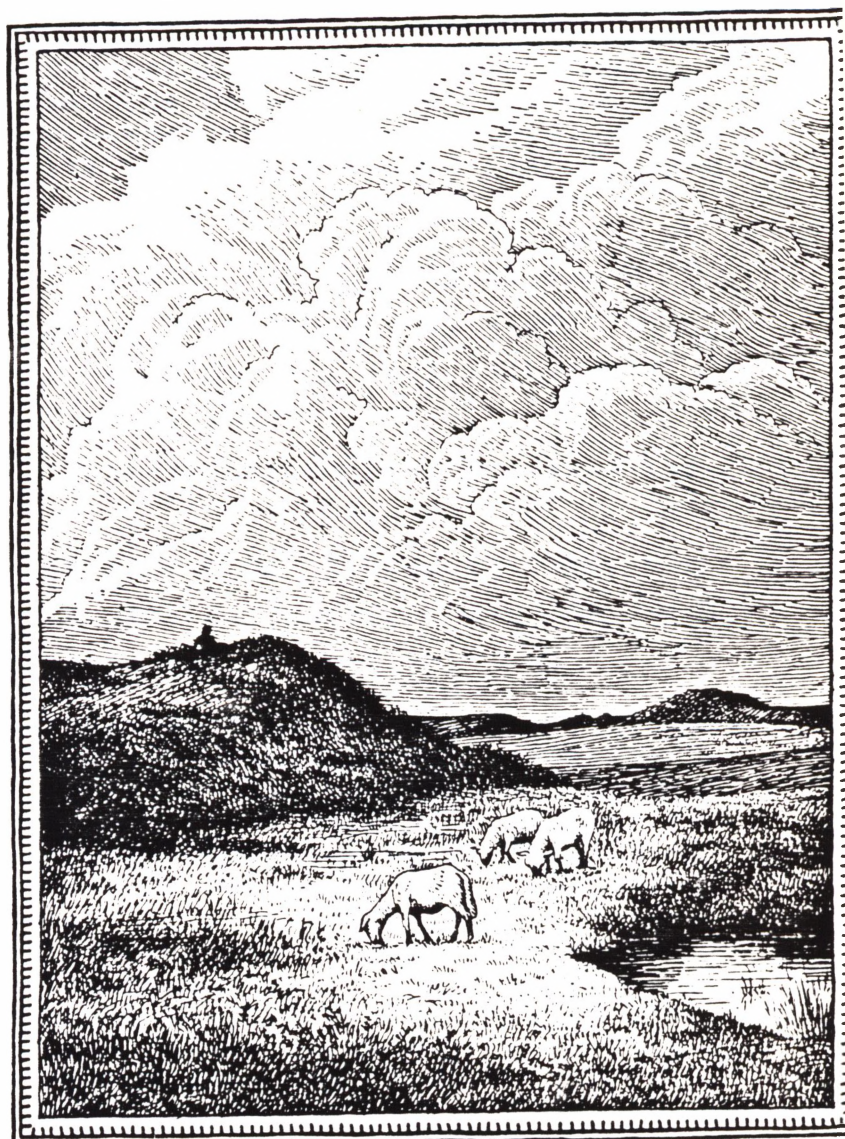
I 1717 hjemsøgte Stauning og hele fjordkysten igen af en stormflod, der gjorde betydelig skade på engene. Der kendes dog ingen opgørelser over skadernes omfang.

Dette år forefaldt der et mord i Deibjerg sogn, og de to mordere blev selvfølgelig dømt til døden. I den forbindelse er det, at herredsfoged Schanderup skriver til provst Povel Pedersen.

"Velærværdig, hæderlig og megedlærde Hr Poul Pedersen, Stauning.

Deris Skrifvelse af - pasato er mig indløben, og mig meget kiert de som Provst ville lade de omskrefne 2de fanger forsiune med Guds ord og Alterens Sacramente, naar de skall henrettes, mens hvad sig angaar det ieg Præsterne med fri Vogner og føring skulde forsiune, da finder ieg icke det at være min pligt, effter som det er Hans Kongl. Majst. der ved mig lader giøre executionen, Og som højstbemeldte Hans Kongl. Majt. allernaadigst hafver tillagt een hver Præst, Gaarder til Heste og Vogne at kand hafve, saa vilde de og behage med samme sig at forsiune. Thi naar ieg begierer nogen af dem fra deris huus mig til tjeneste schall ieg finde mig udi det som var Billigt.

Ellers gifves deris Ærværdighed til kiende det, ieg har be-rammed dend 7 December først kommende at lade Executionen skee paa fobnte og forhen omskrefne 2de Rofvere. Om deris ærværdighed behager at giøre deris Embedspligt, dennem ved ordets tieneer udi deris Saligheds Midel at tilbørligen forsiune, og siunes mig det hafde været Billigt fangerne udi deris fængsel noget flittigere end skeed er hafde blefven besøgt af samptlig Herritz Præsterne og icke lagt Byrden alleene paa Borris Sogne Præst som dennem nogle faa gange har besøgt, og Hr Just Hammerich 1 gang. Jeg skall effter min Kongl. befaling giøre hvis ieg tilkommer, saa vill ieg lade Resten komme paa de Guds Mønds Egen Ansvar. Een Siel som saaledis er falden udi Satans stricker ved deris onde lefnet vil med stor møje og fliid deraf udfries. Og som ieg seer af deris ærværdigheds skrifvelse har de icke bestilt uden 3 præster til at følge Synderne til Retterpladsen, som ieg siunes vill i det ringeste være fire, da toe at betiene dem fra udi fængslet med underviisning og alterens sacramentes meddeelelse samt trøste dem paa veien til Retterstedet, og de andre toe paa pladsen hvor Executionen skall skee. Formodes man vigilerer for disse tven- de Sieles Conservation, saaledes som det for Gud og Mennesker kand svaris.

Her fik den gode provst, herr Povel til Stauning ellers tørt på. Det er en vred herredsfoged, dog trods alt med en vis ironisk høflighed, som virker stærkt. Men har han ret? Lad os se fortsættelsen og provstens svar.

"Jeg har gjort mig stor forundring ofver Hr. Jørgen Lang udi Deiberg, hvor Myrderne gjorde deris onde Gierning, icke een Gang har besøgt dennem i deris fængsel, fast om de er af en fremmed faarestie, saa bør de icke derfor være Ulfven Satan til Bytte, Thi deris Siele har Gud kiøbt lige saa dyre som andris.

Deres Velærværdiges

Dalagger 29 Novmb. Ao. 1717

Tienstskyldigste Tjenere
J. Schandrup

PS Ifald ieg faar bud fra Bødelen det hand icke kand komme at gjøre Executionen paa dend 7de Novemb. skall ieg paa Syn- dag lade dem vide det. Mens kommer ingen bud fra mig, vilde man lade sig være effterrettelig at Executionen gaar for sig dend foresatte dag adieu"

Disse vare ordene. Vi har her at gøre med en af præsternes tungeste pligter. Den at følge delinkventerne til skafottet, trøste dem undervejs også når eller hvis de skal knibes med gloende tænger, som det ofte var tilfældet.

Lad os en gang se, hvad hans velærværdighed herr provsten har at svare til den mundfuld.

Faktisk kender vi ikke hans svar, men der findes et brev, han rundsendte med degnetasken til sine kaldsbrødre, dem, det vedrørte, som var omtalt i herredsfogdens skrivelse.

"Venerandi Dei Fratres kand her self læse voris Herritzfogets viitløfftige og ufornodne missive dennem og mig angaaende De svarer noch hannem derpaa, naar de tale med hannem, som det sig bør etc. Jeg skal gjøre det samme, naar vi vedtalis. De ombedis ej at tage logamente hos Skanderup om natten førend executionen skeer, men hos een af Præsterne der i nabolaget, at bem. te Schandrup forundrer sig saa meget over min hæderlige Svoger i Deiberg udeblivelse fra fangernes besøgelse, da maa hand vide og andre, at hans Svoger hæderlig Hr. Peder i Borris efter hans begiering hafver forrettet saadant i Hr. Jørgen Langs Sted, som foruden hafver megen møje og besuering i med den elendige encke der paa steden dag og nat at styre, stille og trøste, naar hand er hiemme fra sit embedes forretelse. Dend stackels Encke er endnu lige saa uroelig som hun var den tiid, vi var der, og vil der i Tiide giøres anstalt af vedkommende, at hun ej kommer ud og gjør sig selv eller andre skade, o Gud se til hende i Naade.

"Ærværdig Hr. Elias i Ølstrup kand beholde dette for sig
indtil hand taler med ærværdig Hr. Just Hammerich. Imidler-
tid skal ieg lade hannem vide herom, hvad som er fornøden.
Være hos Gud befalede af Eders Ven og Broder
Staubing Præstegaard d. 2. Dec. 1717 Povel Pedersøn."

Det var godt nok en forklaring for Hr. Jørgen Lang, men hvad med de andre præster i herredet? Sandt at sige ser det ikke alt for godt ud med deres nidkærhed i tjenesten. Nu skal det dertil siges, at det var ikke nogen god årstid at rejse på med de veje, man dengang havde, og afstandene var store i de tyndt befolkede sogne.

"Ovenskrefne Herridzfogdens skrifvelse haver ieg læst med forundring. Mand faar at giøre, hvad mand kand, for Guds og de 2 arme Siæles Skyld. Vil Hr. Naboe behage at komme her hid paa Mandag Morgen heel tidlig, eller paa Søndag afften, som vel var best, kand vi giøre vognlag, saa vil ieg lade vogn og karl til om Hr. Naboe vil lade bæster gaae.

Næst ald velstands ønske og tienligst kierligst hilsen til Eder begge fra min daatter og mig forblifver udi hast Eders

Lemb d. 3. December 1717 tjeneste givne Ven og ...
til Ølstrup d. 4. December kl. 12. C.C.A. (llcrup)"

Samme dag sender herredsfogden igen et brev (d. 3.) med udskriften: Dette hafver Sognefogden i Skiern nafnlig Poul ... strax at befordre til Stafning Præstegaard sa som højst magtpaaliggende og hafver han ... (resten ulæseligt)

"Velærværdige, Hæderlig og Vellærde Hr. Poul Pedersen Stafning.

Efter mit sidste dennem Indløbende Skrifvelse gifves tilkiende, det Executionen icke skeer paa de 2de Misdere førend d. 13. Decb. førstkommende, Hvilcken ophold Skærpretteren foraar-sager, Hvilcket gives til Efterretning af Deris

Dalagge d. 3. Dec. Ao 1717

Velærværdiges
tienstfærdigste
J.P. Schandrup."

Taaskrift forneden paa brevet:

"Ankom til Lemb d. 6. Decembr. op ad dagen, efter at ærv. Hr. Elias og ieg vare afreiste hen til fangerne, og maatte vi saa forgieves reise den lange og besværlig vej i regn og meget ondt vejr, og kunde ej komme hiem før end om anden dagen.
test. Christen Allerup."

Brevet er tydeligt nok meget forsinket, men det fremgår ikke af det bevarede materiale, hvor forsinkelsen er indtruffet. Også provsten kan jo have været bortrejst.

På den anden side, ser det lidt mærkeligt ud, at herredsfogden, selv om han skriver det modsatte, synes at tvivle om, at hans brev er nået frem til tiden.

"Velærværdige Hæderlig og meget lærde Hr.Poul Pedersen Stafning Sognepræst udi Stafning sogn og Proust i Bølling herred

Jeg tvifler icke mit skrifvelse af 3dne pasato jo er dem indhændiget, hvoraf de seer tiiden naar Executionen skal giøres paa de 2de forhen omskræfne fanger, som er Mandagen dend 13. Decb. førstkommende, Hr.Christen Allerup og Hr.Elias var her dend 6 Decb. hos fangerne og foregaf de ingen Effterretning fra Provsten hafde faaet, at Executionetiden var opsatt, og heel fortrydelig efter deris Reise foregaf det de icke kunde fangerne og komme her Syndag om aftenen. Bad vel det med Executionen til een anden dag maatte ophøre, og at ieg vilde lade fangerne afftenen tilforn henføre til sognet, hvor Rettersted er, Mens som ieg nu atter har søgt obristen og andre stæder gjort anstalt om krindsen at slaee, Skarpretteren og møder her paa Lørdag, der foruden er publiceret det Executionen skeer dend 13.Decbr. Saa Vilde deris ærværdighed lade Præsterne, hvem de dertil besckicker, Rette deris leilighed dereffter, at de kand tillige begynde deris Prædichen paa Syndagen, og være her paa Gaarden hos fangerne om afftenen, hvilket og lettelig kand skee, af Hr.Christen Allerup og Hr. Just Hammerich efter som een hver af dem icke har uden een kircke at prædicke udi, Saa at Hr.Elias som har toe Kiercker og er langt fra haanden kunne møde de andre om Mandagen paa vejen ved Reckergaard, naar fangerne til Retterpladsen henføres."

Vi får her at vide, at der blev slået græs på selve retterstedet, der i den forbindelse kaldes krindsen. Det må så ligge i Fanning sogn, hvor jo også provsteretten holdes. Morderne bliver ført fra Dalager i Borris op nord og vest forbi Reckergården, og her skal præsterne komme fra nord og fra vest, så det må være lige ved dette mødested, henrettelsen skal ske.

"Og som Ermeldte Hr.Christen Allerup og Hr.Elias gaf mey tilkiende det de icke befattede sig med noget udj slig Affaire, forinden deris ærværdighed Noget skriftlig derom dennem meddeelte, altsaa ved dette mit obne breff gifver herved tilkiende Det Executionen uopholdeligen skeer dend 13de Decb. førstkommende paa de 2de fanger for deris Begangne Myrderi udi Deibjerg Sogn, Om deris ærværdighed Efter min forrige begiering ville forsiune samme fanger med Præsters betiening og Sacramentets meddelelse, saa som deris gierning er skeed her, og Executionen der paa samme Sted følger, Jeg hafde gierne føjed de gode Mænd der udi, at lade fangerne dagen tilforn føre til Herning(Hanning)sogn,"

"mens som ingen leilighed kand faaes Endten til dem, Eller Præsterne, tilmed er det en hasard, at tage fangerne af deris fængsel førend dend tid og time de skall føris paa Retterpladsen, saa ieg ingenlunde heeler kand følge dend begiering , Beder derforre tjenstl. deris Ærværdighed Hr. Provsten tager i bedste Consideration og lader fangerne blifue forsiunet hvornest ieg xforblifver

Dereis tjenstfærdige Tienere

Dalagger d.8.Decb.Ao.1717 J.P.Schandrup."

Og så kan vi se, hvor lang tid det tog, at transportere breve på den tid.

"Ankommen til Stauning Præstegaard d.10.Decembr.1717 klocken 3 om efftermiddagen, og en halv time dereffter ved min egen tiener bortskicket til Degnen i Deiberg til hastig beførding. Test. Povel Pedersen"

"Ankom til Lemb d.11.dato Klock 8 om Afftenen"

"Til Ølstrup d.12. Søndags Morgen tilig."

Og så har det jo ikke været helt nemt for den sidste modtager at nå frem til tiden for henrettelsen.

Foresten var præsterne ikke de eneste, der var utilfredse med herredsfogden. Også som byfoged i Ringkjøbing var han upopulær. Han nægtede at flytte til købstaden og blev på sin gård Dalager i Borris sogn, hvor hans breve er dateret.

Men han brugte også ukvalificeret arbejdskraft som skrivere og retsvidner, og der klages jævnligt over ham også fra byen.

En ny sag dukkede op i 1718 i Lemb sogn. Denne gang er det en sag, der tyder på hekseri, og selv om overtroen var på retur i hvert fald i hovedstaden, så er vi her ude i et af de yderste hjørner af civilisationen. Men herredsfogden holder hovedet køligt. Og det er nok derfor man beholder ham.

"Høyædle og welbaarne Hr, Etatsraad og Stifftamptmand, Welædle og Høyærværdoge Hr. Biscop, Meget Høygunstige Herrer og Patroner.

En bonde her i Lemb sogn navnlig Christen Haurviig har omgaaest med nogle mistænkte konster, og brugt nogle Characterer skrevne paa smalle sribler papiir, derhos noget, hvilket hand kalder pulver, som skal været, som hand siger, dempet i vand og smurt paa samme papiir, hvilket tilhobe hand skal have givet en Mands daatter at æde ind i 8te morgener i rad, og det sidste støcke papiir skulde dend 9de morgen brændes, for Kolde-sygen at curere.

Der dette begyndte at udsprede i sognet, lader ieg samme Mand , samt pigen og hendes Moder, som var medvidende, ved Deignen indkalde i kiercken for mig og mine Medhjælpere inden luckte dørre Dom.18.p.Trinit. efter Prædicken,

--- og icke en siæl til stede, end icke Deignen undtagen vedkommende, men som Manden ei mødte lader ieg ved Diegnen, som toog en til sig, vedkommende atter indkalde at møde for mig og medhjælperne 8de dagen efter, nemblig Dom.19.p.Tr. alt inden luckte dørre ligesom tilforne, Og som vi da siuntest sagen at være af den consideration, at ieg icke turde lade den hvile paa min og Medhjælpernes decision alleene, begierede ieg skriftlig at velærværdige Hr. Provsten med 2de Præster efter lovens anledning vilde umage sig hid, at vi kunde consulere og delibrere om sagen, som nock synes at være af en betæncksom consequence og blev sat den 15.Nov. da de gode Mænd og ieg med den ene Medhjælper indfandt os i kiercken og vare samptlige vedkommende advaret til samme dag kl.9 at møde Men hvad skeer?

Vor Herritzfoged Jacob Pedersen Schanderup lader sig finde ved kiercken lige med Provsten og mig, kommer strax ind efter os i kiercken, spurgte hvorfor ieg hafde indkaldet Christen Haurviig? ieg svarte, det var noget, som intet gick ham an, eller kom ham ved. Derpaa foer hand ilig ud af kiercken, sigende: det skal ieg lære jer, med flere ord, hand brugte; Møder saa uden kierckeristen den eene Medhjælper, som og er sognefoged, og befaler ham med stoer ivrighed paa Kongens vegne, starx at skaffe ham 4re Mænd; og turde saaledes i sin egen privat sag indbringe Kongens store navn til at udføre hans ondskab med."

Det er næsten tragikomisk at se provsten Hr.Povel Pedersøn stå der med præsterne hr.Christen Allerup til Lemb, hr.Lambret Guldager til Bølling og hr.Elias Pedersen til Ølstrup, mens den iltre herredsfoged galopperer ud af kirken og berøver dem deres medhjælper.

Der hørte to medhjælpere til hver kirke. De kaldes også kirkeværgere, og de var en lovbefalet institution. De valgtes blandt sognets bønder og fungerede som regel et par år, men gode kirkeværgere kunne blive i jobbet i 3-4 år. Her møder vi en medhjælper, der også er sognefoged, en solid bonde, ædruelig og med nogen skolekundskaber.

"Medhjælperen faar hand saaledes draget fra os, og den Christen Haurviig flyde hand sin hest at ride med til Medhjælperens Gaard, hvor hand og self gick hen, til hand fick 4re Mænd samlede. Om Moderen og daatteren vare af ham befalede at blive borte lige saa længe, veed ieg icke, men vi 4re Præster gick i kiercken til Klocken hen imod 12, og maatte saaledes have den reise og besværing forgieves.

De stakkels Herrens tjenere har rigtig været til grin, for det er ikke gået stille af. Her har hele sognet været opmærksomme, især dem, der havde fået en lur under præuiken.

"Som vi da kommer ud af kjercken, møder hand os med sit selskab inden for kjerckeristen, hvor hand greb mig an, uden given aarsag, med adskillige skieldsord, og blant andet sagde: Fui skamme maa I jer for præst I er, hvilket ieg nødtvungen achter at tage ved vidnesbyrd beskreven af Provsteretten. Og er dette icke dend første gang, hand har tvunget sig ind i Christlighedens Forretninger.

Hvad gjorde hand icke i den sag ærv. Hr. Lambret Guldager maatte føre med en løsachtig qvinde i hans Meenigheed? som ligger klarlig beviis paa for øyne. Og kunde vel flere af importuniter gotgiøres, som hand har øvet mod Herritzgeistligheden. Saa det siunes som om det er hans element at leve i, eller hans største lyst, hvor hand kand hindre Guds ære, styrcke Satans Rige og giøre Christligheden fortræd.

Hvad hafde hand her i voris geheime consultation at bestille, hvor der skulde tracteres en pure casus conscientie, her var jo ingen rettergang sat, og hvad vilde hand med de 4re Mænd hand udi Kongens navn loed anbøje? lader det sig icke øyenklarlig see, hand forsætlig ville giøre fortræd? Skal sligt have gænge og gaae ustarffet bort, maae en retsindig præst, der vil være nidkiær for Guds ære snart blive som en stum hund og slet tie, og hand i hans formastelig dumdristighed, om icke bestørckes dog bliye fremturende, thi det er icke en fattig Mands leilighed at inclade sig i en vitløftig og kostbar proces med en trækkiær Rabulist."

Præsterne har sikkert rystet af skræk for de fire mænd, herredsfogden har tilkaldt. De har følt dem som en trussel, skønt de sikkert kun er ment som en overvægt af vidner.

Det var jo det, præsternes medhjælpere først og fremmest skulde være i det daglige. De blev også brugt til at mægle i bøndernes familiestridigheder, et hverv, der må formodes at have krævet lige så stor psykologisk sans som idag. Der er ingen grund til at tro, at folk var dummere den gang, selv om ordet psykologi ikke var opfundet.

"Skyder mig derfor allerydmygst under mine høygunstige herrers patrocinium, og beder af inderste hierte, at de for Guds egen æres skyld ville tilrække en tilstrækkelig Haand og hielp at icke Satans Rige skal faae alt for stoer bestyrckning og fremgang og Guds dyre navn og sande kjercke lide derunder. Mit vidne er i himlen, at ieg intet andet søger eller sickter til end dette samme."

Mon ikke der alligevel i en afkrog af hans hjerte sidder en lille djævel og råber på hævn over den formastelige.

"Hielper derfor mine Høye Herrer, hielper den fortrængte Guds ære med en vældig haand og bliver altid Eders ringe tiener gunstige og bevaagne der af ald sit hierte tilønscker dem ald Guds naade og velsignelse til langvarig liv og velstand, og med allerdybeste respect og ydmyghed kalder sig..."

Vele denne skrivelse er udfærdiget af Hr.Christen Allerup i Lemb præstegård d.16.Nov.Ao.1718. Han har følt sig vred, og sandsynligvis har han også været bange, mens det stod på, I hvert fald er brevet skrevet dagen efter begivenheden, mens følelserne endnu rasede, og læg så mærke til, at de øvrige deltagere i seancen kan skrive deres vidnesbyrd på brevet i rækkefølge med præcis en dags mellemrum, den 17.nov. i Stau-ning, den 18.nov. i Bølling og den 19.nov. i Ølstrup.

De implicerede præster synes at have været i enhver henseende gode, nidkære og ædruelige mænd på nær en. Hr.Lambret Gulda-ger i Bølling-Sæding sogne var en mærkelig personage. I Wi-bergs præstehistorie omtales han som:

"en singulair Mand, høiligt plaget af malo hypocondriaco, og stillede sig andertiden meget sælsomt an, ligesom den, der var fortvivlende; drev meget paa udvortes Christendom; men, da han ikke selv altid saa nøie efterlevede den, blev han ølde lidt af Mange; havde sit Ansigt og Hoved bedækket med en lang sort Hætte, hvori sad to store Glarøine, hvil- ket ikke var ret yndigt at se - (Formørkelsens Præst)"

Formentlig har amtmanden ikke været helt tilfreds med de øvri-ge præsters blot konstaterende bekræftelser af handlingsforlø- bet, for den 15.december må herr Povel Pedersøn i blækhuset og skrive en redegørelse for hele klereciets vurdering af herr Christen Allerups dispositioner og hele handlemåde.

"Eftersom Hr.Christen Allerup har begieret af os efterskref- ne Povel Pedersøn Provst i Bølling Herrit og Præst i Stav- ning, Lambert Guldager Præst i Bølling, Elias Pedersen Præst i Ølstrup, at vi ville give ham voris sandfærdig grund og rette betænking, hvad vi meener og dømmet om hans adfærd og omgang med Christen Haurvig, ang. den mistænckte selsom cuur hand har brugt til en Mands daatter i Lemb sogn, Da er der om voris rette og reene Meening og betænckning denne: at vi kand icke skionne eller forstaae, nogen Mand kunde have om- gaaest dette væsen med større betæncksomhed og forsicktighed end skeet er, thi Sagen er traesterit i muligste hemmelighed inden Kierckens luckte dørre, og ingen tilstede uden Præsten Medhielperne og vedkommende. Og at den gode Mand begeerte os 3de Præster i tilhold af loven, for at consulere og Delibe- rere om denne saa vicktig en sag synes os at være meget be- tæncksom giort, thi hand vilde icke lade dette som var af saa stoer en consideration og consequence hvile alleene paa hans egen og Medhielpernes betænckning og gotfindende, Endog vi icke maatte have tid og rolighed til at fyldestgiøre vo- res ærånde og efterforske og udgrandske sagens rette beskaf- fenhed, hvorom vi tilforne har vivet vor attest.

Det er ikke kun angst og vrede, der rører sig i de Bølling herreds præster. Det er også en dyb forargelse, at denne profane bondekarl af en herredsfoged dels blander sig i deres geistlige forhold, og dels slæber dem for den verdslige ret. Er der da ingenting længere fredhelligt?

"Den gode Mand har nu paa en 26 aars tid forestaaet hans embede med saa stoer en retsindighed og berømmelse at hans navn i denne heele egen er bekiendt og bliver talt om med største reputation og renommee. Og maa det derfor saa meget des mere fortryde baade den smukke Guds Mand self saa og enhver ærlig og retsindig Præst, at hand saa pludselig skal forfølges af Herridtzfogden Sr. Skanderup, og hendrages for verdslig ret, som der under en Bondes direction, Jacob Andersøn i Kongensholm, som den dag beklæde dommersædet, at examineres og svare til spørgsmaale for hans Embedes forretning, skulde sligt icke kunde smerte og svie i et hvert retskaffen og sand gudfryctigt hierte."

Og selv dommeren ved herredsretten var simpel bonde. De lærde herrer har nok glemt deres oprindelse. Det er kun få præster, der ikke havde nære slægtninge blandt bønderne.

"Og maa Mand i høieste maader forundre sig ofver Fogdens store formastelse, at hand i sin stevning pretenderer, at ej alleene Præsten, men og Medhielperne skulde offentlig paa Tinget forklare og giøre rede for, hvad der er forhandlet i deris hemmelig møde, tvert imod loven, som haardeligen forbyder at de slet intet af sligt maa udsprede.

Og veed vi icke hvorledis Fogden tør understaae sig at forfølge Præsten med offentlig process, da loven udtrøckeligen har i Munde, at ingen maa angribe Præsten med nogen lovmaal for hans velmeenede hemmelig paamindelse, om det end icke be-
fandt sig saaledis, som røchtet gaar, hvor meget mindre da, nu her er en offentlig giort gierning.

Det er og meget selsomt, at Herritsfogden vil tage sig for at lære en saa gammel og fornuftig en retsindig Præste Mand, og siger i sin stevning, at bonden burde først at været i hemmeligt forhør, og været givet formaning og advarsel om noget lastværdigt hos hannem var funden. Her vil Fogden lade see en stoer skarpsindighed, en ustuderet Mand vil tage sig for at lære en grundig og velstuderet Præst, men betæncker icke, at det allegerede kand have sted hos den, der er ickun i ry og røchte for en synd og udyd, eller naar der er noget, som ickun rører en eeniste person, men her var en giort gierning, her var mange forarget og her var det alt bleven vittterligt hos mange, hvad kunde mand da hafve udrettet med, at kalde Christen Haurvig alleene for sig."

Denne indbildske nar, denne ignorant, at komme her og belære fagfolk om kirkelovene. Han må være gal.

"Og har den gode Hr.Christen med ald sandfærdighed berettet for os , at hand længe pensiterit med sig selv, om hand først skulde kalde den Christen Haurvig ind for sig alleene, men da hand syntis, som vi og holder for, at hand der med slet intet kunde udrette til denne forargelse at faae dempet, saa synnes jo det retteste, at hand kaldede samptlige vedkommede indfor sig og Medhielperne, hvilcket skeede i allermuligste hemmelighed, og om dend hæderlige Mand maatte end her udi have begaaet en liden faut, som vi dog icke kand skiønne, skal hand da derfor staae til rette og indstevnis for Herritz Ting, hvor Mand af Fogdens ret, som er passerit d.29.Nov. kand fornemme at Dommersædet blef betient af en bonde;"

Fy dog, en gemen bonde. Man ser provsten korse sig ved tanken.

"Der skulde da baade dend goede Mand Ja Provsten og vi samptlige staae til rette, lade os gaminere og svare til spørgsmaale etc.

Naar Fogdens Stevning bliver giennemlæst, seer enhver, at den beroer alleene paa den relation, bonden Christen Haurvig maa have givet om hvis i Kiercken hemmelig var forhandlet. Nu dette væssen ved Fogdens anfangende tumult og stevningsankyndigelse til heele Lemb sognefolck, og for saa mange Præster, var bleven Divulgerit og vit udspred, thi Sandelig mange venter efter, hvad udfald denne handel vil faae, saa vil Fogden i hans stefning tilligge Hr.Christen Allerup skylden som hand skulle været aarsag til at bondens navn og række er kommen i blame."

Man må sandelig vogte på sit rygte i et lille lukket samfund, hvor alle kender hinanden, men det er nok klogt at tænke sig om, før man foretager sig sådanne mystiske ting, som Christen Haurvig havde gjort.

"Paa slig maade og under saadan medfart, maa enhver ærlig Præst grue og være bange for at kny det allerringeste , i hvor store Synder hand end maatte see gaae i svang. Ja Skulde fryckte høyligen for, at indkalde nogen for sig, til at give ham nogen paamindelse. Dette er saaledes voris eenfoldige meening, som vi ej har vildet eller kundet vegre at give, og henstiller det til voris højgunstig Gvricheds dybsindige og høyvise betænkning..."

lette brev var skrevet af Povel Pederson og medunderskrevet af Iambret Guldager og Elias Pedersen. Samme dag skrev også Christen Allerup et brev, som Povel Pederson og Elias Pedersen var medunderskrivere af. Begge breve er skrevet i Deibjerg kirke, hvor de ophidsede præster er stævnet sammen hos herr Povels svigersøn herr Jørgen Lang, der slet ikke nævnes.

Dette sidste brev med Povel Pedersøns navn på var en opfriskning af affæren med den løsagtige kvinde, en jeremiade over herredsfogdens behandling den gang af de stakkels sognehyrder i Bølling herred.

Faktisk har Danmark-Norge været i krig i hele denne periode, og ikke et ord er nælet om den ting, skønt mange unge mænd fra sognene er blevet udkrevet og sendt til fronten, hvor mange døde.

Forresten blev konflikten med Schanderup for meget for herr Povel. Han trak sig tilbage fra provsteembedet straks efter sit sidste brev. Ja, Christen Allerup skal have tiltrådt embedet allerede sidst i 1718, altså umiddelbart efter det citerede brev.

Vi må håbe, at den aldrende mand fik nogle forholdvis fredelige år oven på disse kalamiteter.

Måske blev han faktisk fyret som provst, fordi han ikke kunde holde den energiske herredsfoged stangen.

Han døde i Stavning den 8.juni 1722 efter at have været præst i 33 år og provst i 18.

Han efterlod sig hustru og fem børn, og den 10.august 1722 fik hans enke kongelig bevilling til at holde samfrændeskifte efter ham med fælles umyndige børn.

Ane nr.223: Kirsten Pedersdatter(Jelling)Stauning.

Uden kirkebøger kan vi ikke vide, hvornår Kirsten blev født. Det er imidlertid sandsynligt, at hun er fra 1670-72. Hun var nok for ung til at blive gift, da hendes far døde, og en ny præst trådte til, men da faderens efterfølger også døde i 1689, blev hun gift med den da tiltrædende præst, herr Povel Pedersøn. Det vil vi imidlertid vente med.

Fendes far var Peder Jørgensen Jelling, der var født i Jelling sogn i 1639. Hans far var præst sammesteds herr Jørgen Pedersen Lemvig. Der var også tre brødre, Søren Jelling, Jens Jelling og Stephan Jelling, og han fik også en lillebror Hans i 1647.

Fendes mor, Dorothea Jensadtter var af den gamle landadelsslægt Mørk, der forblev trofast mod Christian den Anden og derfor mistede sit adelsskjold. Hun havde mindst to helbrødre, Jens og Jørgen og en halvbror Poul.

Kirsten havde selv en storebror Jørgen og tre storesøstre, Maren, Sophie og Inger, og hun fik senere en lillebror Ieder og efter moderens død, da faderen havde giftet sig igen, to halv-søskende Søren og Anne.

Kirstens stedmor var datter af faderens formand, herr Peder Jørgensen Hegelund. Hun hed Anne Pedersdatter Hegelund og kom til at overleve sin mand.

Det var så familien. Stedmor kunne påvise, at hendes slægt havde siddet i Stauning kald siden reformationen, og det forsømte hun aldrig at fortælle børnene.

Herr Peder Jørgensen Jelling døde 1684, og det kom en ny præst Frederik Clausen Wildschjøtt, som man ellers ikke ved noget at fortælle om. Hans hustru kendes ikke, og han døde i 1688. Hans efterfølger blev den før omtalte Povel Pedersøn, hvis oprindelse ligger i det dunkle, men den gammeldags stavemåde, han bruger, tyder nok på en bondeafstamning.

Da Kirsten var lille, kunde det hende, at hun ikke hørte, hvad hendes stedmor sagde, og hun blev så truet med, at den, der ikke vil høre, bliver natmandens kæreste.

Det var en forfærdelig trussel.

De vidste det godt allesammen, at natmanden boede deroppe på Kvembjerg, hvor hans hus lå i det trebundne skel mellem Dejbjerg, Skern og Stauning. Han var en deserteret underofficer, der havde mistet sin kone og ikke vilde, at hans to små sønner skulde blive taget af militæret. Han havde så i desperation grebet til at flå en død hest, da han stod i fare for at blive fanget, og så var han urørlig.

Hans navn var Niels Clemmensen, og han havde indgået en kontrakt med beboerne i de tre sogne om at udføre alt rakkerarbejde til faste priser mod at få det lille hus i skellet. For sognene var det en stor fordel, at få fast natmand i stedet for at blive betjent af tilfældige, omstrefjende banditter, som man risikerede at blive stukket ned af, hvis man et øjeblik vendte ryggen til. Rakker-Niels var en god og stabil mand, men hverken Kirsten eller hendes søskende vilde have ham til kæreste og flytte op på den mørke, lyngklædte bakkekold.

Hun elskede sit barndomshjem med den frie udsigt over fjorden og de herlige sommerdage, hvor hø høsten var en summende travlhed i engene med glade tilråb og sange og spontane konkurrencer mellem forskellige hold.

Om aftenen var der dans på de slåede enge med spillemandsmusik og drikkeri.

Da hun blev gift med den nye præst, var dansen i engen naturligvis forbi, det kunne ikke være anderledes, men livsglæden havde hun da endnu.

Natmandens svigersøn var en fordrukken og brutal person, upålidelig og ondskabsfuld, og han holdt en del andre røvere til, så der lidt efter lidt dannedes en hel lille rakkerby.

Heldigvis hjalp det, da svigersønnen Jørgen døde. Så blev der ordentlige forhold igen, deroppe på Kvembjerg, men efterhånden som der blev flere og flere, og børn fik de jo, så var der ikke arbejde til dem alle, og så kom de til at ligge sognene til byrde, men det er en anden historie.

Mens vi ikke kender noget til Povel Pedersøns afstamning og søskende, har vi mange oplysninger om Kirstens søskende. Den ældste, Jørgen var født ca. 1660 og blev student i København i 1686. Han var blevet en halvgammel fyr, men allerede 1688 blev han kaldet til præst i Greis nord for Vejle og giftede sig med Else Jensdatter, der skænkede ham 4 sønner og 5 døtre, som vi ikke kender. Da han døde år 1700 giftede hun sig med eftermanden Laurids Billeschou.

Den næste vi kender var Maren, som var født ca. 1666. Hun var gift med Niels Lauritsen Lindvig, forpagter på Brandbjerg i Kollerup og Alstedgaard i Øster Nykirke. Det første sted lå ved grænsen til Jelling, hvor hendes farfar og farbror var præster, det andet sted var en anden farbror præst. I 1687 skænkede hun ham sønnen Jens Jørgen. Inden sønnen var to år gammel var Maren enke. Hendes mand ligger begravet i Øster Nykirke, hvor hans gravsten kan ses i våbenhuset.

Så giftede Maren sig igen efter sørgeårets udløb med Mads Jørgensen Kølholt, købmand og kirkeværges i Horsens. Her fik sønnen en god solid købmansuddannelse og endte med at arve sin stedfar, da der ikke kom nogen børn i andet ægteskab. Købmand Kølholt døde i 1706 og Maren i 1739.

Nummer tre i søskendeflokken hed Sophie, og hun var født ca. 1667. Hendes første mand, Oluf Pedersen Mandix var forpagter på Hansted Hovgaard nord for Horsens, hvor han døde i 1697, efter at hans kone havde skænket ham sønnen Jens, senere ejer af Bisgaard i Tamdrup. Sophie giftede sig anden gang med Sr. Jacob Kruse til Hvolgaard i Langskov, som senere blev kammerråd. Han skal have afgivet bud på herregården Laage, men måtte gøre opbud. Sophie ligger begravet hos sin første mand.

Og nummer fire var Inger, som blev født ca. 1669. Hendes første mand hed Christen Albretsen Thott, der var forpagter på hendes farbror Jens Jellings herregård Laage i Sindbjerg ved Vejle. På en tavle i kirken kan man læse:

"Herunder i et Begravelse nest ovenfor hviler dend høyagt-bare og meget fornemme Mand salig Jens Jørgensøn Jelling, fordum Proprietarius til Loge og Forpagter paa Skovgaard og Alsted, føed den 17 Junie anno 1633 i Jelling Præstegaard af meget hederlige Forældre, levet i Ægteskab med sin Kiereste velædle Anne Nielsdatter Obling 14 Aar 4 Maaneder og 5 Dage saligen døde den 2 April 1679. Hos hannem hviler og hans Tiener velfornemme salig Christen Albretsen Tot, fordum Forpagter paa Loge, som tiente ham troligen udi 17 Aar og døde i sin Alders 57 Aar, Barneføed i Krarup d. 10. Juni 1646. Gud give dem med alle tro Christne en glædelig Opstandelse."

Med ham fik Inger en datter Anna Margrethe år 1700. I andet ægteskab var Inger gift med Rasmus Olsen Aale, der var præst i Aale og Tørring 1670-1721. Han siges at have været af et muntert gemyt og en god forstand, vel forfaren i rettergangs-sager og landvæsen.

Kirstens lillebror Peder blev student fra Kolding i 1693 og blev præst i Borris i 1701. Han var første gang gift med en Kirsten Lauritsdatter, der døde barnløs fra ham. I næste omgang var han gift med Sophie Christensdatter Tiim, der skænkede ham sønnerne Peder og Jens og datteren Christine Margrethe. Han døde 1722, hun levede til 1735 og døde i Tim.

Halvbror Søren blev student sammen med Peder i 1693, men han synes først at have fået kald i 1704, hvor han blev ordineret i Gørding- Wemb og Buur. Hans hustru var Anna Margrethe Lang, datter af prokurator og byfoged i Lemvig, herrødsfoged i Skodborg herred, Knud Lang, og de fik sammen fem sønner og to døtre. Da hun døde fra ham i 1734 forblev han ugift til sin død i 1754.

Den yngste søster, Anne blev så vidt vides aldrig gift. Hun levede endnu i 1733.

Det var så det miljø, Kirstens søskende udgjorde, ganske interessant med flere herregårde og proprietærgårde. Nu skal vi se på Kirstens børn.

Der er langt imellem Kirstens fødsler, som de er overleveret os: Sophie 1694, Karen 1699, Maren 1706, Peder 1708 og endelig Marie Sophie, hvis alder er ukendt. Der må have været andre fødsler, børn der døde som spæde i det barske klima i netop denne periode, hvor somrene udeblev i flere år i træk.

Sorgen har jævnligt været gæst i Stauning Præstegård, og kun de mest robuste af børnene har overlevet. Selv i vore dage kan havgusen gøre tilværelsen ved Vestkysten til en prøvelse, så meget mere den gang, da den lille istid kulminerede.

Sophie, den ældste, blev gift med Jørgen Knudsen Lang i 1717. Han var bror til hendes tante Anna Margrethe, der var gift med morbror Søren i Gjørding. Jørgen Lang var præst i Dejbjerg, hvorfra man næsten kunne se ned i skorstenen på præstegården i Stauning, og der fødte Sophie i de næste atten år syv børn, som vi kender nav på: Knud i 1718, Poul i 1720 Kirstine Sophie, Anne Margrethe, Else Kirstine, Anna og i 1735 endelig Niels. Det var i Dejbjerg sogn, det grufulde mord skete i 1717, og her blev de to mordere henrettet den 13. december, hvor forbrydelsen var sket.

Pladsen blev slået med le i en passende rundkreds, krindsen, så publikum kunne få plads uden at få deres tøj vådt af det høje græs og ukrudt. Præstekonen har sikkert måttet trøste den dybt fortvivlede enke, men har nok også overværet executionen.

Karens historie kender vi fra sidste bind i serien, hvor hun optræder som ane nr.111, gift med Thomas Hansen Wellejus. Lad os lige mindes, at hun satte tolv børn i verden.

Maren blev gift med sin fars efterfølger, den stærkt militante pietist Peder Nissen Vedel, med hvem hun fik ti børn: Povl 1724, Catharine 1725, Nissenius 1727, Gregorius 1728, Catharine 1730, Jens Daniel 1731, Kirsten 1733, Anna Susanne 1735, Matte Cathrine 1736 og Sophie Magdalene 1742.

Den sidste blev først født efter familiens flytning til Hillerød.

Kirstens eneste søn, Peder Poulsen Stauning blev naturligvis både student og cand.teol., men han fik aldrig noget kald, og han endte som degn i Udesundby ved Frederikssund. I 1737 blev han gift med Anne Marie Klie. Han var så ulykkelig at slå en af sine elever, så han døde. Det var et sørgeligt uheld, og måske var det derfor, han og hans kone aldrig fik børn selv. Forresten var degnekaldet i Udesundby ikke noget dårligt bytte for et præstekald i Jylland. Det var så godt som et købstadskald.

Kirstens yngste, Marie Sophie blev først gift med Mogens Chr. Wendelboe Brasch, der var fra Holmsland på den anden side af fjorden. Han var præst i Lime i Salling 1737-43, og de havde sammen børnene: Mogens, Christian og Elisabeth Kirstine. Det bør måske nævnes, at Marie Sophie i 1732 stod fadder til et af natmandens børn i Kvembjerg.

Da hendes mand døde i 1743, giftede hun sig ved sørgeårets slutning med hans efterfølger i kaldet, sådan som traditionen bød. Den nye ægtemand hed Hans Christian Pedersen Sinding, og blev senere provst i Rødding herred. Med ham havde hun en datter Else og en søn Poul.

Det var så Kirstens søskende og hendes børn. Hendes mand har vi også gjort bekendtskab med, men hvad med Kirsten selv. Kan man finde noget, der fortæller om hende selv, noget hun selv har taget stilling til eller valgt?

Det er selvfølgelig kun småt og usikkert, men vi ved, at hun ved sin mands død fik ret til at holde samfrændeskifte med hans og hendes fælles umyndige børn. Har hun selv foranlediget den kongelige bevilling hertil, eller har provst Christen Allerup skaffet den?

Vi ved også, at hun sad enke både i sin svigersøns Peder Vedels tid og efter hans forflyttelse. Var det hendes eget valg at sidde enke, eller blev hun vraget af den unge præst?

Vi ved, at Peder Vedel var en overordentlig nidkær pietist, der vakte strid omkring sig i hele herredet. Var Kirsten indforstået med det? Hun har været under et meget stærkt pres af svigersønnen for at blive frelst.

Faktisk var Kirsten Pedersdatter Stauning ikke nævnt som fadder i kirkebogen før til det syvende barn, der blev opkaldt efter hende selv, og det blev det eneste af Peder Vedels børn, hun fulgte officielt i kirken, men vi ved ikke om det har noget at betyde. Ganske vist var hun fadder for sit barnebarn i Sønder Omme, der den 30.marts 1738 blev døbt Magdalene Cathrine Magrette, og Peder Vedel skulle tiltræde i Frederiksborg slotskirke den 15.april samme år. Har hun ønsket at undgå en afskedsscene med den stridbare svigersøn? Det får vi heller ikke at vide.

Lad os se på hendes økonomi som enke. Ifølge Stauning sogns Liber Daticus har vi følgende oplysninger:

"Pension til Enker i Kaldet: her har ikke i mange Aar været nogen Enke, men en Tid paa nogle Aar var her en Enke i min Tid, nemlig sl. Provstinden sl.Kirsten Pedersdatter sl. Herr Povels Effterleverske, var hendes Pension aarlig Rug 3 tdr. Byg 8 tdr. som inden Juul aarlig leveredes. Penge hver Højtidsofferdag 2 Rdr. 3 Mk. Foruden gav jeg hende aarlig 26 læs daglig tørv og 4 læs hedetørv, endnu aarlig fødte hende 2de Køer paa foder og græs samt 2 vædre og 4 faar baade Sommer og vinter. Overalt dend frie husværelse, som hun har haft tilforn i Præstegaarden beholder hun dend liden plæt Jord i Haven, og her foruden loed jeh hendes korn med mit eget føre til Møllen, alt dette har jeg endnu bevis paa i dend skriftlige og underskrevne accordt som endnu findes her i Præstegaarden. A.Balslev."

Har Kirsten selv forhandlet sig til dette? Det ser ud til at have været en god aftægtskontrakt, hvis den blev overholdt.

Men lad os nu til sidst se lidt på den flere gange omtalte svigersøn Peder Nissen Vedel og hans fataliteter, som Kirsten måtte leve med i 16 år. I sin bog, Pietismen i Jylland, skriver F.Elle Jensen følgende:

"Tidligst kom Pietismen til Stauning i Bølling Herred, indført i sin lovstrenge Skikkelse af den tidligere nævnte P. Vedel fra Døstrup, der strax ved sit Komme udtalte, at der ikke var een omvendt Kristen i Sognet."

Sådan en provokation kunne ikke glæde enkeprovstinden, Kirsten Pedersdatter, men hun må jo nok have bidt vreden i sig, for hun accepterede ham jo som svigersøn, så for husfredens skyld. Kun Gud ved, hvad husfred hun fik.

"I sine skærpe Prædikener drog han stærkt til Felts mod al gammel Slendrian, ivrede mod de gængse Fornøjelser, gjorde flittige Husbesøg og førte ved dem indtrængende Samtaler om Sjælenes Tilstand. For egen Regning lod han en Skoleholder læse med de unge, og Søndag Aften holdt han Møder i private Hjem, ligesom han fik gudelige Skrifter uddelt i Sognet."

Vi ved fra Povel Pedersøns historie, at det virkelig var et halstarrigt folkefærd, der levede i Stauning, men hans formaninger og mission hjalp dog ikke degnen, som vi har set.

"Mellem Vedel og Provsten, Christen Allerup, udbrød i 1724 en heftig Strid, foranlediget ved en Samtale om Omvendelsens Metode, og de vexlede i den Anledning nogle vidtløftige og skarpe Skrivelser, der iøvrigt vidnede om begge Parter theologiske Lærdom."

Allerup klagede til bispnen, dengang Kaurids Thura, man forsøgte med mægling og med provsteret, og det endte med, at Vedel måtte tage sine ord i sig igen, mens provsten måtte modificere nogle af sine udtalelser. Om Vedel siges det videre:

"Hans nidkære Arbejde bar Frugt. Moralen højnedes, og gudelige Forsamlinger afholdtes ogsaa uden Præstens Deltagelse i Husene, men det saaledes vakte Liv havde et mørkt Præg, og Provst Allerup i Lem havde næppe Uret, naar han i Præstens Forkyndelse savnede den evangeliske Tone."

Agitationen gik ud over sognegrænserne, og han trak proselytter til fra nabosognene, hvad der jo ramte de andre præster på deres pengepung, men ikke nok med det. Det førte også til at menighedsmedlemmer satte sig op mod præsterne.

"I Skørn havde Vedel faaet en Kreds af fanatiske Tilhængere under Ledelse af Mikkell Nielsen, Knude. Den domte haardt om andre, holdt egne Forsamlinger og søgte helst Stauning Kirke, ja Mikkell Knude prøvede endog at overtale sin Sognepræst Just Hammerich til det samme, ligesom han i det hele optraadte overlegent overfor ham. Han havde, mente han, ikke den Helligaand, og en Dag sagde han om hans Prædiken: 'I Dag skar Præsten et Stykke af min gamle Kjortel og Fanden et Stykke af hans.' I Kirken kunde han le, ryste paa Hovedet og lægge sig paa Armene som for at vise sin Ringeagt."

Også provst Allerup havde været ude for at en karl optrådte uforskammet, så Peder Vedel måtte pålægge ham at give provsten en undskyldning. Det kan bestemt ikke have været en nem tid for Kirsten, hvis hun ikke selv er gået ind for pietismen.

Kirstens død kender jeg ikke, men overlader det til mine læsere selv at finde den. Jeg har kigget kirkebogen igennem op til 1744 uden at finde hende, men nu skal bogen være færdig. Pastor Balslev fik mange børn ligesom Peder Wedel og ligesom fru Kirsten selv, så der var liv i præstegården til det sidste omkring den gamle enkeprovstinde.

Ane nr.232: Pouel Skomager i Vangede 1663-1693.

Den 23.søndag efter Trinitatis 1663 nedkom Povel Skomagers datter i Vangede Margrethe med en uechte søn, afled(avlet) ved en Tromslager hos Soldaterne i Kiøbenhavn, han fik navnet Pouel efter sin morfar.

Han blev født det år, da Frederik den Tredies kammertjener, Jacob Petersen fik den lille Dyrhave i arvefæste og grundlagde det første traktørsted i Charlottenlund.

Han var seks år, da den senere Christian den Femte fik Ibstrup i mageskifte med sin far for året efter at nedlægge byen Stokkerup, hvor han ville have sin egen dyrehave. Der er sikkert kommet bønder fra Stokkerup til Vangede og Gentofte.

I 1671 fik Ibstrup navneforandring til Jægersborg.

Pouel var sytten år, da der blev oprettet en degneskole i Gentofte by, men den har han nok været for gammel til at få nogen glæde af.

Året efter indrettede Christian den Femte en fasanhave, hvor denne eksotiske fugl blev opdrættet for siden at blive udsat i skovene til jagtbytte.

Vi ved ikke, hvornår han blev gift, eller for den sags skyld med hvem. Han havde en søn, Jens Pouelsen, skomager i Vangede, men ham har han næppe kendt ret længe, for selv døde han i marts 1693 og blev begravet i Gentofte den 23.

181.

Gammelt hus på Vangedevej

Ane nr.234: Søren Jacobsen, fæstebonde på Teglgården, +1728.

Han har formentlig siddet på Teglgården i Ordrup, der ved udskiftningen tilfaldt hans søn, Jacob Sørensen, hvis arvinger beholdt gården til 1899, hvor den blev købt af en bymand og udstykket.

Han blev gift i 1689 med Ellen Pedersdatter, og de kan meget vel være kommet fra Stokkerup, der blev nedlagt i 1670 til Christian den Femtes fornøjelsesjagter. Pesten i 1654 havde jo ryddet godt op i de omliggende byer, så de overlevende kunne sagtens få plads.

Ellen var fra Ordrup og formentlig fra Teglgården, Søren synes at komme fra Vangede, da de blev gift. Han havde en forlover, Niels Hansen fra Vangede, hendes, Christen Jensen, kom fra Ordrup. De blev trolovet 3.påskedag, og vielsen i Gentofte Kirke skete den 13.oktober.

De fik sammen sønnerne Peder, Jens og Jacob og datteren Anne, der kom til verden i 1694. Hun blev døbt den 7.oktober, og blandt hendes faddere nævnes Peder, som nok er hendes morfar, efternavnet kan ikke læses, og Jacob Hansen, som må være farfar, samt Peder Pedersen og Anne Pedersdatter, som må være Ellens søskende.

Søren døde i 1728, det år København brændte.

Ane nr.235: Ellen Pedersdatter fra Teglgården i Ordrup.

Hun giftede sig med Søren Jacobsen fra Vangede i 1689, og de overtog hendes fars fæste på Teglgården ved Stranden. De synes dog at have beholdt forbindelser til Sørenns familie i Vangede, for i 1717 blev deres datter Anne gift med skomageren i Vangede Jens Povlsen.

Ellen døde den 20.april 1728 i den grønne vår.

Landsbyen Gentofte ved København.

Ane nr.236: Jørgen Jensen, fæstebonde i Gentofte.

Han blev gift i 1674 den 23.søndag efter Trinitatis, det var den 22.november, med Birrete Larsdatter. De var blevet trolovet ti uger før, og forloverne var hans bror Christen og hendes far Lars Jørgensen, der døde året efter 77 år gammel.

Deres børn var, Jens 1679, Lars 1682, Peder 1685, Anne 1688, og Jørgen 1691, men der kan også have været flere.

Det er deres yngste søsn, Jørgen Jørgensen, vi stammer fra. Det var hans datterdatter, Ellen, der giftede sig til Lindegården i Lyngby, hvis søn, Poul, kromand i Søborghus, blev svigerfar til John Wilhelm Jensen, som igen var morfæt til Ernest Mortensen.

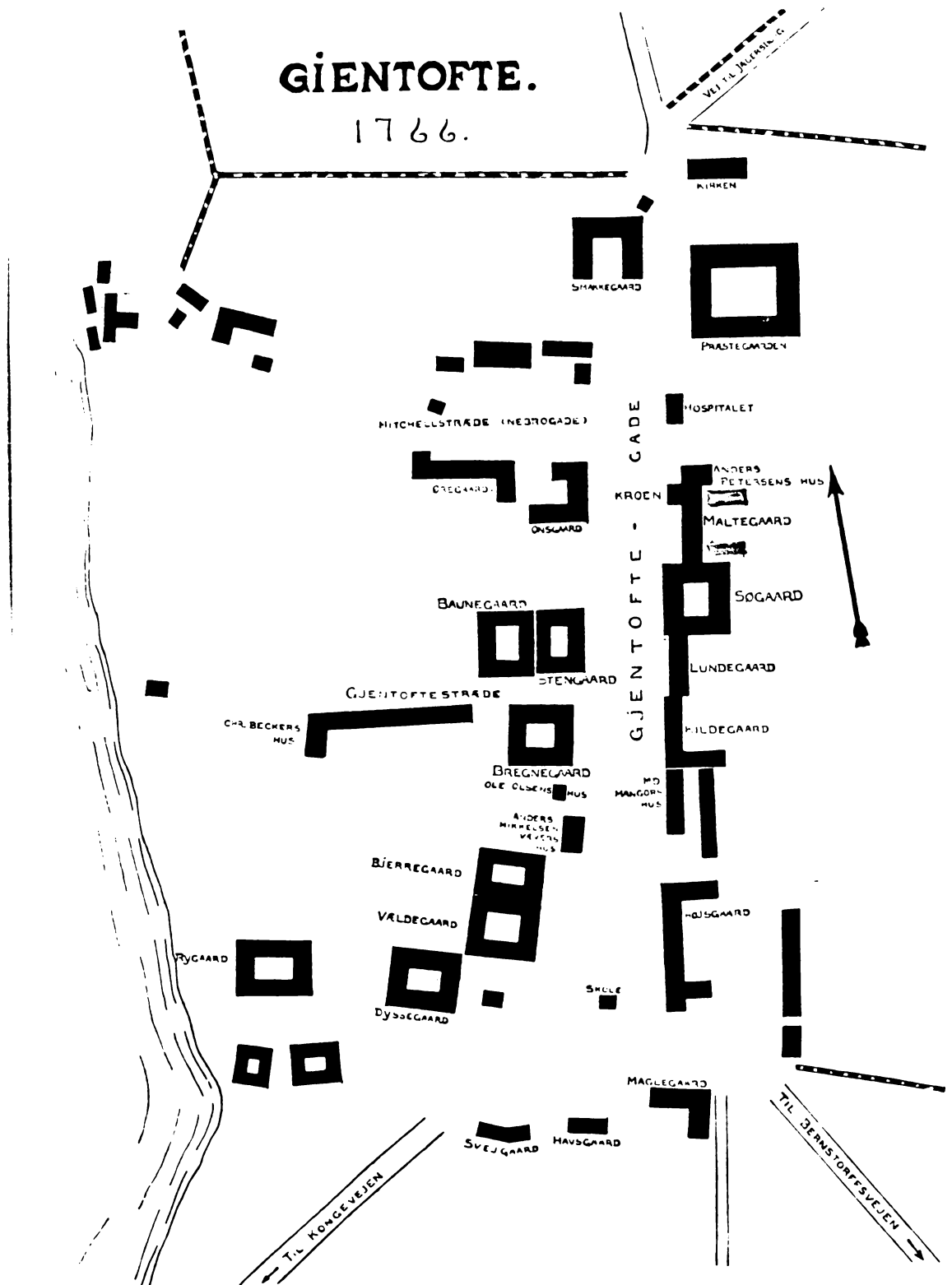
Jeg har ikke dødsdata for Jørgen Jensen.

Ane nr.237: Birrete Larsdatter fra Gentofte.

Hun har været en såkaldt sildefødding. Hendes far, Lars Jørgensen blev født o.1598, og da hun først blev gift i 1674, må hendes far have været meget gammel, da hun kom til verden. Hendes sidst kendte barn blev nemlig født i 1691, og da kan hun næppe have været mere end fyrre år gammel, så hun har haft en far på over halvtreds, da hun blev født. Vi kender ikke hendes mor.

Der er præcis tre år mellem hendes fem kendte fødsler, så det er sandsynligt, at der har været flere.

Hendes død er ikke kendt.

Ane nr.238: Hans Hansen, fæstebonde i Vangede, død 1701.

Han blev født i Ordrup i januar 1659, mens svenskerne belejrede København og huserede slemt i omegnen. Han blev døbt i Gentofte kirke den 17.januar, og hans far hed også Hans Hansen. Moderens navn var Inger Nielsdatter.

Han var 30 år, da han blev trolovet med Kirsten Jensdatter, der var 18½. Forlovere var Erich Nielsen, vel hans farbror, og Jens Pedersen, som var Kirstens far.

Den gamle Hans Hansen må så være død i mellemtiden. Det unge par blev viet den 28.september.

Jeg kender ingen af Hans Hansens søskende, men den lærde bonde Jens Hansen kan have været hans bror.

Af hans børn har jeg også kun noteret datteren Caren, der blev døbt den 3.september 1693. Moderen bar selv barnet, og den Peder Jensen, der fulgte, må være hendes bror, lige som det er sandsynligt, at den Niels Hansen, der stod blandt fadderne, var Hans Hansens bror, og Maren Erichsadtter må være hans kusine. De øvrige faddere kan jeg ikke placere.

Hans Hansen døde i Vangede i 1701, godt 42 år gammel, eller måske var det hans far?

Ane nr.239: Kirsteh Jensdatter af Gentofte.

Kirsten blev døbt den 7.august 1670 og er altså kommet til verden kort før. Faderen var Jens Pedersen, der den 28.maj 1654 blev trolovet med Maren Pedersdatter, og tre uger efter blev viet i kirken. Det var under pesten, og de har måske haft et gårdfæste i udsigt.

Vi hører ikke mere til moderen, og det er usikkert, om hun faktisk blev mor til Kirsten. Faderen kan have gift sig anden gang.

Jens Pedersen overlevede sin sviger søn og døde 12.juni 1704, Kirsten levede langt ind i det nye århundrede og døde i Gentofte den 21.januar 1731:"Hans Hansens enke i Gjentofte."

PERSONREGISTER

Aalborg, Niels Jensen klokker s.75, Aale, Inger s.150, 155, 170, 173f, Aale, Rasmus Olsen s.174, Aarhus, Jacob Christensen s.101, Abraham Jakobsen på Møn s.25, Adolph Wilhelm af Sachsen-Weimar s.15, Alexander Pedersen på Møn s.22, Allerup, Christen s.151,154,161f, 164ff, 168f, 176ff, Anchersen, Ancher s.117, 120, Anders Michelsen i Storvorde s.31, Andersen, Hans s.23, Anne Jespersdatter s.86, Anne Joensdatter i Lindholm s.65, 71, Anne Jørgensdatter i Gentofte s.184, Anne Pedersdatter i Gentofte s.182, Anne Pedersdatter i Storvorde s.75, Anne Sørensdatter i Gentofte s.182, Anne Thomasdatter i Sulsted s.65, Arendtzen, Christen s.29, 63, Arenddorff, Carl s.50, Arenddorff, Friedrich s.12, 45, 50f, 54f, Astrup, Niels Nielsen s.100, 104f, 108, 116, 120, Astrup, Niels Troelsen s.86, 99, 112, Maren Astrups s.112, Balslev, A. s.177, 179, Bang, Margrethe s.144, Bartholin, Thomas s.104, Berendtsen, Christian s.32, Bernt Joensen s.71, Bibow, Siegfried s.52, Bille, Anders s.89, Billeschou, Else s.173, Billeschou, Laurids s.173, Birch, L.Tobiesen s.121, Birrette Larsdatter i Gentofte s.184, Birrette Lauridtzdatter i Grenaa s.78, 81, Blimester, Christen s.102, 104, Boisen, Georgius s.127, Boisen, Laurs s.127, Boisen, Magdalene s.113, 127,129,131,136, Boisen, Marin Jacobsdatter s.112,118,127-29, Boisen, Marquard s.127, Boldewin, Rudolph s.149,156, Bonni-facius, Key s.121,139, Bording, Anders s.101, Bowitz, Hans s.71, Brandenburg, Friedrich Wilhelm af s.91, Brasch, Christian s.176, Brasch, Elisabeth Kirstine s.176, Brasch, Marie Sophie s.157,175f, Brasch, Mogens Christian Wendelboe s.176, Brasch, Mogens Mogensen s.176, Brochmand, Jesper s.82, Bruds, Anne i Ribe s.88, Brun, Niels Frantzen s.21-24, Bruun, Clemens s.141, løjtn.Buchwald s.56, Bødker, Jacob s.37, Bøgvad, Peder Nielsen s.149, Böttiger, Hans s.68, Caren se Karen, Caspar Pedersen på Møn, s.24, Christen Hansen i Østbjerg s.74, Christen Jensen i Gentofte s.184, Christensen, Niels rådm.i Grenå s.78, Christian Hansen i Budsemarke s.32, Christen Joensen i Nørresundby s.71, Christen Laursen i Lindholm s.69, Christen Pedersen i Kæret Storvorde s.75, Christen Sørensen i Vestbjerg s.65, Czarniecki s.91, Dejn, Hans i Møn s.37, Degns, Levina s.37, Dorethe Jensdatter i Torndal s.74, Duncan s.48, Dyrskjødt, Lars s.66f, Ebbell, Just s.14,19, Elle Jensen, F. s.177f, Ellen Pedersdatter i Gentofte s.182, Ellen(Poulsdatter) s.184, Else Eriksdatter s.69,71ff, Else Jensdatter s.173, Emmerentze Kulds s.37, Erik Joensen i Nørresundby s.71, Erich Nielsen i Vangede s.186, Fog, Abelone Marie s.146, Fog, Anna Christihe s.142, Fog, Clemend Jørgensen s.123, 126,140-42,146, Fog, Elisabeth s.146, Fog, Elise Marie s.144, Fog, Gregers Laur. s.100-104, Fog, Hans s.145f, Fog, Inger Cathrine s.144, Fog, Jørgen Clemendsen s.142,147, Fog, Jørgen Lauridsen s.104,141f, Fog, Peder s.145, Fog, Rasmus s.104, Fog, Sophie Elisabeth s.142,146, Foss, David s.144, Foss, Lauritz Davidsen s.98,100,141,144, Friedericiensis, Paulus Petri se Poul Pedersen i Stauning, Friedrich Wilhelm af Brandenburg s.91, From, Hans s.45, From, Jørgen s.150, Gabel, Christoffer s.12, Galle, kvarterm. s.17,

Griffenfelt, Peder Schumacher s.104,108,110,112, Guldager, Lambert s.157,164-66,168, Gyldenkrone, Vilhelm Marselis von s.24,26, Gyldenløve, s.49, Gyldenløve, Ulrich Chr. s.15,48, Hårdh, s.53, Hammel, Morten s.4,13, Hammerich, Just s.158, 161f,178, Hanna Jespersdatter s.86, Hans Hansen i Vangede s.186, Hans Klemmensen i Magleby s.32, Hans Hemmingsen s.63, Hans Jensen i Torndal s.74, Hans Joensen s.71, Hans Pedersen på Møn, s.37, Hansen, Marin Jacobsdatter s.112,118,127, 128f, Harreby, Niels Jacobsen s.98, Hatting, Hans Svendsen s.26, Haugenstein, cornet s.56, Haurviig, Christen s.163f, 166ff, Havervad, Anders Hansen s.86, Havervad, Anne Hansdatter s.86,88,116f, Havervad, Barbara Hansdatter s.86, Havervad, Hans Andersen s.82,86, (Havervad), Jesper Hansen s.86, 93,99,102,121, 139, Havervad, Karen Hansdatter s.82,86,88, 94,99,118,138, Havervad, Maren Hansdatter s.86,99, Havervad, Mette Jespersdatter s.86,94, Havervad, Nis Hansen s.86,96, Hegelund, Anne Pedersdatter s.150,153,170, Hegelund, Barbara s.86, Hegelund, Elisabeth Pedersdatter s.141, Hegelund, Iver s.151, Hegelund, Peder Jørgensen s.150,170, Hegelund, Søren Pedersen s.86, Helt, Nilaus Nissen s.94, Hemmer, Christopher de s.121,124,139,141, Henrik Henriksen på Møn s.17, Hendrich Pedersen på Møn, s.24,26, Hendrich Pedersen herredsfoged på Møn, s.29,31, Hendrich Pedersen på Møn, s.37, Holst, Erik, s.154f, Horn, Gustaf s.38-41, Hoyer se Højer, Hviding, Jesper s.150, Hygom, Peder s.117, Høg, Jens til Vang s.66f, Højer, Johannes s.112,117,128f, Højer, Marin Jacobsdatter s.112,118,127ff, Højer, Peter s.124,128,146, Høy, Niels s.149, Høst, Birgitte Thomasdatter s.82,84,86,99, Høst, Eline hr.Thomas' s.84, Høst, Thomas Henriksen s.82,84,99, Ide Nielsdatter s.37, Inger Nielsdatter i Vangede s.186, Ingvardsen, Niels s.151,154, Jacob Andersen s.167, Jacob Hansen i Gentofte s.182, Jacob Joensen i Nørresundby s.71, Jacob Sørensen i Gentofte s.182, Jakobsen, Abraham på Møn s.25, Jandrup, Peder s.98, Jelling, Anne Pedersdatter s.150,153, 170, Jelling se Satuning, Jelling, Dorothea Jensdatter s.150, 170, Jelling, Hans s.170, Jelling, Jens s.170, Jelling, Peder Jørgensen s.149f,153,170, Jelling, Stephan s.170, Jelling, Søren s.170, Jens Hansen i Torndal s.74, Jens Hansen i Vangede s.186, Jens Jørgensen i Gentofte s.184, Jens Knudsen møller i Storvorde s.75, Jens Pedersen i Vangede s.186, Jens Sørensen i Gentofte s.182, Jensen, F.Elle s.177f, Mette Jespersdatter g.Havervad s.86,94, Joen Laursen rytterbonde s.66-72,73, Johan Martensen s.113,129,131, Johanne Hansdatter i Østbjerg s.74, Johanne Joensdatter i Nørresundby s.71, Jensen, John Wilhelm s.184, Jørgen prins s.51, Jørgen Jensen i Gentofte s.184, Jørgen Jørgensen i Gentofte s.184, Jørgen Michelsen i Grenå s.80, Jørgen Pedersen dragon s.36,37, Kaas, Jørgen Grubbe s.154, Karen Andersdatter C.4. elskerinde s.22f, Karen Andersdatter på Møn s.36f, Karen Bendsdatter i Storvorde s.76, Karen Hansdatter i Vangede s.186, Karen Lauridtzdatter i Sømarke s.24,35, Karreby, Maren Pedersdatter s.63f, Karreby, Peder Sørensen s.38-63,64, Karreby, Søren Pedersen s.63f, Karreby, Søren i Skåne s.38,40f, Kastbierre, Christen s.157, Kingo, Thomas s.104,108,110,112, 119, Kirsten Christensdatter i Storvorde s.75, Kirsten Jensdatter s.186, Kirsten Sørensdatter Bendsen s.76, Klaus Bertelsen i Lundsmark s.118,126,138,140,

Klie, Anne Marie s.176, Knude, Mikkel Nielsen s.178, Koch, Hanne s.86, Krabbe, Nicolai(Niels) s.54,56,58, Krabbe, Otte s.60,62, Kracke, Otto s.52, Kragelund, Peder Jensen s.101, 112, Kruse, Jacob s.173 Kruse, Sophie s.150,170f, Kræmer, Mette Jacobsdatter s.112,118,127-29, Kuld, Emmerenze s.37, Kuld, Henrich på Møn s.37, Kurre, Jørgen s.37, Kølholt, Mads Jørgensen s.173, Kølholt, Maren s.150,170,173, Kønnig, kvartermester s.32, Lang, Anne Margrethe s.174f, Lang, Anna s.175, Lang, Anne Margrethe y. s.175, Lang, Else Kirstine s.175, Lang, Kirstine Sophie s.175, Lang, Jørgen Knudsen s.154, 160f,168,173,175, Lang, Knud æ. s.174, Lang, Knud y. s.175, Lang, Niels s.175, Lang, Povel s.175, Lang, Sofie Povelsdatter s.153,157,173,175, Laurids Bendsen byfoged s.76, Laurs Christensen i Lindholm s.68,69, Lars Joensen i Nørresundby s.71, Lars Jørgensen y.i Gentofte s.184, Lars Jørgensen æ.i Gentofte s.184, Lars Nielsen i Lindholm s.69, Lars Nielsen Vester i Lindholm s.69, Lars Pedersen på Møn s.37, Lemvig, Jørgen Pedersen s.170, Lemvig, Knud Jensen s.150, Lene Thomasdatter s.101, Lindenow, Christoffer s.17, Lindvig, Jens Jørgen s.173, Lindvig, Maren Pedersdatter s.150,170,173, Lindvig, Niels Lauritsen s.173, Lodberg, Christen Jensen s.112,117, Lund, Peder Nielsen s.26, Lykke, Christence s.12, Lykke, Frants s.4,12, Lykke, Jørgen s.4, Lykke, Niels s.68, Lylow, Christopher s.150f, Lützwow, Hugo s.17, Mandix, Jens Olufsen s.173, Mandix, Oluf Pedersen s.173, Mandix, Sophie Pedersdatter s.150,170,173, Maren Erichsdatter i Vangede s.186, Maren Pedersdatter i Gentofte s.186, Margrethe hr.Jacobs i Ribe, s.101, Margrethe Hansdatter i Østbjerg s.74, Margrethe Sørensdatter i Vestbjerg s.65, Marselis, Gabriel s.24, Marselis, Vilhelm Gyldenkrone s.24,26, Marsvin, Otte s.?, Matthiesen, Jens hører i Ribe s.102, Mauritius, Anne s.86, Mette Hansdatter i Østbjerg s.74, Mette Joensdatter i Lindholm s.71, Mette Nielsdatter s.76, Michel Sørensen i Vestbjerg s.65, Montecucculi general s.91, Mortensen, Ernest s.184, Mund, Pros s.40, Muus, Christian s.120,139,143, Møj, kjær, Jens s.150, Mørch, Dorothea Jensdatter s.150,170, Mørch, Jens s.170, Mørch, Jørgen s.170, Mørch, Poul s.170, Niels Clemmensen natmand s.171, Niels Hansen i Vangede s.182, 186, Niels Knudsen i Hviding s.84,99, Niels Laursen i Lindholm s.69f, Niels Nielsen s.84,99, Niels Sørensen i Vestbjerg s.65, Nielsen, Hans præst s.23, Normand, Christian Jacobsen s.24,26, Obling, Anne Nielsdatter s.173, Ochsen, Johannes s.143, Olufsen, Peder præst s.23, Oxenstierna, Axel s.38, Panelia Ibsdatter s.61,63f, Peder Hendrichsen på Møn s.14-34, Peder Jensen i Vangede s.186, Peder Jørgensen i Gentofte s.184, Peder Jørgensen på Møn s.36f, Peder Mortensen i Udby-neder s.4-13, Peder Pedersen i Gentofte s.182, Peder Rasmussen i Storvorde s.75, Peder Sørensen i Gentofte s.182, Peder Sørensen i Vestbjerg s.65, Pedersen, Alexander forvalter s.22, Pedersen, Anders præst s.94, Pedersen, Elias præst i Ølstrup s.161f,164,166,168, Pedersen, Jens præst i Brøns s.84, Pedersen, Povel s.145,148-169,170,173,177f, Pedersen, Paul i Søborghus s.184, Pernille se Panelia, Plessen, Samuel Christopher s.26f,54ff,58-62, Povelsten, Jens til Slumstrup s.157, Rakker-Niels se Niels Clemmensen, Rantzau, Johan s.54, Rantzau, Jørgen s.58, Reedtz, Peder s.14,21,22,

Riese, Chr.Ottesen præst s.123,140f, Rockstroh, K.C. s.21, Rohde, Johan s.28,30, Rosenkrantz, Mette s.49, Roubach student s.124,141, Rugaard, Anders Hansen s.78-80, Rugaard, Birrette Lauridtzdatter s.78,81, Rugaard, Hans Andersen skipper i Frederikssund s.78, Rugaard, Jens Andersen s.79, Rugaard, Lauridtz Andersen s.79f, Sachsen-Weimar, Adolph Wilhelm af s.15, Schade, Johanne i Ribe s.144, Schade, Sidsel i Ribe s.144, Schanderup, Jacob Pedersen herredsfoged s.156ff,160-164,167ff, Schiern, Hans Iversen præst s.150f, Schnell, Peder præst i Arrild s.132, Schrøder, Hans s.19, Schumacher, Peder Griffenfelt s.104,108,110,112, Schytte, Hans Hansen degn på Møn s.37, Schytte, Levina Hans Degns s.37, Seerup, Christen præst i Borris s.150,155, Sehested, Birgitte Sophie s.154, Seyr, Hemming på Møn s.32, Seyr, Jørgen på Møn s.32, Sidsel Lauridsdatter s.157, Sidsel, Madsdatter i Horsens s.74, Sinding,Else Hansdatter s.176, Sinding, Hans Christian Pedersen s.176, Sinding, Marie Sophie Povelstdatter s.157, 175f, Sinding, Povel Hansen s.176, Skamstrup, Søren s.150, Skomager, Jens Pouelsen s.180,182, Skomager, Margrethe Povelstdatter s.180, Skomager, Povel s.180, Skomager, Poul Margrethesen s.180, Skov, Mikkel s.15, Sommer, Niels s.142,146, Sommer, Sophie Elisabeth s.142,146, Sperling, underløjt. s.56, Stauning, Anne Pedersdatter Jelling s.150,170,174, Stauning, Anne Margrethe Lang, s.174f, Stauning, Anne Marie Klie s.176, Stauning, Sophie Christensdatter Tiim s.174, Stauning, Christine Margrethe Pedersdatter s.174, Stauning, Else Jensdatter s.173, Stauning, Inger Pedersdatter Jelling s.150,155, 170,173f, Stauning, Jens Pedersen s.174, Stauning, Jørgen Pedersen Jelling s.150,155,170,173, Stauning, Karen Povelstdatter Wellejus s.144f,155,157,175, Stauning, Kirsten Pedersdatter Jelling s.149,153,170-179, Stauning, Maren Pedersdatter Jelling s.150,170,173, Stauning, Maren Povelstdatter Vedel s.156,175, Stauning, Marie Sophie Povelstdatter s.157,175f, Stauning, Peder Pedersen y.s.174, Stauning, Peder Pedersen ø. (Jelling) s.150,155,160,170,174, Stauning, Peder Povelstdatter s.156,175f, Stauning, Povel Pedersen se Povel Pedersen, Stauning, Sophie Pedersdatter Jelling s.150,170,173, Stauning, Sofie Povelstdatter Lang s.153,157,173,175, Stauning, Søren Pedersdatter Jelling s.150,170,174f, Steensen, Niels s.105, Stenboch general s.143, Struch, Niels Lauridsen s.98, Struch, Kirsten s.127, Struch, Mette Jacobsdatter s.112,118,127-129, Struch, Peter bykæmner i Aabenraa s.113,127, Struch, Peter kniplingskræmmer i Tønder s.113,124,127ff,131ff,134,136f,142, Søren Bendsen hjulmand s.76f, Søren Jacobsen i Gentofte s.182, Søren Jensen i Vestbjerg s.65, Thoer, Anne Christiane s.112ff,117,127-147, Thoer, Conrad præst i Hellevad-Egvad s.112,127, Thoer, Marin Jacobsdatter s.112,118,127-129, Thomas Sørensen i Vestbjerg s.65, Thott, Anne Margrethe s.174, Thott, Christen Albretsen s.154,174, Thortzenius se Thoer, Thura, Laurids s.143,178, Tiim, Sophie Christensdatter s.174, Torsetnsson, Lennart s.9,38,40,66ff,143, Tranberg, Bent s.150, Tønnesen borgm.i Ribe s.90,Tørning, Jørgen s.93, Ulfeld, Corfitz s.15, Wallenstein feltherre s.6f,9, Vedel, Anders Sørensen s.86, Vedel, Anna Hansdatter Havervad s.86,88,116f, Vedel, Anne Susanne s.175, Vedel, Catharine s.175, Vedel, Gregorius s.175, Vedel, Jens Daniel s.175, Vedel, Kirsten s.175,

Vedel, Maren Povelsdatter Stauning s.156,175, Vedel, Mette Cathrine s.175, Vedel, Nissenius s,175, Vedel, Peder Nissen s.175,179, Vedel, Poul s.175, Vedel, Sophie Magdalene s.175, Vedel, Peder Sørensen s.86,88,116,123,135f, Vedel, Søren Pedersen s.112,114,124, Weibel, Margrethe s.112,117, Weile, Anders Henrichsen i Christianssand s.86,105, Weile, Andreas (Anders)Thomsen s.88,104,108,110,112f,117,136, Weile, Anne Christine Thoer, s.112ff,117,127-147, Weile, Catharina Hansdatter s.114,118,123f,126,134,140f, Weile, Christian Thomsen s.88,99,102, Weile, Conrad Hansen s.117f,126,137,140f, 144ff, Weile, Hans Thomsen s.82-126,131-141,146, Weile, Henrik Thomsen s.96,99, Weile, KarenxHaasdatter Havervad s.82, 86,88,94,99,118,138, Weile, Malene Hansdatter s.116,118,126, 136,140ff,144ff, Weile, Maren Hansdatter s.118,135,137, Weile, Margrethe Bang s.144, Weile, Margrethe Weibel s.112,117, Weile, Metta Thomasdatter, s.124,141, Weile, Thomas Hansen s.116,118,123f,126,128,140,142-147,152,157,175, Weile, Thomas Henrichsen s.82,86,91,94,96,98-101,113f,115f,135, Wellejus, Anne Cathrine Thomasdatter, s.144, Wellejus, Hans Thomsen s.144.146f, Wellejus, Inger Cathrine Thomasdatter s. 145, Wellejus, Johannes Thomsen s.145, Wellejus, Karen Povelsdatter Stauning s.144f,155,157,175, Wellejus, Kirstine Marie Thomasdatter s.145, Wellejus, Magdalene Cathrine Magrette Thomasdatter s.177, Wellejus, Marie Anne Thomasdatter s.146, Wellejus, Peter Nicolai Thomsen s.146, Wellejus, Poul Thomsen s.145ff, Wellejus, Thomas Hansen s.116,118,123f,126,135, 138,140,142-147,152,157,175, Wendelboe Brasvh, Marie Sophie Povelsdatter Stauning s.157,175f, Wendelboe Brasch, Mogens Christian s.176, Vester, Lars Nielsen i Lindholm s.69, Vestbjerg, Jens Sørensen s.65, Viffert, Mads Jonsen s.69, Wildschjøtt, Frederik Clausen s.170, Vogn Madsen i Torndal s.74, Wolf, garder s.31, Worm, Jacob digter s.104,108,110,112,114, 117, Worm, Willum s.104, Wrangel, Helmuth s.11,15,17,67, Væver, Lauridtz på Møn s.24,35, Ziegler oberstlejt. s.68, Oyting, greve af s.45,54

Aabenraa 113,118,127ff,131f,138, Aale 174, Aare 153, Ager-
 skov 123,140, Aggertange 68, Alstedgård 173f, Altona 143,
 Astrupgård 86, Barkager 48, Benstorp 49, Bisgård 173, Ble-
 kinge 40,44,48, Bodekull 48, Bogø 19,27,62f, Bohuslen 48,
 Borre 15f,22f,28,30, Borris(-Faster) 150,153,155,162f,174,
 Brandbjerg 173, Bremen 48, Brømsebro 41, Brøns 82ff,86,94,
 99, Budsemarke 31f, Busene 63, Buur 174, Bølling(-Sædding)
 148,150,156f,162,164,166f,169,177, Christianobe 48, Chri-
 stianshavn 52,54, Christianssand 86,105, Christiansstad 48,
 52ff,55, Dalager 160-63, Damgarten 47, Dejbjerg(-Hanning)
 149f,154,157f,160,162,168,171,175, Døstrup 177, Elmelunde
 15,22,27,29,31, Engelholm 40,48, Enkebølle 30, Fanefjord 24,
 Felding 146, Fol 112,117,136, Fredericia 149, Frederiksborg
 177, Frederikssund 176, Frøs 86,93, Gammelsø 27, Gentofte
 180,182-86, Getinge 40, Glückstadt 57, Greis 155,173, Gren-
 aa 78-81, Gørding(-Wemb) 174f, Halland 40f,44,48, Halmstad
 40,48, Hamborg 55,129,137, Haanning 150,162, Hansted Hovgård
 173, Hanved 127, Havervad 82,86,96, Hellevad(-Egvad) 112f,
 117f,124,127-132,136,146, Helsingborg 38,40,47f,52f, Hille-
 rød 175, Holmsland 176, Holstebro 155, Holsten 45,48,55,58,
 Horsens 173, Horsens(-Hammer) 74, Husum 57, Hviding 82-87,
 89ff,96,98,100f,107ff,112-16, 118-21,131f,135f,138,140,144ff
 Hvolgård 173, Hørby 48, Hørje 48, Ibstrup 180, Jelling 170,
 173f, Jerslev 66, Jægersborg 180, Kalslund 86,93, Kalvehave
 20,30, Karby 38,40,48f,53, Keldby 21ff, Klarupgård 75, Kol-
 ding 149,174, Kollerup 173, Kongensholm 167, Koster 19f,
 Krarup 174, Kvembjerg 171ff,176, København 29,47f,54f,58-62,
 82,99,104f,140,149,173, Køge 82, Låge, 155,173f, Landskrone
 38,40,47,49,51-54, Langskov 173, Lemb 150ff,154,161,163f,
 166,178, Lemvig 174, Lime 146,176, Limfjorden 66,68, Linde-
 gården 184, Lindholm 65f,69,72f, Lund 40,48,50ff,70,110, Lun-
 denæs 149, Lundsmark 84,105f,117f,126,137f,140, Lundtofte 47,
 Lyngby 47,184, Lødde(å) 49,51, Magleby Møn 21,23,26f,32,35ff,
 61,63, Malmø 40,44,47f,50,53, Mandemærke 32, Mariager(fjord)
 4f,9, Markaryd 49, Melsted 69, Møn 14ff-37,55,58f,60ff-64,
Nordskåne 40, Nygård Møn 27-31, Næs 53, Nørre Langstrup 86,
 128, Nørresundby 66ff,72f, Ordrup 182,186, Overgård 4,6,12f,
Rå(å) 47,49, Raahede 115, Randers 6,11, Rejsby 82f,86,88,
 112,114,116f,124,135f, Rekkergård 162, Ribe 82,88f,91,93f,
 96-100,102,104,108,112,117,120f,123,126,138f,141-46, Ringkø-
 bing(fjord) 148,150,154,156,163, Ringsøen 53, Roager 105,116,
 120,136,139, Rugård 78, Rygen 54, Rødding 176, Ronneberg 53f,
Sindbjerg 155,174, Sjælland 45, Skåne 38-44,47f,54, Skelshøj
 49, Skjern(å) 148-53,161,171,178, Skodborg 174, Skovgård 174,
 Skærbæk 86, Slumstrup 157, Småland 41, Stauning 144f,148-54,
 156ff,160-63,166,169ff,175,177f, Stege 17f,22,28,30,32,
 Stokkerup 180,182, Storvorde 75f, Stralsund 47,54,143, Sul-
 sted 65, Svenstorp 49, Sydsåne 50, Sømarke 24,26,31, Søn-
 der Omme 126,143-47,157,177, Sønder Rangstrup 128, Sønder-
 borg 127, Sønderogn Møn 22f, Tamdrup 173, Teglgården 182,
 Tim 174, Tofte 47, Torndal 74, Torstedlund 69, Tønder 57f,
 60,86,113,124,131f,134,136f,142, Tønning(en) 57,143, Tørring
 174, Udbynder 4ff,12f, Udesundby 176, Vallkärä 52, Vang
 66f, Vangede 180ff,186f, Wedel 55, Vejle 94,96,149,173f,
 Vejmøllehøjen 50, Velling 149, Vendsyssel 66,68,71, Vest-
 bjerg 65, Vesterhavet 82,148, Wismar 47,54, Vorgod(-Vium)
 150, Voxtorp 48, Ølstrup(-Hover) 150,161,163f,166, Øresund
 41,43,45,47,110, Østbjerg 74, Øster Nykirke 173,

Litteraturliste.

- Åberg, Alf: Snapphanarna 2.uppl.1951.
 Andresen, Ludwig: Beiträge zur neueren Geschichte Tonderns
 " " " Geschichte der Stadt Tondern...1939.
 " " " 200 Aar Vajsenhus i Tønder 1735-1935.
 Arends, O.Fr.: Gejstligheden i Slesvig og Holsten, 1932.
 Askgaard, Finn og Gunnar Olsen: En kamp for livet, 1958.
 Bang, Vilhelm: Latinskoleliv, 1892.
 " " " Præstegaardsliv, 1891.
 " " " Den danske Kirkes Historie, 1856.
 Becker, J.G.Burman: Etatsraad Johan Monrads...Autobiographier
 Bojsen, F.J.: Af Møns Historie Bd.VI-VII
 Borgerrulle for Kristianssand 1641-1820.
 Brodersen, J.: Fra gamle Dage, 1912.
 Bøgner, J.I.: Bidrag til Ringkjøbing Bys Historie, 1942..
 Christensen, Chr.Petresch: Hammer Bakker i gamle Dage, 1965.
 " " " " Nørre Sundbys Historie, 1921..
 Christensen, Johannes: Vinden sukker over Skåne, 1972.
 Clausen, C.C.: Danmarks Byer VII, 1901.
 Danmarks Kirker udg.af Nationalmusset.
 Danske Byer og deres Mænd Bd.VII.
 Fabritius, Albert og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning
 Fausbøl, I.: Minder fra Agerskov sogn..
 Festskrift til H.P.Hansen paa hans 70 Aars Dag... 1932.
 Friis, F.R.: Optegnelser om Gjentofte Sogn, 1877.
 Bech, C.I.: Aabenraabogen..
 Bidrag til Skånske Krigs Historie..
 Den Danske Kirke- eller Geistlige Ret Bd.Iff, 1775ff
 Egebjerg, Edv.: En Præsteskebne I-III, 1926-27.
 Fenger, O.: Sokkelund Herreds Tingbøger 1957-85.
 Friis-Petersens Samlinger om danske Studenter...
 Frost: Efterretninger om Ribe Domkirke...1841.
 Frost: Optegnelser om Ribe, 1842.
 Frost, P.N.: Beskrivelse over Kjøbstaden Ringkjøbing, 1812.
 Gotfredsen, L.: Gjentofte I-III, 1951-54.
 Gravlund, Thorkild: Herredsbogen Jylland, 1930.
 Gregersen, H.V.: Niels Heldvad, 1964.
 Gregersen, H.V.: Plattysk i Sønderjylland, 1974.
 Hansen, Georg: Præsten, u.år.
 Hansen, H.P.: Natmandsfolk og Kjæltringer II,1960.
 Hansen, M.Mørk og C.I.Nielsen: Kirkelig Statistik over Slesvig Stift
 Hansen, Niels Black: Åbenrå Annaler, 1954.
 Hanssen, P.G.: Efterretninger angaaende Byen Ribe...1831-48.
 Hedin, Niels: Hammer bakker, 1976.
 Henningsen, Lars N.: Fattigvæsenet i de sdrj.Købst. 1736-1841.
 Hermansen, Victor og Povl Engeltoft: Køge Bys Historie, 1932.
 Hertzum-Larsen, Holger: Syn på ryttergods 1686, 1985.
 Hilfelings Skaanske Tegninger, 1977.
 Hiort-Lorenzen, H.R.: Slægten Fog, 1906.
 Hjemstavnsbog for Ringkjøbing Amt, 1937.
 Hjort-Nielsen, H.: Danske Prokuratorer 1660-1869, 1935.
 Hordkjer, Erik: De danske Kirker 15: Nordvestjylland, 1969.
 Hude, A. og F.Falkenstjerne: Sdrj. Skatte- og Jordebøger...
 Hundrup, F.E.: Lærerstanden ved de nedlagte lærde Skoler...
 " " " Stamtavle ... Oluf Bang, 1875.
 " " " Stamtavle.... Laurits Foss, 1871.

- Hundrup, F.E.: Stamtavle ... Mørch, 1872.
 Hvidtfeldt, Johan: Håndbog for danske lokalhistorikere, 1965
 " " " og P.Kr.Iversen: Åbenrå bys historie 1-2.
 Iversen, Peter Kr.: Vejledning for sønderj. lokalhistorikere
 Jacobsen, N.H.: Skibsfarten i det danske Vadehav, 1937.
 Japsen, G.: Det dansksprogede skolevæsen i Sdrjylland.., 1968.
 Jensen, Chr.A. og Carl Petersen: Gjemtofte og Hvidøre kgl.Skoler
 Jensen, F.Elle: Pietismen i Jylland, 1944.
 Jensen, J.: Historisk-top. Beskrivelse over Møen... 1866.
 Joensen, Poul Holm: Stormfloden, 1982.
- Hansen, Rasmus: Diger og stormfloder... 1977.
 Jürgens, Adolf: Zur Schleswig-Hosteinische Handelsgeschichte..
 Jørgensen, H.G.A.: Sognepræst og Præstegård, 1937
 Kinch, J.: Ribe Bys Historie og Beskrivelse 2.Del, 1884.
 Koch, L. og H.F.Rørdam: Fortællinger af DKs Kirkehistorie, 1889.
 Kornerup, Bjørn: Ribe Katedralskoles historie, 1952.
 Kristense, Ewald Tang: Vore Fædres Kirchetieneste, 1899.
 Krogh, C.C.von: Medd. om den kgl. Livgarde til Hest, 1886.
 Kürstein, Poul: Sønderjylland. Hist.billedbog...
 Københavns Universitets Matricel...
 La Cour, L.F.: De borgerlige Rigsdagsmænd 1660 ved Fr.Barfod...
 Landet bag Digerne, 1966.
 Larsen, Jørgen: Sønderjyllands Kirkehistorie, 1946.
 Lassen, Aksel: Fald og fremgang, 1965.
 " " 1659, da landet blev øde, 1965.
 Leewy, Karl: Kristiansands bebyggelse og befolkning i eldre tider, 1
 Lemche, Gyrithe: De Fyrstenberg Bønder, 1936.
 Liljen roth, Erik: Ett bildverk om Skåne,
 Mackeprang, M.: Tønder gennem Tiderne...
 Marstrand, Vilhelm; Aabenraa, 1933.
 Matthiessen, Hugo: Ribe Bys Historie, 1929.
 Matzen, Magdalena: Slægten Brasch, 1916.
 Mylius-Erichsen, L.: Den jydskede Hede før og nu, 1903.
 Nielsen, Carl Lindberg: Ringkjøbing, 1969.
 Nystrom, Eiler: Gentofte Sogn i Fortid og Nutid, 1916.
 Olsen, Fr.: Det danske Postvæsen... 1889.
 Paludan, Johan: Forsøg til...Beskrivelse over Møen,
 Pedersen, P.Storgaard: Træk af Ringkøbingegnens Skole- og Kirkehist.
 Petersen, A.: Kjøge Bys Historie...
 Petersen, Anders: Sjællands Stifts Døgnhistorie, 1899.
 Petersen, Carsten Jensen: Slesvigske Præster, 1938.
 Pontoppidan, Erich: Kirchen-Historie des Reichs Dännemarck..1753.
 Poulsen, E.: Hardsyssels Døgnhistorie 2, 1934.
 Quistgaard, Erhard: Præstebustruer...1934 + tillæg, 1936.
 Rabjerg, H.: Sdr.Lem kirke... 1944.
 Rhode, P.: Saml.t.Haderslev Amts Beskr. 1775.
 Ribe Bisnesæde 948-1948, 1948.
 Riegels, N.D.: Forsøg til Femte Christians Historie, 1792.
 Ries: Aus Alt Apenrade, 1914.
 Rockstroh, K.C.: Møens Forsvarsordning i Krigen 1657-60... 1908
 " " " Udviklingen af den nationale Hær II, 1916.
 Rørdam, Holger Fr.: Danske Kirkelove I-III, 1883-89.
 Sandvad, Holger: Stavningmaalet, 1931.
 Schmidt, August F.: Studier i Vider og Vedtægter
 Smith, Otto og Victor Hermansen: Ribe Bys Historie, 1936-46.

Bjerger, Poul og Thyge J.Søegaard: Danske Vider og Vedtægter...
 Schrøder, J.: Hertugdømmet Slesvigs Topografi, 1854.
 Sommer, F.C.: Slægten Astrup fra Astrupgaard..., 1905.
 Stambog for de tolv søskende Steenstrup på Kvistgård...
 Stemmann, C.E.E.von: Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung...
 Stolpe, P.M.: Dagspressen i Danmark, 1878.
 Svenstrup, Carl: Grenaa i Fortid og Nutid...
 Sønderjyllands Historie I-V, 1943.
 Sørensen, H.E.: Vadehavet og Vesteregnet, 1985.
 Thomsen, Albert: Stamtavle, Anetavle og Slægtsbog, 1932.
 Topolskiego, Jerzego: Dzieje Polski, 1976.
 Trap, J.P.: De sønderjydske Landsdele, 1929.
 Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden---
 Tønder-bogen, 1926
 Vase, Søren: Fra lyngens land, 1977.
 Westenholz, J.D.N.: Priisskrift om Folkemængden i Bondestanden..
 De Vestjyske Fjorde udarb.af Jens Peter Bovbjerg, 1978.
 Wiberg, Sophus Wilhelm: Personalhist....Bidrag til en alm.
 dansk Præstehistorie, 1870-79
 Wiinberg, Børge: Grenaa og omegn gennem 500 år, 1945.
 Vor Hjemstavn. Træk af Sønderjyllands ... Historie, 1927-28.
 ... og så har jeg nok glemt nogle.

Aarvog for historisk Samfund for Præstø Amt, Aarbogen for
 Skjern, Aarbøger udg. af Historisk Samfund for Aarhus Stift,
 Archiv für Geschichte, Statistik..., Archiv für Staats- und
 Kirchengeschichte, Danske Magazin, Egnsbogen Grindsted/Billund,
 Familienkundliche Jahrbuch Schleswig-Holstein, Fra Himmer-
 land og Kjær Herred, Fra Københavns Amt, Fra Randers Amt,
 Fra Ribe Amt, Hardsyssels Aarvog, Historisk Archiv, Histo-
 risk Tidsskrift, Indbydelsesskrift fra Ribe Cathedralsskole,
 Kirkehistoriske Samlinger, Nordalbingische Studien, Nordisk
 Ugeblad for katolske Kirker, Personalhistorisk Tidsskrift,
 Ribe Stiftsbog, Samlinger til Jydsk Historie og Topografi,
 Schleswig-Holsteinische Provincialberichte, Slesvigske Pre-
 vincialefterretninger, Slægtsgaarden, Sønderjysk Maanedsskrift,
 Sønderjyske Aarbøger, Tidsskrift for Redningsvæsen, Vejle
 Amts Aarbøger, Vendsyssel Land og Folk, Vendsysselske Aar-
 bøger, Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-
 Lauenburgische Geschichte m.fl.

Kirkebøger, skifteprotokoller, retsprotokoller, jordebøger
 o.a.arkivalier.

Leksika, aviser etc etc.

